

FORTE:

Forskningsrådet för
hälsa, arbetsliv och välfärd

Tidiga insatser och stöd hela vägen för säkrad sysselsättning

Kunskapsöversikt om förebyggande insatser för att hindra att unga med psykisk ohälsa och funktionsnedsättning hamnar utanför arbete och studier

Forte, november 2024

Text: Mara Westling Allodi, Stockholms universitet

ISBN: 978-91-88561-62-6

Forte - Forskningsrådet för hälsa, arbetsliv och välfärd

Magnus Ladulåsgatan 65, 118 27 Stockholm

Telefon: 08-775 40 70, e-post: forte@forte.se

www.forte.se

FÖRORD

I Sverige finns cirka 130 000 unga i åldern 16–29 år som inte är sysselsatta i vare sig arbete eller studier, och många har varit i denna situation under flera år. Gruppen unga som varken arbetar eller studerar, ofta förkortad ”uvas”, omfattar unga som befinner sig utanför studier eller arbetsmarknaden. Uvas-gruppen är heterogen, vilket innebär att orsakerna till att dessa unga befinner sig utanför arbete eller utbildning kan vara många och komplexa. Unga med funktionsnedsättning och psykisk ohälsa är tydligt överrepresenterade i denna grupp. Det finns ett stort behov av forskning och kunskap för att hantera denna samhällsutmaning, särskilt när det gäller tidiga åtgärder som både förebygger och ger adekvat stöd.

Regeringen har därför gett forskningsrådet för hälsa, arbetsliv och välfärd, Forte, i uppdrag att belysa det aktuella kunskapsläget och identifiera viktiga forskningsbehov kring insatser som ska förhindra att denna heterogena grupp barn och unga hamnar utanför arbete och studier, samt att kartlägga deras behov av stöd och insatser som underlättar övergången till arbete eller studier. Resultatet redovisas i två rapporter. Denna rapport, ”Tidiga insatser och stöd hela vägen för säkrad sysselsättning”, är författad av

Jonas Björck
Generaldirektör

Mara Westling Allodi, professor vid Stockholms universitet, och belyser tidiga förebyggande åtgärder. Den har granskats av Jan-Eric Gustafsson, professor emeritus i pedagogik vid Göteborgs universitet.

Den andra rapporten, ”Vi vill alla samma sak, men gör saker på olika sätt”, är författad av Frida Jonsson vid Umeå universitet och beskriver det aktuella kunskapsläget för genomförande och effekter av insatser. Fokus ligger på vad som tycks fungera och varför, när det gäller att tillgodose stödbehov och främja övergångar eller återgångar till arbete eller studier.

Denna kunskapsöversikt, och kunskapen i den, utgör en central del av Fortes arbete för att förbättra kunskapsläget om insatser och stöd som syftar till att skapa goda uppväxtvillkor för barn och unga. På uppdrag av regeringen har Forte inrättat ett tioårigt nationellt forskningsprogram om psykisk hälsa, där barn och unga är ett av de prioriterade områdena. Dessutom har Forte i uppdrag att samordna den tvärvetenskapliga forskningen om barn och unga genom hela uppväxten, från nyfödd till ung vuxen.

Lidija Kolouh
Forskningssekreterare

INNEHÅLL

Sammanfattning	5
English summary	7
1. Inledning	10
1.1 Syfte och frågeställning	10
1.2 Definition av "förebyggande insatser"	10
1.3 Utmaningar i det svenska skolsystemet	11
1.4 Disposition och läsanvisning	12
2. Betydelsen av tidiga insatser	13
2.1 Den bioekologiska utvecklingsteorin	13
2.2 Resiliens	14
2.3 Utvecklingskaskader	14
2.4 Heckmans teori	15
2.5 Insatser i god tid och när det behövs	15
2.6 Longitudinella uppföljningar av tidiga insatser	16
2.7 Universella socioemotionella insatser	16
2.8 Tidiga insatser i den skandinaviska kontexten	17
3. Organisatoriska faktorer	19
3.1 Förebygga skolavhopp	19
3.2 Främja slutförande av utbildning och övergång till arbetsliv	20
3.3 Främja skolnärvaro	22
4. Systematisk litteraturöversikt	23
4.1 Sökstrategier och träffar	23
4.2 Resultat	25
5. Sammanfattning av kunskapsområdet	49
Slutsatser	55
Rekommendationer och kunskapsluckor	57
Referenser	58
Referenser om tidiga insatser	58
Referenser: rapporter från myndigheter och organisationer	62
Referenser: Systematiska översikter och litteraturöversikter	63
Referenser: studier från nordiska länder	64
Övriga referenser	69
Tabellförteckning	71
Figurförteckning	72
Bilaga 1: Metod	73

SAMMANFATTNING

Denna rapport är en kunskapsöversikt som sammanställer kunskap om förebyggande insatser riktade mot gruppen unga med psykisk ohälsa och/eller funktionsnedsättning som varken arbetar eller studerar utifrån frågeställningen: *Vad vet vi om förebyggande insatser som kan förhindra att en heterogen grupp unga hamnar utanför arbete och studier?*

Trots resurser och goda föresatser har det svenska utbildningssystemets likvärdighet minskat över i tid. Utbildningens förmåga att kompensera för bristande socio-ekonomiska förutsättningar har minskat. Särskilt har kapaciteten och incitamenten att ta emot elever i behov av stöd och att erbjuda adekvata insatser försämrats. Varje år lämnar upp till en femtedel av eleverna grundskolan utan betygen som krävs för att kunna fortsätta på nationella gymnasieprogram, en andel som är mycket högre än i andra jämförbara utbildningssystem.

Elever med funktionsnedsättningar riskerar särskilt att inte uppnå gymnasiebehörighet och över tid löper de risken att tillhöra gruppen unga som varken arbetar eller studerar (uvas). Att främja lärande, välbefinnande och goda resultat i skolan, både med universella och riktade insatser, bidrar till att minska andelen elever som upplever skolsvårigheter och skolmisslyckanden. Det är en grupp där elever med funktionsnedsättningar är överrepresenterade.

I kunskapsöversikten beskrivs först det teoretiska ramverk som förklarar hur tidiga insatser kan främja en positiv utveckling och förebygga senare svårigheter, tillsammans med resultat från relevanta empiriska studier och uppföljningar om tidiga insatser. Det följs av en genomgång med fokus på insatser och policy som främjar skolnärvaro, förhindrar skolavhopp samt är gynnsamma vid övergångar mellan skolvågar och till arbetslivet. Slutligen kommer en kartläggning av kunskapsområdet baserat på systematiska litteratursökningar i olika databaser. Här presenteras resultat från 21 systematiska översikter och 18 empiriska studier från Sverige.

LOVANDE TIDIGA INSATSER PÅ OLIKA NIVÅER KAN GÖRA SKILLNAD

Kunskapsöversikten visar att tematiken är aktuell och välbeforskad internationellt, inom de nordiska länderna och delvis även i Sverige. Det innebär att det finns

intressanta uppslag till initiativ, reformer och insatser på olika nivåer: utbildningssystem, skolorganisation, undervisning, professionell utveckling och individnivå. Insatserna handlar även om att göra det möjligt för fler ungdomar att fullfölja sina studier och förebygga skolavhopp genom att reformera utbildningssystemet och introducera anpassningar i läroplanen.

Tidiga evidensbaserade insatser för familjer och i förskolan kan vara effektiva och kostnadseffektiva i att förebygga svårigheter, minska de negativa effekterna av socio-ekonomiska faktorer och funktionsnedsättningar samt främja goda skolresultat längre fram. Det finns stark evidens från långtidsuppföljningar att en förskola av god pedagogisk kvalitet har positiva effekter i vuxenlivet i form av utbildning, arbete och hälsa. Andra uppföljningar visar positiva effekter på resultat i skolåldern, även i form av minskade kostnader för särskilt stöd, och särskilt för barn från socialt missgynnade grupper. De tidiga insatserna är effektiva, dock enbart om verksamheterna som erbjuds har hög pedagogisk kvalitet och genomförs enligt arbetssätt som har stöd i vetenskap om vad som gynnar barns utveckling.

Även policy och organisatoriska faktorer i utbildningssystemet och i samhället kan främja att elever i högre utsträckning tar sig igenom skolan utan att uppleva skolmisslyckanden. Det finns sammanställningar av verktyg, råd och framgångsfaktorer som kan användas för att skapa ett mer inkluderande utbildningssystem – där ungdomar är delaktiga, engagerade, fullföljer sin utbildning och deltar i arbetslivet. För att främja skolnärvaro rekommenderas universella insatser i skolan (samarbete med familjer, ett positivt skolklimat där alla elever är trygga, bra undervisning, utvärderingar och uppföljningar). Sådana breda insatser bör kompletteras med riktade insatser för elever i behov av stöd. Faktorer som hindrar skolavhopp är en inkluderande lärmiljö med bra relationer och en läroplan som är anpassad till elevernas förutsättningar. Förebyggande åtgärder och tidiga insatser rekommenderas starkt, även om kompensatoriska insatser kan behövas. Från analyser av europeiska utbildningssystem har det framkommit en rad egenskaper som karakteriserar gymnasieprogram som lyckas väl med att utbilda ungdomar med funktionsnedsättning av betydande karaktär, och som förbereder dem för arbetslivet. Dessa 20 nyckelfaktorer kan vara en inspiration till förändringar och reformer i det svenska utbildnings-

systemet. De har ett brett spann: från utbildningens juridiska ramverk, genom personalens kompetens, organisatoriska förutsättningar, individuella studieplaner, fram till stödjande insatser vid övergången till arbetslivet.

BÅDE BREDA OCH RIKTADE INSATSER VIKTIGA I SKOLAN

När det gäller insatser för en lyckad skolgång har olika satsningar och reformer testats på policynivå i utbildnings- och välfärdssystemet för att minska skolavhopp. Dessa rör utökad yrkesvägledning; mer inslag av praktik i yrkesutbildningar; mer specialundervisning för elever med låga betyg; omfattande reformpaket; fortbildning av lärare; utökad samverkan med det omgivande samhället som en form av multikomponentinsats för elever i riskzon; tidig upptäckt av elever med inlärningssvårigheter eller som visar bristande engagemang; datainsamling för tidig upptäckt av risker; att insatser kan erbjudas utan fördröjning redan i lägre årskurser.

Det är möjligt att utveckla kvaliteten i undervisning och i lärmiljön för att kunna erbjuda effektivt stöd till elever med funktionsnedsättning i en inkluderande skolmiljö, för att förhindra skolavhopp och öka andelen elever som fullföljer sin utbildning. Insatserna som har stöd i evidens innehåller strategier för att förebygga olika typer av svårigheter: stöd i skolämnen, stöd i beteende, stöd till närvaro, stöd för att främja studiefärdigheter. Praktikbaserad coaching av lärare är också ett sätt att utveckla kvaliteten, den har positiva effekter på barnens förmågor. En annan insats som har visat goda resultat när den genomförs med hög kvalitet är erbjudandet av program med särskilt utbildade mentorer till elever i riskzon, vid övergången från grundskola till gymnasiet.

Det finns även riktade interventioner som kan erbjudas för olika grupper av elever med funktionsnedsättning. Dessa insatser har ofta undersökts i alternativa skolmiljöer, där elever blir placerade när den reguljära skolmiljön av olika anledningar inte har fungerat. Positiva effekter av interventioner kan uppnås på motivation och engagemang hos tonåringar i riskzon, medan det kan vara svårare att påverka deras skolresultat på lång sikt. Utveckling av undervisningskvaliteten i skolan för dessa elevgrupper har testats och verkar lovande, även om metoderna inte alltid har nått nivån att det finns stark evidens av positiva effekter på alla resultat. Explicit undervisning och kamratmedierad undervisning verkar lovande. Interventioner för att öka resiliens var effektiva för riskgrupper, och program med flera komponenter var

mer effektiva. Gruppbaseade interventioner för att förbättra sociala förmågor är effektiva för ungdomar med autism. Förebyggande insatser beaktar alla nivåer (individ, undervisning, organisation, policy) och typer (universella, riktade, indikerade) och bör erbjudas i ett tidigt skede.

Enligt studier som sammanställer ungdomars egna erfarenheter om skola är riskfaktorer för problematisk skolfrånvaro följande: problem med skolkamrater, bristande stöd från vuxna, inlärningssvårigheter, problem vid övergången. Skolan stödjer eleverna att lyckas med sin utbildning när den upplevs som en fristad, där eleverna känner trygghet och omsorg, tillhörighet och gemenskap och skolan lyckas minska påverkan av tidigare trauman. Det är en skola där elever uppnår goda resultat och fullföljer sin potential.

REKOMMENDATIONER OCH KUNSKAPSLUCKOR

Sammanfattningsvis finner kunskapsöversikten stöd för:

- Reformerna i utbildningssystemet av olika slag: till exempel utbildningsvägar som inte stänger ute ungdomar; kontinuitet av stöd vid övergångar, yrkesutbildningar med mer praktiska inslag; stödinsatser som underlättar övergången till arbete för elever med funktionsnedsättning.
- Satsningar på tidiga universella insatser eftersom tidiga utbildningsmiljöer av hög kvalitet har en kompensatorisk effekt och bör introduceras och utvärderas i Sverige.
- Evidensbaserade system och multikomponent-system för stöd under hela skolgången, först och främst i reguljära skolmiljöer.
- Riktade och indikerade insatser och alternativa former av stöd kan fylla en funktion för ungdomar med de allra största stödbehoven.

I genomgången av aktuell kunskap inom området identifierades även följande kunskapsluckor:

- Tillförlitliga nationella datainsamlingar om resurser och stödinsatser för elever i behov av stöd och elever med funktionsnedsättningar skulle göra det möjligt att utvärdera effekter av insatser.
- Studier om förebyggande insatser från Sverige är få. Flertalet studier rapporterar resultat från insatser i andra utbildningssystem.
- Långsiktiga uppföljningar av förebyggande interventioner i en svensk kontext skulle bidra till det vetenskapliga fältet om förebyggande insatser.

ENGLISH SUMMARY

The report is an overview that compiles knowledge about preventive measures aimed at the group of young people with mental illness and/or disabilities who are NEET (young people who are neither employed nor in education or training). It is based on this question: What do we know about preventive measures that can prevent this heterogeneous group of young people from ending up outside work and education?

Despite resources and good intentions, the equity of the Swedish education system has decreased over time. The capability to compensate for disadvantaged socio-economic conditions has decreased. In particular, the capacity and incentives to welcome students with special educational needs in the school system and to offer them adequate interventions have deteriorated. Every year, up to a fifth of students leave compulsory school without the grades required to be able to continue to national upper secondary programmes, a proportion that is much higher than in other comparable education systems.

Students with disabilities are particularly at risk of not achieving upper secondary school eligibility, and over time they run the risk of belonging to the group NEET. Promoting learning, well-being and good results in school, both through universal and targeted interventions, helps to reduce the proportion of pupils who experience school difficulties and failure. That is a group in which pupils with disabilities are over-represented.

In the report, the theoretical framework that explains how early interventions can promote positive development and prevent later difficulties is described, together with results from relevant empirical studies and follow-ups on early interventions. This is followed by a review focusing on initiatives and policies that promote school attendance, prevent early school leaving and are beneficial in transitions between school levels and into working life. Finally, there is a mapping of the knowledge area based on systematic literature searches in various databases, where results from 21 systematic reviews and 18 empirical studies from Sweden are presented.

PREVENTIVE MEASURES ON ALL LEVELS CAN MAKE A DIFFERENCE

The report shows that the topic is current and well-researched internationally, within the Nordic countries and partly also in Sweden. This means that there are interesting ideas for initiatives and reforms at different levels: education system, school organisation, teaching, professional development and individual level. Efforts are also about enabling more young people to complete their studies and preventing early school leaving by reforming the education system and introducing adaptations in the curriculum and in the school organisation.

Early evidence-based interventions for families and in preschool can be effective and cost-effective in preventing difficulties, reducing the negative effects of socio-economic factors and disabilities, and promoting good school outcomes later on. There is strong evidence from long-term follow-ups that a preschool with good educational quality has positive outcomes in adult life in terms of education, employment and health. Other follow-ups show positive effects on school-age outcomes, including reduced costs for special education, and especially for children from disadvantaged groups. Early interventions are effective, but only if the activities offered have high educational quality and are carried out according to working methods that are supported by the science of child development.

Policy and organisational factors in the education system and in society can promote that students to a greater extent complete school without experiencing school failure. There are compilations of tools, advices and success factors that can be used to create a more inclusive education system – where young people are involved, engaged, complete their education and participate in the work life. To promote school attendance, universal interventions in schools are recommended (cooperation with families, a positive school climate where all pupils are safe, good teaching, evaluations and follow-ups). Those general measures should be used in addition with targeted interventions for pupils in need of support. Factors that prevent school dropouts are an inclusive learning environment with good relationships and a curriculum that is adapted to the students' capacities. Preventive measures and early intervention are strongly recommended,

although compensatory measures may need to be in place. Analyses of European education systems have revealed a number of characteristics in secondary school programmes that are successful in educating students with significant disabilities and preparing them for employment. These 20 key factors can be an inspiration for changes and reforms in the Swedish education system. They have a wide range: from the legal framework of education, through the staff's competence, organisational conditions, individual study plans, to supportive measures in the transition to working life.

BOTH UNIVERSAL AND TARGETED MEASURES IMPORTANT IN SCHOOLS

Various initiatives and reforms have been tested on policy level in the education and welfare system to reduce early school leaving. These are increased career guidance; more elements of internships in vocational education and training; more special education for students with low grades; comprehensive reform packages; in-service training of teachers; increased collaboration with the surrounding community as a form of multicomponent intervention for at-risk students; early detection of students with learning disabilities or who show disengagement; data collection for early detection of risks; interventions offered without delay, already in lower grades.

It is possible to develop the quality in teaching and the learning environment in order to provide effective support to students with disabilities in an inclusive school environment, to prevent early school leaving and to increase the proportion of students who complete their education. The interventions that are supported by evidence contain strategies to prevent different types of difficulties: support in school subjects, support in behaviour, support for attendance, support to promote study skills. Practice-based coaching of teachers is also a way to develop quality, it has positive effects on the children's abilities.

Another initiative that has shown good results when implemented with high quality is programmes with specially trained mentors for students at risk, during the transition from primary to upper secondary school. There are also targeted interventions that can be offered to various groups of students with disabilities. These interventions have often been investigated in alternative school environments, where students are placed when the regular school environment has not

worked for various reasons. Positive effects of interventions can be achieved on motivation and engagement in at-risk adolescents, while it may be more difficult to influence their school performance in the long term. The development of the quality of teaching in schools for these groups of pupils has been tested and seems promising, although the methods have not always reached the level where there is strong evidence of positive effects on all outcomes. Explicit teaching and peer-mediated teaching seem promising. Interventions to increase resilience were effective for at-risk groups, and multi-component programmes were more effective. Group-based interventions to improve social skills are effective for adolescents with autism. Preventive interventions consider all levels (individual, teaching, organisation, policy) and types (universal, targeted, indicated) and should be offered at an early stage.

According to studies that collected young people's own experiences of school, risk factors for problematic school absenteeism are the following: problems with schoolmates, lack of support from adults, learning difficulties, problems during transitions. Students succeed in their education in schools that are perceived as a safe haven, where the students feel safe and cared for, and that they belong to a community, and the school succeeds in reducing the impact of previous traumas. It is a school where students achieve good results and fulfill their potential.

RECOMMENDATIONS AND KNOWLEDGE GAPS

In summary, the literature overview finds support for:

- Reforms in the education system of various kinds: for example, educational pathways that do not exclude young people; continuity of support for transitions, vocational training with more practical elements; support measures that facilitate the transition to work for students with disabilities.
- Investments in early universal interventions, as early educational environments of high quality have a compensatory effect and should be introduced and evaluated in Sweden.
- Evidence-based and multi-component systems for support throughout schooling, primarily in regular school settings.
- Targeted and indicated interventions and alternative forms of support can fulfil a function for young people with the greatest support needs.

In the review, following knowledge gaps were also identified:

- Reliable national data collections on resources and support measures for pupils in need of support and pupils with disabilities would make it possible to evaluate the effects of interventions.
- Studies on preventive interventions from Sweden are few. Most studies report results from interventions in other education systems.
- Long-term follow-ups of preventive interventions in a Swedish context would contribute to the scientific field of preventive interventions.

1. INLEDNING

1.1 Syfte och frågeställning

Denna kunskapsöversikt sammanställer forskning och så kallad grå litteratur om insatser som syftar till att förebygga att den heterogena gruppen av unga med funktionsnedsättning och psykisk ohälsa hamnar utanför arbete och studier.

Studien har utgått från följande fråga: *Vad vet vi om förebyggande insatser som kan förhindra att unga med funktionsnedsättning och psykisk ohälsa hamnar utanför arbete och studier?*

1.2 Definition av ”förebyggande insatser”

”Förebyggande insatser” tolkas i denna kunskapsöversikt brett och inkluderar studier om barn och unga upp till och med gymnasienivå. Studien inkluderar alla typer av insatser som ska förebygga att ungdomar hamnar utanför studier och arbete. Insatserna kan vara riktade till familjer, spädbarn, små barn, förskolebarn eller skolbarn, till organisationer som arbetar med barns och ungdomars hälsa, utbildning och fritid eller till organisationernas personal. Det inkluderar även preventionsinsatser på policynivå, till exempel ändrad lagstiftning eller finansiering. Dessa kan ändra strukturella förhållanden och villkor som kan vara ogynnsamma för vissa individer och som kan leda till utslagning.

1.2.1 UNIVERSELLA, RIKTADE OCH INDIKERADE INSATSER

Förebyggande insatser kan genomföras på olika sätt (SKR 2024 och Skolverket 2024). Insatserna kallas *universella* när de riktas till hela befolkningen, såsom alla medborgare, alla barn på barnavårdscentralen eller alla elever i en skola eller ett klassrum. Insatserna kallas *riktade* eller *selektade* när de berör en avgränsad grupp, till exempel en mindre grupp elever i en skola, där de universella insatserna bedöms vara otillräckliga. Insatserna är *indikerade* när de är på individnivå, och de kan då vara intensiva och skraddarsydda. I kunskapsöversikten inkluderas alla dessa tre typer av förebyggande insatser. De bör alla finnas tillgängliga i ett kontinuum av insatser.

Enligt Socialstyrelsen och Skolverket (2023) bör förebyggande insatser ses som sociala investeringar, eftersom de har möjlighet att inte bara förebygga problem och personligt lidande för individen, utan också bidra till lägre kostnader för samhället ur ett livsloppsperspektiv:

”Insatser som ger långsiktiga effekter behöver värderas högre än vad som normalt görs idag. För detta behövs uthållighet eftersom vinster av det förebyggande arbetet ofta uppstår långt efter det att den investerade kostnaden gjorts” (2023, s. 38).

Förebyggande insatser för hälsa och välbefinnande i ett livsloppsperspektiv kan handla om att minska förekomsten av riskfaktorer och öka förekomsten av skyddande faktorer i en människas liv och omgivning. Goda skolresultat betraktas som en skyddande faktor för individens hälsa och välbefinnande (Gustafsson et al. 2010). Kunskaper, kompetenser och utbildning ingår i det folkhälsopolitiska ramverket (God och jämlik hälsa – en utvecklad folkhälsopolitik, 2018). I folkhälsopolitikens målområde 2 ingår en god lärandemiljö i skolan, ett likvärdigt utbildningssystem och tidig identifiering och insats för att förebygga skolmisslyckande, som aspekter som bidrar till god och jämlik hälsa (Folkhälsopolitiken Målområden 2: Kunskaper, kompetenser och utbildning 2022).

1.3 Utmaningar i det svenska skolsystemet

Det svenska samhället är resursstarkt och har ett välutvecklat välfärdssystem där utbildningssystemet ingår. Detta finansieras med skattemedel och är därmed avgiftsfritt och tillgängligt för alla medborgare. Skollagen uttrycker tydligt att stöd bör ges till alla elever som behöver det. Flera myndigheter satsar resurser på att utveckla undervisningens kvalitet och skolans förmåga att ge särskilt stöd. Skolorna utvärderas kontinuerligt, och nationella utredningar visar på engagemang och ambitioner att kontinuerligt förbättra utbildningssystemet, så att alla ska få tillgång till en utbildning av hög kvalitet utan diskriminering på grund av funktionsnedsättning eller andra faktorer.

Trots resurser och goda föresatser i policydokument och utredningar har dock likvärdigheten i skolsystemet minskat över tid (Sverige Skolkommision 2015, s. 283–293 och OECD 2023, kap. 5). Utbildningens förmåga att kompensera för bristande socioekonomiska förutsättningar har försämrats, delvis som en oavsedd konsekvens av successiva reformer som främst har syftat till att effektivisera utbildningssystemet och höja utbildningsnivån i befolkningen. Införandet av marknadsprinciper såsom elevpengen och konkurrens mellan skolor, tillsammans med decentralisering, avreglering och målstyrning, har påverkat utbildningssystemets organisation på flera sätt. Framför allt har utbildningssystemet fått sämre kapacitet och incitament för att ta emot elever i behov av särskilt stöd och erbjuda dem adekvata insatser (Allodi Westling 2009 och 2013).

Varje år lämnar 15–20 procent av alla elever grundskolan utan behörighet till de nationella programmen i gymnasiet. Denna problematik har funnits i flera decennier. Andelen elever utan de godkända betyg som behövs för att fortsätta i nationella program är dubbelt så hög som i jämförbara utbildningssystem i andra länder (European Commission 2021). Dessa elever hänvisas sedan 2011 till introduktionsprogrammet, en alternativ skolform som syftar till att ge kompensatoriska insatser och hjälpa eleverna att bli behöriga till fortsatta studier. Utvärderingar har dock visat att introduktionsprogrammet inte fungerar så väl; genomströmningen i gymnasieskolan har minskat kraftigt sedan 2011 (Eriksson et al. 2017, s. 52–57), och andra alternativ utreds och förespråkas (IFAU 2017, Hapaluu 2021 och IFAU 2022).

Dessa omständigheter kan utgöra en riskfaktor i det svenska skolsystemet och leda till svårigheter för elever att fortsätta sina studier, samt öka risken för skolavhopp. Därför kan insatser som förbättrar lärande och skolresultat under och i slutet av grundskolan vara avgörande för att förebygga att unga hamnar utanför utbildning och arbete i framtiden.

Studier av svenska befolkningsdata bekräftar att det finns problem med likvärdigheten i det svenska skolsystemet. Barn med funktionsnedsättning löper särskilt stor risk för att drabbas, trots de uttalade målsättningarna om jämlikhet. En studie av sambandet mellan autism och avslutad gymnasieutbildning (Stark et al. 2024) visade att elever med autism men utan intellektuell funktionsnedsättning, som går i vanliga skolor, var betydligt mindre benägna att slutföra sin gymnasieutbildning jämfört med elever utan autism. Studien baserades på en ungdomskohort i Stockholm. Vid 20 års ålder hade 68 procent av eleverna med autism och 91 procent av elever utan autism slutfört sin gymnasieutbildning. För eleverna med autism var sannolikheten för avhopp alltså nästan fem gånger högre, jämfört med eleverna utan autism, trots att de hade kognitiva förutsättningar för att slutföra gymnasieutbildningen. Sannolikheten var särskilt hög för elever med både autism och adhd.

För samma ungdomskohort undersökte man också hur många som slutförde sin grundskoleutbildning med betyg som ger behörighet till gymnasieutbildning, av eleverna med autism men utan intellektuell funktionsnedsättning, jämfört med eleverna utan autism (Stark et al. 2021). Resultatet visade att en högre andel av ungdomarna med autism inte var behöriga till gymnasieutbildning. Elever med adhd, särskilt flickor, hade ännu högre risk för att inte uppnå behörighet.

Sammantaget ger dessa studier stark evidens för att det svenska skolsystemet inte är likvärdigt och inte fungerar optimalt för barn med funktionsnedsättningar, vilket kan leda till att vissa av dem hamnar i gruppen uvas. Vi kan också anta att situationen har försämrats ytterligare sedan studierna genomfördes, med tanke på att kraven för behörighet till gymnasiet nationella program har höjts från tre godkända betyg i kärnämnen till tio godkända betyg. Samtidigt har förekomsten av autism- och adhd-diagnoser ökat bland barn och unga.

1.4 Disposition och läsanvisning

Litteraturgenomgångarna har genomförts i successiva faser, i syfte att ge en heltäckande bild av möjliga förebyggande insatser, från individnivå till organisations- och systemnivå. Resultaten presenteras i tre kapitel.

Kapitel 2 redovisar en genomgång av utvald litteratur som specifikt utvärderar tidiga insatser och beskriver teorier, longitudinella uppföljningar och empiriska studier. Denna genomgång har genomförts som ett komplement till, och separat från, den systematiska litteratursökning som presenteras i kapitel 4.

Kapitel 3 redovisar en genomgång av grälitteratur som syftar till att ge en bild av de organisatoriska förutsättningar och policyer som karakteriserar utbildningssystem som lyckas väl med utbildning och arbete för ungdomar med funktionsnedsättningar.

Kapitel 4 utgör huvuddelen av kunskapsöversikten och beskriver metod för och resultat från de systematiska litteratursökningarna efter forskningslitteratur. Först presenteras en genomgång av kunskapsöversikter och metaanalyser (4.2.1) och sedan en sammanställning av ett urval av empiriska studier (4.2.2).

Resultaten sammanfattas sedan i kapitel 5 och slutsatser presenteras i kapitel 6.

2. BETYDELSEN AV TIDIGA INSATSER

Behovet av tidiga och förebyggande insatser lyfts ofta, i relation till olika samhällsproblem. I detta avsnitt görs en särskild genomgång av tidiga insatser som har potential att förebygga att ungdomar hamnar utanför skola och arbetsliv.

I detta kapitel beskrivs de teoretiska ramverk som förklarar hur tidiga insatser kan främja en positiv utveckling och förebygga senare svårigheter, samt resultat från empiriska studier och uppföljningar av tidiga insatser som är relevanta för denna rapport.

Tidiga insatser som främjar utveckling och lärande förespråkas inom flera discipliner och praktiker, till exempel inom pediatrik, arbetsterapi, pediatrik fysioterapi, utvecklingspsykologi, specialpedagogik och socialt arbete.

De systematiska litteratursökningarna i denna studie (se kapitel 4) exkluderar inte yngre barn eller tidiga insatser eller interventioner. Trots det, fanns få studier med fokus på detta. Därför var det angeläget att inkludera ett antal longitudinella studier som har undersökt långsiktiga effekter av insatser i förskoleåldern, och inkludera detta kapitel med fokus på just tidiga insatser.

Många studier som undersöker tidiga insatser rapporterar utfall i närtid, eller gör kortare uppföljningar. De kan därför vara svåra att hitta i systematiska litteratursökningar med de långsiktiga utfallsmått i form av sysselsättning och utbildning som behövdes i denna studie.

Det är samtidigt angeläget att lyfta betydelsen av tidiga insatser, eftersom det verkar vara lättare att mobilisera resurser för att åtgärda problem som har uppstått för unga vuxna, jämfört med projekt som handlar om tidiga insatser (ESF-rådet 2021).

I detta kapitel presenteras därför ett urval av studier som visar betydelsen av tidiga insatser – både universella och riktade – för att främja goda utfall och förebygga svårigheter. Dessa studier har identifierats med andra sökstrategier än de systematiska sökningarna och de bygger i stor utsträckning på en sammanställning av litteratur från en publicerad översikt (Odom et al.

opublicerat manuskript). Den är tänkt att publiceras i en antologi om tidiga insatser i en svensk kontext och är en tillförlitlig och aktuell källa inom detta tema (Allodi Westling och Selenius, opublicerat manuskript). Urvalet har kompletterats med andra referenser från skandinaviska länder. Se Referenser om tidiga insatser i referenslistan för mer detaljer om studierna som ingår här.

Med ”tidiga insatser” avses här både universella och riktade insatser och tjänster som erbjuds till barn och familjer under de tidiga barnåren, från mödravården, födelsen, förskolan och fram till skolstarten. Översikten inkluderar även vissa universella och riktade insatser som erbjuds under de första skolåren. Exempel på universella insatser är stöd till barns hälsa och omsorg genom avgiftsfri vård och barnavårdscentral för småbarn samt en tillgänglig och subventionerad förskola. Exempel på riktade insatser är specialiserad vård och habilitering för barn med funktionsnedsättning.

Tidiga insatser anses vara effektiva för att de kan förebygga svårigheter som annars skulle kräva mer omfattande insatser senare i livet. De kan motverka riskfaktorer och främja en mer gynnsam utveckling för barnet, vilket i sin tur kan leda till positiva utfall i vuxenlivet inom exempelvis skolresultat, arbetsliv och hälsa.

Den teoretiska grunden för tidiga insatser är stark och kommer från olika discipliner, såsom utvecklingspsykologi, specialpedagogik och ekonomi, och den stöds av empiriska studier. Några av dessa presenteras nedan.

2.1 Den bioekologiska utvecklingsteorin

En teori som kan förklara dessa processer är den bioekologiska utvecklingsteorin av Bronfenbrenner (1994) som hävdar att utveckling sker genom proximala processer, det vill säga genom att barnet samspekar på

ett stimulerande sätt med personer i sin omgivning och med objekt i miljön. Samspelet bör innehålla turtagning och ge utrymme för barnets initiativ. Dessa erfarenheter i samspel med omgivningen stödjer barnet i att utvecklas enligt sin möjliga biologiska potential. Om det saknas samspel och stimulans, eller om samspelet har låg kvalitet eller till och med är skadligt, kommer barnet inte att uppnå den maximala möjliga utvecklingen (se till exempel: *Serve and return* och *A Guide to Toxic Stress*, Center on the Developing Child, Harvard University). Utrymmet för dessa stimulerande erfarenheter är störst under barnets 1 000 första dagar. Därför har många länder, inklusive nordiska (Danielsdóttir och Ingudóttir 2022), tagit hänsyn till detta i sitt beslutfattande (Shonkoff et al. 2017) för att stödja föräldrar i att ge sina barn en så bra uppväxt som möjligt, samt för att utveckla förskolepedagogiken. Till exempel rekommenderas föräldrar att läsa bilderböcker med sina spädbarn och småbarn eftersom det bidrar till att utveckla ordförrådet och språket (Dowdall et al. 2020, Pillinger & Vardy 2022 och Grøver et al. 2023).

2.2 Resiliens

Begreppet *resiliens* eller *motståndskraft* är också relevant för att förstå utvecklingsprocesser och möjliga förändringar. Resiliens kan definieras som förmågan att på ett framgångsrikt sätt anpassa sig till utmaningar som hotar systemets funktion, överlevnad eller utveckling. Resiliens är alltså förmågan att klara av utmaningar genom att mobilisera egna resurser och resurser i omgivningen. I ett systemperspektiv betraktas resiliens inte som en egenskap hos individen, utan som en förmåga till motståndskraft som finns på olika nivåer, från mikro- till makronivå (Masten 2021). Ett teoretiskt ramverk som bygger på resiliens tar avstånd från modeller som fokuserar på brister och fokuserar i stället på främjande och skyddande faktorer.

Begreppet resiliens undersöks ofta i relation till stress, rädsla och välbefinnande. Feldman (2020) hävdar dock att resiliens inte borde förklaras som en reaktion på svårigheter eller trauma, utan snarare ses som en positiv förmåga och ett grundläggande villkor i existensen. Enligt Feldman upplever det lilla barnet denna kraft redan från starten, med stöd i samspelet

med modern. Livet handlar i stor utsträckning om att vara *resilient*, det vill säga att klara sig och utvecklas med stöd i den omsorg och omvårdnad som finns i ens omgivning. Även med bas i neurobiologin kring den tidiga anknytningen, som Feldman utgår ifrån, går det att dra slutsatsen att samspel och sociala relationer har en stor betydelse för utveckling generellt. En intervention som utgår från resiliens fokuserar inte på brister och ohälsa, utan på att stärka individens förmågor och resurser för att uppleva välbefinnande, särskilt om dessa egenskaper inte har fått tillräckligt stöd för att utvecklas.

2.3 Utvecklingskaskader

En annan teori som används för att förklara de gynnsamma effekterna av tidiga insatser gäller *utvecklingskaskader* (*developmental cascades*) (Masten och Cicchetti 2010). Det betyder att en insats som förbättrar ett utvecklingsområde, indirekt kan påverka flera andra områden positivt. På svenska skulle man säga att det *ger ringar på vattnet* eller att individen kommer in i en positiv spiral, där en förbättring gör att flera andra positiva erfarenheter blir tillgängliga. Ett exempel på en positiv utvecklingskaskad gäller en intervention med högläsning av bilderböcker i förskolan. Det primära syftet var att utveckla barnets språk och ordförråd, vilket också skedde, men flera indirekta positiva effekter observerades också av lärarna, i form av bättre sociala relationer i barngruppen och mellan lärare och barn (Riad et al. 2024).

Det finns även negativa utvecklingsspiraler där bristande erfarenheter och förmågor gör att positiva upplevelser uteblir, vilket i sin tur hämmar utvecklingen och över tid ökar klyftorna i färdigheter mellan barn och deras jämnåriga. Ett exempel kan vara barn som, på grund av en försening i utvecklingen eller omständigheter i miljön, missar möjligheter till socialt samspel i lek med andra barn vid en ålder då lek med andra barn är avgörande för utvecklingen av sociala färdigheter och språket. Dessa bristande erfarenheter kan leda till allt större skillnader mellan barn när det gäller beteende, självreglering och sociala förmågor.

2.4 Heckmans teori

Enligt Heckman, nobelpristagare i ekonomi, är tidiga insatser mer effektiva jämfört med senare insatser. De är mer kostnadseffektiva och ger större utdelning för barns utveckling i förhållande till vad som investeras. Heckmans teori, känd som *Heckmans kurva*, har undersökts empiriskt i en nordisk kontext för att se om den är användbar i länder med en välutbyggd välfärd inkluderande mödravård, barnavård och allmän förskola. I sådana samhällen skulle det kunna antas att de befintliga insatserna är tillräckliga och att ytterligare satsningar på förskolepedagogik inte skulle leda till några märkbara förbättringar i barnens lärande och utveckling. Denna hypotes testades i en metaanalys (Rosholm et al. 2021) som sammanställde resultat från insatser som hade genomförts i Danmark. Resultaten bekräftade hypotesen att tidiga insatser ger stora effekter på barnens utveckling, även i en nordisk kontext. Evidensbaserade insatser i förskolan, såsom veckovisa musikgrupper och veckovisa lekgrupper, ökade den pedagogiska kvaliteten till relativt låga kostnader och resulterade i en betydande förbättring av barnens förmågor. Insatser som gavs till ungdomar vid 20 års ålder hade däremot högre kostnader och betydligt mindre effekt. Studien bekräftar hypotesen att tidiga insatser som ökar den pedagogiska kvaliteten är effektiva för barnens lärande, även i ett land som erbjuder universella insatser av god nivå. Dock hade inte alla tidiga insatser lika goda effekter, utan det fanns även tidiga insatser med mer begränsad effekt. Detta tyder på att det inte enbart är tidpunkten som är viktig, utan också typen av insats och kvaliteten i genomförandet. En annan studie från Danmark (Baüchmuller et al. 2014) undersökte, med hjälp av registerdata, hur en universell insats med högre kvalitet i förskolan påverkade eleverns resultat i slutet av grundskolan. Studien visade att indikatorer såsom lärarnas utbildningsnivå, lärartätheten och förekomsten av manliga lärare hade en bra effekt på elevernas resultat, medan stabilitet i personalstyrkan var särskilt gynnsam för barn med annan bakgrund.

2.5 Insatser i god tid och när det behövs

Studier visar att tidiga insatser är mer effektiva, men det är viktigt att understryka att det inte är för sent att erbjuda insatser senare om behovet uppstår eller fortfarande finns. NELI (*Nuffield Early Language Intervention*) är en evidensbaserad gruppintervention som har utvecklats och testats i Storbritannien (West et al. 2021). Det är en riktad insats som ges till barn som vid åtta års ålder inte har utvecklat sin läsförmåga på ett adekvat sätt och riskerar att utveckla läs- och skrivsvårigheter. Insatsen har testats i randomiserade studier och används nu i stor skala i Storbritannien, eftersom utvärderingar har visat att den är effektiv. Det skulle vara optimalt att erbjuda en sådan effektiv insats tidigt under skolgången, innan elever i riskzonen har hunnit uppleva större svårigheter och misslyckanden. Men det kan vara befogat att erbjuda stöd även under senare skolår, om det fortfarande finns ett behov. I Sverige infördes läsa-skriva-räkna-garantin i skolsystemet 2019, vilket innebär att alla elevers språkliga och matematiska förutsättningar ska kartläggas redan i förskoleklassen. Tanken är att kartläggningen ska användas för att planera tidiga insatser, med Finlands tidiga specialundervisning som förebild (Ström 2021). Skolinspektionens utvärderingar och uppföljningar av garantin för tidiga stödinsatser (Skolinspektionen 2022) visar att elever visserligen uppmärksammas mer, men att garantin inte innebär att elever faktiskt får stöd. I en tematisk tillsyn (Skolinspektionen 2024) redovisas brister i hälften av de undersökta skolorna. Detta visar att introduceringen av nya system för tidiga insatser kan möta hinder.

Tidiga interventioner kan se väldigt olika ut. Till spädbarn ges interventioner redan på sjukhus, till exempel i form av kontinuerlig hud-mot-hudkontakt med mor eller far (Lillesköld et al. 2023). Tidiga interventioner kan också erbjudas i hemmet, i form av hembesök (Baraldi 2024) eller på distans. Insatserna kan ges i förskolan eller i skolan av pedagoger, med handledning av specialpedagoger eller andra specialister. Många insatser ges på habilitering av logoped, psykologer och arbetsterapeuter. Interventioner kan ha olika längd och intensitet.

2.6 Longitudinella uppföljningar av tidiga insatser

Tre studier har följt upp barn från låginkomstfamiljer som deltagit i interventioner bestående av barnomsorg och förskola av hög kvalitet (*Abecedarian*, *Perry Preschool* och *Chicago Parent-Child centers*). En uppföljning vid 21 års ålder visade att ungdomarna från projektet i *Abecedarian* hade högre kognitiv förmåga och längre utbildning samtidigt som en större andel läste på universitet och en mindre andel hade haft tonårsgraviteter än barn som inte hade deltagit i interventionen. Vid 30-års ålder hade de även bättre hälsa. *Perry Preschool* var ett tvåårigt förskoleprogram som inkluderade hembesök. Barnen som hade deltagit visade i en longitudinell studie bättre utbildningsresultat, högre utbildningsnivå och högre sysselsättningsgrad. De hade även lägre brottslighet och var i lägre utsträckning beroende av sociala insatser. En uppföljning av *Chicago Parent-Child centers* visade att barnen som ingick i studien vid 24 års ålder oftare hade fullföljt gymnasiet, i högre grad var sysselsatta och i lägre utsträckning hade suttit i fängelse än kontrollgruppen (Odom et al. 2024).

Efter dessa tidiga program har det introducerats andra program, såsom *REDI* (*Research Based Developmentally Informed*) där deltagarna inte har hunnit bli vuxna. Vid en uppföljning i årskurs fem noterades bättre resultat när det gäller läsfärdigheter, motivation och engagemang. Föräldrarna till barnen upplevde även lägre stress. *SMART START* och *More at Four* är andra program som påvisat goda effekter. Programmen, som introducerats i stor skala i delstaten North Carolina i USA, består av barnomsorg och förskola av mycket hög kvalitet till barn i riskzon. Uppföljningar av barnen som deltog visade positiva effekter på läsning och matematik upp till årskurs åtta, jämfört med gruppen som inte deltog i programmen. En annan positiv effekt var att en lägre andel elever behövde specialundervisning (Bai et al. 2020 och Dodge et al. 2017). Dessa program bedömdes vara kostnadseffektiva eftersom de minskade kostnaderna för stöd under skolgången. En utvärdering av ett annat förskoleprogram i Tennessee fann däremot inga positiva effekter för de barn som deltagit. Innehållet och implementeringen av interventionerna är viktiga aspekter att beakta (Odom et al. 2024).

Förutom interventioner för barn från socialt utsatta hemmiljöer, har det funnits interventioner för barn med andra tillstånd, såsom för tidig födsel, låg födelsevikt, funktionsnedsättningar och psykisk ohälsa. Det finns bland annat ett antal systematiska översikter om evidensbaserade praktiker för barn med autism (Sam et al. 2020 och Hume et al. 2021), men det är sällan dessa studier följs upp till ungdoms- och vuxenåren. Det finns däremot insatser och program som kan användas för ungdomar med autism på gymnasienivå (Kraemer et al. 2022 och Hume et al. 2022).

Sammanfattningsvis pekar en stor del av evidensen från nästan 60 års forskning på att tidiga interventioner för barn med svåra barndomsupplevelser och barn i behov av stöd kan ha långsiktiga effekter in i vuxenlivet, och att dessa interventioner kan vara samhälls-ekonomiskt lönsamma (Odom et al. 2024).

2.7 Universella socioemotionella insatser

Socioemotionellt lärande (*Socio-emotional learning, SEL*) är ett område som har utvecklats med stöd av organisationen CASEL (*Collaborative for Academic, Social, and Emotional Learning* 2024) som arbetar för att främja social och emotionell kompetens hos elever (Ogden 2021). Socioemotionell kompetens borde stödjas med hjälp av universella förebyggande interventioner som genomförs i skolan. Den sociala kompetensen knyter ihop det sociala, lärandet och beteendet i skolmiljön, vilket leder till en positiv utveckling för eleverna och för lärmiljön. SEL kan kopplas till positiva resultat i vuxen ålder och kan förbättras med rimliga insatser på skolnivå (Domitrovich et al. 2017). En systematisk genomgång av olika universella skolinterventioner som är baserade på SEL (Cipriano, Strambler et al. 2023), från förskoleklass till gymnasiet, visar att elever som deltog i dessa interventioner hade bättre färdigheter, attityder och beteenden samt upplevde bättre skolklimat och större trygghet än elever som inte hade deltagit. I en annan systematisk översikt har Cipriano, Naples et al. (2023) undersökt hur universella SEL-interventioner i skolans lägre årkurser har fungerat för elever med funktionsnedsättning eller

elever som tillhör minoriteter. Av den framgår att en mindre andel studier har analyserat subgrupper, vilket innebär att informationen om hur SEL-interventioner fungerar för minoriteter och elever i behov av stöd fortfarande är begränsad.

2.8 Tidiga insatser i den skandinaviska kontexten

Betydelsen av tidiga insatser för att främja skolresultat längre fram i skolgången har undersökts i Norge (Zachrisson et al. 2023). Studien har undersökt effekterna av förskola som en sorts universell intervention. Förskolan är en verksamhet som erbjuds i de nordiska länderna till alla barn och inte bara till missgynnade barn, vilket kan vara fallet med förskoleprogrammen i USA som nämndes tidigare. Effekterna av en allmän förskola och barnomsorg som börjar när barnen är små (1–2 år gamla) undersöktes när barnen var 10 år gamla, med hänsyn tagen till olika effekter av familjens socioekonomiska förutsättningar. Studien fann positiva långsiktiga effekter av förskoleverksamhet och barnomsorg på nationella prov i läsning och matematik för barn från familjer med låg utbildningsnivå. Att delta i förskoleverksamhet och barnomsorg skulle kunna minska ojämlikheten i skolresultat med 10–50 procent, beroende på vilken analys som gjordes. I studien användes registerdata om utvidgningen av förskoleverksamheten under 2000-talet i Norge, och skillnader i tillgång till förskola mellan kommunerna, för att uppskatta effekterna. Studien ger också en kort genomgång av litteraturen om effekterna av förskoleverksamhet och barnomsorg samt beskriver förskoleverksamhet och barnomsorg och politik för allmän tillgång till förskola i Norge, och i synnerhet effekterna av den undersökta utvidgningen. Studien bidrar med stark evidens till litteraturen om tidiga insatser och stödjer teorier om tidig utveckling, det vill säga teorin om utvecklingskaskader och teorin om kompensatoriska effekter av tidiga utbildningsmiljöer av hög kvalitet. Universellt tillhandahållande av utbildning och omsorg av hög kvalitet kan betraktas som den första nivån i ett flernivåsystem av stöd, och denna studie ger ytterligare bevis för att universella insatser kan få effekter på skolresultat också i den skandinaviska välfärdskontexten. Se även rapporten *Early Childhood*

Education and Care – an Investment in the Future (2024) från en nordisk arbetsgrupp.

Forskning om tidiga insatser i Sverige är fortfarande inte så vanlig, men det finns några exempel att nämna. En randomiserad kontrollerad studie (RCT) testade hur samspelet mellan barn och förälder påverkades av en intervention med tio hembesök till familjer med extremt förtidigt födda barn, under barnets första levnadsår. Studien visade en positiv effekt (högre engagemang) för barn i interventionsgruppen vars mödrar var deprimerade vid utskrivning från sjukhuset, jämfört med barn i kontrollgruppen med deprimerade mödrar (Baraldi et al. 2024).

Gerholm et al. (2019) genomförde en RCT-studie i 18 förskolor och testade effekterna av två pedagogiska metoder (en för socioemotionellt lärande och en för digitala verktyg för arbetsminne); insatserna hade dock inga effekter på barnens förmågor.

En experimentell studie ("cluster RCT") i 26 förskolor testade effekterna av PATHS (*Promoting Alternative Thinking Strategies*), ett program för socioemotionellt lärande som är anpassat till svensk kontext. PATHS är ett evidensbaserat program som ingår i det tidigare nämnda CASEL-ramverket. Studien visade positiva effekter på arbetsminne och prosocial lek, samt lägre nivåer av ångslan för flickor (Eninger et al. 2021). En analys av socioekonomisk status som moderator visade olika effekter av PATHS för barn i fattiga områden (bättre arbetsminne och minskade internaliserande symtom) och i välbeställda områden (mer prosocialt beteende) jämfört med motsvarande kontrollgrupp (Kapetanovic et al. 2022).

Wolff & Gustafsson (2022) testade, i en experimentell studie, effekterna av en tidig fonologisk intervention som genomfördes när barnen var 4–5 år gamla. Barnen som deltog i insatsen med tidig fonologisk träning hade högre fonologisk förmåga och bättre läsförmåga i årskurs 2 och årskurs 3.

En experimentell studie (cluster RCT med *switching replication* design) testade en svensk anpassning av den evidensbaserade metoden *Dialogic Book Reading* (DBR), i nio förskolor under fem veckor. Lärarna fick också kontinuerlig coachning. DBR visade stora effekter på barnens ordförråd, och lärarna uppskattade i allra högsta grad metoden (Riad et al. 2024).

En kvasiexperimentell studie (Bejnö et al. 2023) undersökte en insats i förskolan för barn med autism. En grupp förskolor fick individuella insatser,

kvalitetsskattningar av lärmiljön med instrumentet APERS (*Autism Program Environment Rating Scale*) och coachning för lärare, medan förskolor i kontrollgruppen enbart fick insatser för barnen. Interventionsförskolorna förbättrade lärmiljön, men effekterna på barnen var inte signifikanta.

En pilotstudie av *Tid för lek och samspel* (en svensk anpassning av *Play time/Social Time*) i fyra förskolor visade lovande resultat på prosocial lek, sociala färdigheter och engagemang (Gladh et al. 2023). Studien var liten och omfattade ingen kontrollgrupp.

Studierna i förskolan visar att det finns betydande skillnader mellan barn i utveckling och förmågor, beroende på socioekonomiska förutsättningar och levnadsvillkor. Dessa studier visar också att tidiga insatser går att genomföra i förskolor i Sverige; flera

studier som har testats experimentellt visar positiva effekter på barns förmågor, och vissa effekter modereras av bakgrundsvariabler. Forskning om tidiga universella eller riktade insatser i förskolemiljön och under småbarnsåren är ett relativt nytt inslag i Sverige, men flera studier med rigorös experimentell design har visat positiva effekter. Detta tyder på att dessa interventioner skulle kunna introduceras i större skala, och då skulle det också gå att göra longitudinella uppföljningar på längre sikt.

Denna genomgång av studier som pekar på kort- och långsiktiga utfall av tidiga insatser, följs i nästa kapitel av resultat och rekommendationer från ett urval rapporter från myndigheter och organisationer som har fokuserat på dessa frågor på organisatorisk nivå och policynivå.

3. ORGANISATORISKA FAKTORER

Detta kapitel behandlar myndighetsrapporter med fokus på insatser och policyer som är gynnsamma vid övergång mellan skolnivåer och till arbetslivet, och som bidrar med övergripande modeller och framgångsrika faktorer. Dessa policyer gör det möjligt att erbjuda skraddarsydda och flexibla utbildningar där ungdomar med funktionsnedsättning – även sådana som kan ha stor påverkan på kognitiva förmågor och skolprestationer – lyckas med sin utbildning och förbereds för arbetslivet.

3.1 Förebygga skolavhopp

I Europa har frågan om insatser på policynivå, för att förhindra tidiga skolavhopp generellt och särskilt för ungdomar med funktionsnedsättning och/eller behov av särskilt stöd, uppmärksammats i flera rapporter från the *European Agency for Special Needs and Inclusive Education* (2017, 2024, se Referenser: rapporter från myndigheter och organisationer, i referenslistan). Anledningen till denna satsning är att det finns en gemensam målsättning inom EU att minska tidiga skolavhopp i alla medlemsländer. Denna målsättning ses också som en del i att förverkliga Unescos mål om hållbar utveckling 2030, gällande den fjärde målsättningen om inkluderande likvärdig utbildning av hög kvalitet, vilket ligger nära ämnet för denna kunskapsöversikt.

Analyserna av insatser för att förebygga att ungdomar hamnar i gruppen uvas bygger på olika delstudier: en kunskapsöversikt av forskningslitteratur och jämförande analyser av utbildningspolicyer och insatser i olika medlemsländer. Rapporterna med relevans för policy visar bland annat följande:

- Området är inte enhetligt och det saknas gemensamma definitioner.
- Frågan om skolavhopp bör ses i ett tidsperspektiv och som ett förlopp i ens levnadsbana och inte enbart som ett isolerat fenomen.

- Elever som hoppar av skolan eller riskerar att göra det tillhör olika undergrupper, vilket innebär att de förebyggande insatserna varierar för dessa olika undergrupper.

De åtgärder som har identifierats kan delas in i tre kategorier: förebyggande åtgärder, interventioner och kompensationer. I en av rapporterna (*Early School Leaving and Learners with Disabilities and/or Special Educational Needs: Final Summary Report*) rekommenderas att åtgärder erbjuds på olika nivåer (till exempel insatser på individnivå och i skolmiljö) och till exempel omfattar kvalitetsutveckling i skolan och elevernas engagemang, motivation och vidare sociala sammanhang.

Frågan om definition och avgränsning av fenomenet tidiga skolavhopp (*early school leavers*) och närliggande begrepp (ej slutförd utbildning, unga som varken arbetar eller studerar, ungdomar utan fullständiga betyg eller kvalifikationer) är viktig för policyn, för att kunna göra jämförelser och undersöka effekter av olika insatser över tid. I samma rapport föreslås insamling av tillförlitliga data om skolavhopp som en grund för att utvärdera insatser. Även datainsamling med information om orsaker till skolavhopp skulle vara värdefull.

Fullföljande av utbildning alternativt skolavhopp ses som ett resultat av processer som påverkar individer på olika sätt. Krafterna som driver elever mot skolavhopp kan ses som risker på olika nivåer inom skolorganisationen, hos eleverna och i deras situation, och i samspelet mellan eleverna och skolan. På skolorganisationsnivå beskrivs några *skolfaktorer* som kan driva bort elever: skolans disciplinära klimat, lärarattityder, läroplanen och skolans förhållande till det omgivande samhället. *Faktorer på individnivå* som drar elever bort från skolan är familjefaktorer, ekonomiska förutsättningar, hälsa och kamrater. *Samspelsfaktorer* kallas de aspekter som har att göra med samspelet mellan individen och skolan: studieresultat, motivation, tillhörighet och delaktighet i skolans målsättningar.

Likväl är det möjligt att identifiera skyddande faktorer som bidrar till att elever med funktionsnedsättning och stödbehov klarar sig bra: en inkluderande skolmiljö med bra relationer, en läroplan som är

anpassad till elevernas förutsättningar, engagerade föräldrar och ekonomiska förutsättningar. I samma rapport presenteras en modell över krafter och processer som inverkar på skolavhopp, där förebyggande åtgärder, tidig intervention och kompensation inkluderas. Den visar att eleverna påverkas av faktorer på flera olika nivåer. Modellen föreslås att användas för att analysera processer hos elever, men även på policynivå.

Förebyggande åtgärder och tidiga insatser rekommenderas, i stället för att fokusera enbart på kompensation, det vill säga insatser för att ”hantera situationen när skolan inte har fungerat som planerat och ge eleverna en andra chans för att utbildning och (...) att utöka möjligheterna till livslångt lärande” (European Agency for Special Needs and Inclusive Education, 2017 s. 10).

De flesta faktorer som har identifierats i rapporten (European Agency for Special Needs and Inclusive Education, 2017) kan vara relevanta även för den svenska kontexten, men det är möjligt att de ekonomiska faktorer som skulle hindra fullföljande av studier efter grundskolan spelar en större roll i länder med ett mindre välutvecklat välfärdssystem, där kostnaden för utbildningen innebär en stor uppoffring för familjen. När det gäller skolfaktorer skulle det vara relevant att beakta det disciplinära klimatet i skolorna som en faktor som kan spela en negativ roll i den svenska kontexten (Regeringskansliet 2024). Även läroplanernas innehåll har kritiserats återkommande (till exempel Lindblad et al. 2018) för att inte ta hänsyn till barnens mognad, utveckling och varierande förmågor. Anpassningar av läroplanen är inte heller möjliga att erbjuda. Dessa egenskaper som förekommer i vår kontext (otryggt disciplinärt klimat och icke flexibel läroplan) skulle kunna utgöra en risk i utbildningssystemet som kan bidra till skolavhopp för elever med funktionsnedsättningar.

3.2 Främja slutförande av utbildning och övergång till arbetsliv

”Vocational Education and Training: Policy and Practice in the field of Special Needs Education” är ett annat initiativ av *European Agency for Special needs and Inclusive Education* som är intressant för denna översikt. Initiativet ägde rum mellan 2010 och 2012

och omfattade en litteraturöversikt och analyser av policyer och praktiker som varit framgångsrika när det gäller yrkesutbildning för elever i behov av stöd (motsvarande: special educational needs) och/eller funktionsnedsättningar (disabilities). I dessa studier inkluderades studenter med intellektuell funktionsnedsättning i målgruppen, vilket förklarar varför fokus ligger på yrkesprogram. Projektet analyserade situationen i 26 länder och identifierade flera framgångsfaktorer.

Analysen visar att det är möjligt att genomföra förbättringar inom utbildningsområdet, och författarna hävdar att insatser som ökar inkluderingen är gynnsamma för alla studenter, inte enbart för en liten målgrupp. Dessa insatser kräver också att alla intressenter (*stakeholders*) inom yrkesutbildningsfältet bidrar och är delaktiga; framgångsfaktorerna är därmed kopplade till organisation och ledarskap, lärare, stödpersonal och undervisning, studenter och arbetsmarknad (se Figur 1). Dessa är de 20 faktorer som identifierats:

- **Juridiskt ramverk.** Det finns ett nationellt ramverk om inkluderande utbildning efter grundskoleutbildning, dvs. på gymnasienivå. Skolor får riktade resurser för att förverkliga dessa målsättningar (mer resurser, högre lärartäthet, speciallärare, multidisciplinära teams och anpassad undervisning). Det finns olika kvalifikationsnivåer som kan ges av yrkesutbildningarna, med olika läroplaner som kan anpassas till eleverna.
- **Motivation och engagemang.** Skolledare, lärare och annan skolpersonal är motiverade, engagerade och tror på elevernas förmågor. Ett engagerat klimat av omsorg och delaktighet tillsammans med positiva attityder bidrar till likvärdighet för alla elever.
- **Ledarskap.** Skolledaren är effektiv och uppskattad i sin roll.
- **Hög kompetens.** Lärare och annan personal har hög kompetens, genom formell universitetsutbildning, yrkesutbildningar och yrkeserfarenhet.
- **Fortbildning.** Undervisningens kvalitet höjs genom tillgång till fortbildning och annat stöd till undervisande personal.
- **Multidisciplinära grupper.** Det finns grupper där olika professioner ingår och där medlemmarna har tydliga roller utifrån sina kompetenser.
- **Samarbete och nätverk.** Samarbetsformer finns och är formaliserade, och de inkluderar samarbete med lokala företag för att erbjuda praktik samt

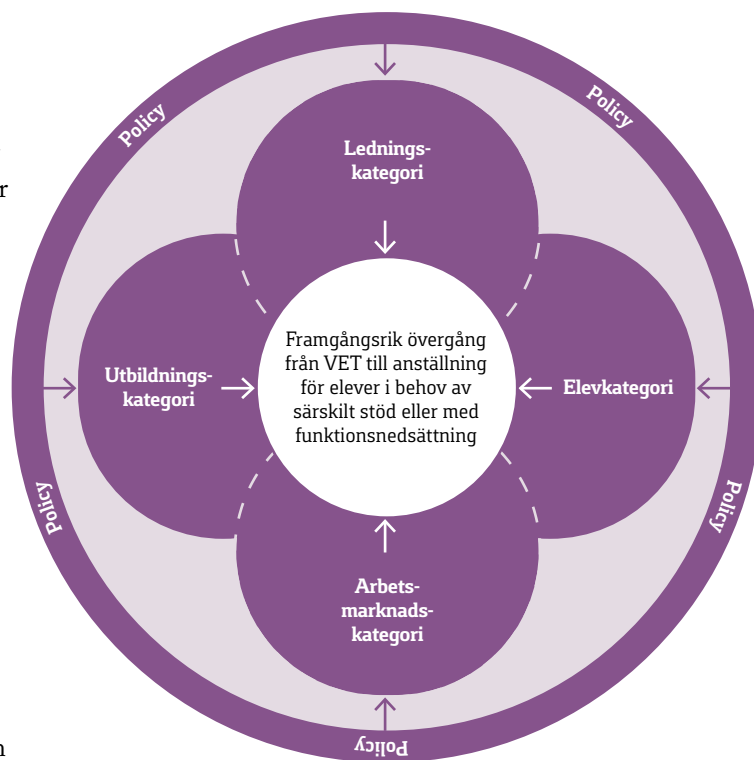
arbete efter utbildningen. Partnerskap med föräldrar omfattar samarbete och dialog.

- **Små klasser.** Klasserna har lämplig storlek och det finns tillgång till stödlärare så att elever kan få det stöd som behövs.
- **Bedömning.** Det finns system för att bedöma elevernas förmågor och intressen, så att man kan erbjuda program som matchar dessa.
- **Eleven i centrum.** Det finns skraddarsydda undervisningsmetoder, material och målsättningar som utformas utifrån individens behov, och läroplanen kan anpassas.
- **Individuella studieplaner.** Man upprättar och implementerar planer för utbildning, praktik och övergångar. Läroplanen är individualiserad.
- **Flexibilitet.** Utbildningen är flexibel i struktur och längd, till exempel genom att tillåta mer tid för en viss kurs eller en praktik, eller genom att erbjuda en förberedelsekurs. Det är också möjligt att gå vidare till studier på mer avancerad nivå.
- **Utbildningsvägar.** Det finns en öppenhet mellan olika utbildningsvägar så att det är möjligt att förbättra betyg och behörighet, byta till ett annat program eller få mer avancerad behörighet.
- **Dokumentation.** Det finns dokument och portfolior som visar förmågor och uppnådda mål, och även stödet som behövs på arbetsplatsen.
- **Kvalitetsutveckling.** De ansvariga är måna om att vidareutveckla kvaliteten genom förbättringsstrategier i syfte att på bästa sätt förbereda studenterna för arbetsmarknaden.
- **Strategier för att motverka skolavhopp.** Skolorna utvecklar och använder effektiva pedagogiska åtgärder för att förebygga eller minska skolavhopp, och hittar alternativa utbildningserbjudanden för studenter som har förlorat engagemang.
- **Matcha arbetsmarknad.** Undervisningen lyckas att kombinera kraven på arbetsmarknaden med ungdomarnas kapacitet. Utbildningarna granskas internt och externt för att vara anpassade till aktuella och framtida krav.
- **Stöd vid övergång till arbete.** Yrkesvägledare ger stöd till unga när det gäller jobbomöjligheter, genom att underlätta kontakter med arbetsgivare och hjälpa till med ansökningar.
- **Tillgång till resurser efter utbildningen.** Det finns tillgängliga resurser som kan ge kontinuerligt stöd i arbetslivet, såsom coachprogram, stödtjänster och information till arbetsgivarna.

- **Uppföljning.** Det finns personal som följer upp ungdomarna på deras arbetsplatser, så länge som det behövs, för att ungdomarna ska få bättre förutsättningar för att behålla sitt arbete.

Rapporten "Vocational Education and Training: Policy and Practice in the field of Special Needs Education" bygger på fallstudier av effektiva praktiker och visar att ungdomar som har funktionshinder av mer omfattande karaktär kan fullfölja utbildningar och uppnå de kompetenser som efterfrågas på arbetsmarknaden. I studierna från *European Agency for Special needs and Inclusive Education* inkluderas även ungdomar från gruppen som i Sverige går i anpassad gymnasieskola; resultaten i denna rapport skulle kunna inspirera till att göra satsningar för att öka övergången till praktik och anställningar på den öppna arbetsmarknaden även för ungdomar som har gått i anpassad skola, för att utbildning inte ska utgöra en återvändsgränd eller transportledning till förtidspensionering.

Figur 1. Olika mönster av faktorer som bidrar till yrkesutbildning (VET) och övergång till arbete för elever i behov av stöd eller med funktionsnedsättning (Framgångsrika förebilder inom yrkes- och lärlingsutbildningar i Europa - för elever i behov av särskilt stöd eller med funktionsnedsättning. Odense, Danmark European Agency of Special Needs and Inclusive Education, 2013, p. 16).

3.3 Främja skolnärvaro

Slutligen sammanställer en rapport från *Education Endowment Foundation* (EEF) komponenter som rekommenderas för att främja skolnärvaro. EEF är en icke-statlig organisation från Storbritannien som sammanfattar, undersöker och förmedlar effektiva evidensbaserade metoder för att öka likvärdigheten i utbildningen. Bland deras resurser finns ett material med rekommendationer för skollära och team som arbetar med skolnärvaro (EEF, *Supporting school attendance*, 2024). Dessa rekommendationer gäller i stor utsträckning förebyggande insatser av universell karaktär med tillägg av riktade insatser. Det handlar bland annat om att skaffa bättre kunskap om elever,

familjer och deras behov; att utveckla en kultur av samhörighet och delaktighet för eleverna så att alla elever känner sig trygga; att kommunicera effektivt med familjer; att utveckla universella insatser för alla elever genom kompetensutveckling; att erbjuda riktade insatser för elever som behöver mer stöd; att utvärdera och följa upp alla insatser ovan.

Rapporterna som refereras till i detta kapitel är inte referentgranskade vetenskapliga studier, utan sammanställningar som är gjorda i syfte att inspirera policy och praktik i den europeiska kontexten (rapporter från *European Agency of Special Needs and Inclusive Education*) och den brittiska (EEF). De bygger på fallstudier och annan evidens, och bedöms vara trovärdiga. De vittnar om ett intresse för frågor om förebyggande insatser i den europeiska kontexten, där forskning inom detta fält ännu inte är lika väletablerad som i USA.

4. SYSTEMATISK LITTERATURÖVERSIKT

I detta kapitel redovisas resultaten av en systematisk översikt över vetenskaplig litteratur i tidskrifter med referentgranskning. De sökningar som gjorts har identifierat såväl specifika studier som kunskapsöversikter och metaanalyser, varav de senare alltså i sig är sammanställningar av resultat från ett antal enskilda studier. Först görs en genomgång och sammanfattande bedömning av de översikter som identifierats (dvs. en "review of reviews"). Sedan presenteras översikter av originalstudier på området.

4.1 Sökstrategier och träffar

4.1.1 POPULATION

Eftersom översikten fokuserar på förebyggande insatser inriktas sökningarna på en population av barn och elever på förskole-, grundskole- och gymnasienivå. Studier om ungdomar på eftergymnasial nivå och/eller studenter på högskolenivå har exkluderats, eftersom de sannolikt har fokus på kompensatoriska åtgärder för ungdomar som saknar arbete eller utbildning. För att identifiera studier om elever med funktionsnedsättning och/eller psykiska besvär och psykisk ohälsa används en bred sökning med flera begrepp som kan användas för denna grupp i internationella publikationer: till exempel "special educational needs", "disability", "mental disorders", "mental health", "support" och "at-risk".

4.1.2 INSATSER

Vissa preventiva insatser är universella, och riktas till alla barn i befolkningen eller alla elever i en skola, även om de kan vara av särskild betydelse för barn med funktionsnedsättning och/eller andra faktorer som ökar risken för att senare hamna i uvas-gruppen. Universella insatser dyker eventuellt inte upp i litteratursökningar med söktermer som handlar om funktionsnedsättning och andra riskfaktorer, vilket är en faktor att beakta vid sammanställning av söktermerna.

4.1.3 ÖNSKADE UTFALL ELLER POSITIVA FÖRETELSER

För att identifiera studier av relevans för att förebygga att ungdomar hamnar utanför arbete och utbildning, kan det vara värdefullt att använda en rad söktermer. När det gäller skolungdomar kan det handla om att förebygga skolavhopp och skolvägran (till exempel "dropout", "school refusal" och "attendance problem"). Det kan också vara värdefullt att använda söktermer som betecknar positiva företeelser och upplevelser av utbildning eftersom förebyggande insatser kan också vara av främjande karaktär: framgång och tillhörighet ("school retention", "success" och "school belongingness"). Genom provsökningar har begrepp identifierats som används inom detta fält, eftersom dessa grupper av ungdomar i vissa sammanhang erbjuds andra utbildningsvägar (till exempel "alternative schooling").

4.1.4 EXKLUDERING

En söksträng har använts för att exkludera äldre ungdomar, studenter på universitetsnivå och andra typer av studier som inte är relevanta (till exempel studier om utbildning under covid-19-pandemin) för den här studien.

4.1.5 SÖKNINGAR

Sökningar har genomförts i databaserna EBSCO, SCOPUS och ProQuest som ger tillgång till flera databaser (ERIC, APA, CINAHL, SOCIAL SCIENCES osv.) med en avgränsning i tid från 2013 till 2023. Sökningarna gav drygt 1 000 träffar per databas när alla delar i sökstrategin kombinerades (elever/ungdomar + risker/behov + preventiva insatser). Dubletter rensades bort, men antalet studier var fortfarande stort, vilket hanterades genom att dela upp träffarna i olika undergrupper.

4.1.6 DISPOSITION OCH TEMATISERING

Undergrupper som redovisas separat är systematiska översikter, metaanalyser och litteraturöversikter. Resultat från 21 översikter redovisas i ett eget avsnitt. 4.2.1 När det gäller de drygt 1 000 övriga empiriska studierna (2013–2023) som har identifierats genom de breda sökningarna i SCOPUS och EBSCO ProQuest,

har ytterligare urval gjorts som omfattar studier från de nordiska länderna. Drygt 70 studier ingår i detta urval. Av dessa redovisas en genomgång av studier från Sverige i 4.2.3, medan studierna från de andra nordiska länderna kategoriseras utifrån typ av innehåll och ansats. Studierna finns i referenslistan: studier från nordiska länder.

Genom databassökningarna identifierades 26 systematiska översikter eller metaanalyser som valdes ut till fulltextläsning. Av dessa ingår 21 i denna sammanställning och används i syntesen. Studierna är publicerade i tidskrifter med fem olika inriktningar: *pedagogik* generellt eller med inriktning mot översikter ($n = 7$); tidskrifter med inriktning mot *psykologi*, psykiatri, psykisk hälsa och missbruk ($n = 6$); tidskrifter med inriktning mot *specialpedagogik*, inkludering, funktionsnedsättning och inlärningssvårigheter ($n = 5$); specifik tidskrift med inriktning mot *prevention av skolmisslyckande* ($n = 3$); tidskrift med inriktning mot rehabilitering och *arbetsterapi* ($n = 1$).

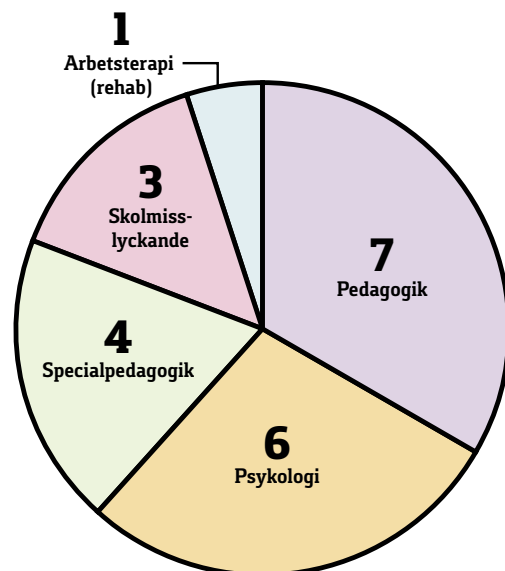
Intresset för frågan om preventiva insatser finns inom olika ämnen, och frågan studeras utifrån olika perspektiv: policy, utvärdering, utbildning, skolresultat, psykisk hälsa, identifiering av individer, utprövning och utvärdering av universella insatser och utprövning av och utvärdering av specifika insatser.

Tematiseringen handlar om prevention eller kvalitetsförbättring på olika nivåer:

- **Policy:** analyser eller insatser med övervägande fokus på policynivå i utbildningssystemet och/eller välfärdssystemet, inklusive datainsamling för att tidigt upptäcka tecken på att elever riskerar att få skolsvårigheter eller låg skolnärvaro, eller bli avhoppare i framtiden (5 studier). Temat får rubriken *Analyser och insatser på policynivå*.

- **Universell:** utveckling av kvaliteten i undervisning och lärmiljö för att främja utveckling och lärande, med fokus på reguljära undervisningsmiljöer (5 studier). Temat får rubriken *Undervisning och lärmiljö*.
- **Riktad:** interventioner och program för specifika grupper av elever som har funktionsnedsättning och svårigheter, och som ofta placeras i alternativa skolor (10 studier). Temat får rubriken *Interventioner och program*
- **Personers uppfattningar:** undersökningar av elevers och ungdomars uppfattningar om och erfarenheter av utbildning (2 studier). Temat får rubriken *Ungdomars uppfattningar och erfarenheter*.

Figur 2. Inriktning för tidskrifterna som de ingående kunskapsöversiktterna (N = 21) publicerats i.

4.2 Resultat

4.2.1 KUNSKAPSÖVERSIKTER

Detta avsnitt sammanfattar de viktigaste resultaten från kartläggningen av kunskapsområdet, baserat på systematiska litteratursökningar i olika databaser, och inkluderar resultat från 21 systematiska översikter. Först presenteras en sammanfattning och sedan en sammanställning i tabellform. Efter det presenteras de enskilda studierna mer utförligt.

4.2.1.1 Sammanfattning av resultat från tematiseringen av kunskapsöversikterna

Analys och insatser på policynivå

Under temat *analys och insatser på policynivå* återges kunskapsöversikter som visar exempel på genomförda insatser eller reformer på policynivå i Norge och i USA, där båda kan ses som exempel på övergripande insatser med flera komponenter. Kopplingen mellan policy och genomförande eller praktik kan vara intressant att diskutera vidare. I Norge har det genomförts omfattande initiativ och reformer för att främja komplettering av utbildning och motverka skolavhopp. Flera av dessa initiativ borde vara möjliga att genomföra även i Sverige. Studierna om datainsamling och riskfaktorer belyser vilka faktorer som bidrar till skolavhopp för elever med funktionsnedsättning och klargör att riskerna varierar mellan elevgrupper. De svårigheter som elever upplever i skolan borde tidigt leda till skolans beslut om insatser. En placering i alternativa skolor kan undvikas med beredskap för robusta insatser med olika komponenter i reguljära skolor. Insamling av data om riskfaktorer är en möjlig insats för att öka kunskapen om hur avhopp kan förebyggas. Datainsamlingen kan dock bli alltför omfattande, och kopplingen till insatserna bristfällig. Observationer bör länkas till insatser för att förändra utvecklingsförloppet och förebygga negativa utfall.

Undervisning och lärmiljö

I det andra temat, *undervisning och lärmiljö*, redovisas resultat från översikter som har bredare frågeställningar, till exempel insatser för elever med olika funktionsnedsättningar i inkluderande lärmiljöer, mentorskap, coachning och insatser för att öka känslan av tillhörighet för eleverna i skolans miljö. Några av dessa studier beskriver samband mellan variabler av intresse för denna översikt, men eftersom de rapporterar korrelationsstudier kan de inte påvisa kausala effekter. Rekommendationerna för *best practice*

från Freeman & Simonsen är en bra sammanfattning: att använda dataanalys för att tidigt identifiera elever i riskzon, att erbjuda mentorer till dessa studenter, att erbjuda stöd och stimulering i lärandet, att använda program för att förbättra elevers beteende och sociala förmågor, att erbjuda individualiserad undervisning och att erbjuda relevant undervisning som engagerar eleverna. Dessutom beskrivs olika strategier:

- akademiska strategier: interventionen fokuserar på akademiska kunskaper eller färdigheter
- beteendestrategier: interventionen fokuserar direkt på elevernas beteende eller sociala färdigheter (till exempel social kompetens, direkt undervisning och skolans förväntningar)
- närvarostrategier: interventionen inriktar sig direkt mot elevernas frånvaro eller sena ankomster (till exempel transport till eller från skolan, föräldrakontakt vid frånvaro och incitament för närvaro)
- strategier för studiefärdigheter: interventionen riktar sig direkt mot elevens studieteknik (till exempel läxor och organiseringsstrategier)
- skola, organisation eller strukturförändringar: interventionen förändrar skolans organisation.

Interventioner och program

Temat *Interventioner och program* omfattar studier som utvärderar specifika program och insatser (till exempel evidensbaserade insatser i alternativa skolor, resiliens och kamratmedierade insatser). Här ingår även studier med fokus på specifika grupper av elever (till exempel elever med autism, intellektuell funktionsnedsättning eller emotionell beteendestörning) och flera undersöker insatser i alternativa skolor. Dessa studier belyser forskning inom ett specifikt område, men endast i enstaka fall är det möjligt för författarna att rapportera effektstorlekar. Dessa studier kan i vissa fall bidra till att identifiera om insatser är effektiva och i så fall för vilka grupper.

Ungdomars uppfattningar och erfarenheter

Under det fjärde temat, *ungdomars uppfattningar och erfarenheter*, samlas två studier som genom systematiska översikter har undersökt ungdomarnas egna erfarenheter. Den ena avser ungdomar som är i riskzon för att hoppa av från sin utbildning eller som har stor frånvaro, och den andra syftar till att identifiera vad ungdomar upplevde som positivt i de alternativa skolor som bidrog till att de lyckades med sin utbildning. Dessa studier kan inspirera förändringar i skolans organisation. Ungdomars erfarenheter bekräftar också

betydelsen av de positiva faktorer som nämns i de tidigare studierna.

De ingående översikterna har sammanställt ett stort antal empiriska studier och belyser med stöd av dem en rad olika frågeställningar som har relevans för denna rapport, om än utifrån olika perspektiv och analysnivåer. Det stora antalet översikter, varav de flesta är av hög kvalitet, tyder på att det finns ett stort internationellt intresse för dessa frågor. Flera av dessa översikter belyser verksamheter och insatser som genomförs i USA:s kontext, där analyser av evidens-

baserade insatser är aktuella i forskningen. Men flera andra har författare från europeiska och östasiatiska universitet och sammanställer studier från olika geografiska områden utifrån sina frågeställningar. En översikt sammanställer studier om insatser i norsk kontext.

4.2.1.2 Sammanställning av översikterna i tabellform

I de följande tabellerna presenteras en sammanställning av innehåll och resultat från översikter inom olika teman.

Tabell 1. En sammanställning av översikterna med tema "analyser och insatser på policynivå", inklusive riskfaktorer och datainsamling.

FÖRFATTARE, ÅRTAL, TIDSKRIFT	TITEL	INNEHÅLL	HUVUDRESULTAT
Halvorsrud 2017 <i>London Review of Education</i>	Student dropout in upper secondary education in Norway: A challenge to the principles of the welfare state?	En beskrivande litteraturöversikt som sammanställer och undersöker effekter av olika satsningar för att öka fullföljandet av utbildning i Norge.	Satsningarna har bestått av olika typer av åtgärder och reformer: 1) åtgärder som syftar till rådgivning och yrkesvägledning; 2) ökat inslag av praktik inom yrkesutbildning; 3) mer specialundervisning för ungdomar i riskzon; 4) reformer och omfattande åtgärds paket; 5) förbättrad fortbildning för lärare och andra professioner.
Kanu, et al. 2015 <i>Journal of Child & Adolescent Substance Abuse</i>	Assessing Effectiveness of Students Taking a Right Stand (STARS) Nashville Student Assistance Programs.	Beskrivande översikt med fokus på Student Assistance Program.	Studien beskriver innehållet i dessa typer av samverkansprojekt, som är en form av multikomponentinsats för elever i riskzon som involverar andra organisationer utanför skolan: socialtjänsten, hälsovården, civilsamhället.
Foreman-Murray et al. 2022 <i>Preventing School Failure: Alternative Education for Children and Youth</i>	A systematic review of the literature related to dropout for students with disabilities.	13 studier som behandlar riskfaktorer för skolavhopp hos elever med funktionsnedsättning samt skolengagemang och skolplacering.	Olika faktorer påverkar olika grupper av elever, men skolengagemang är gemensam. Rekommendationen är tidig upptäckt av elever med inlärningssvårigheter och robust stöd i en reguljär skola innan eleverna tappar sitt skolengagemang.
McMahon, & Sembianto 2020 <i>Review of Education</i>	Re-Envisioning the Purpose of Early Warning Systems: Shifting the Mindset from Student Identification to Meaningful Prediction and Intervention.	37 studier syntetiseras i översikten. Fokus är indikatorer för risker för bristande engagemang på elevnivå som används i tidiga varningssystem.	Oengagerade elever är en heterogen grupp. Indikatorer för risker finns inom olika domäner: skolprestation, beteende, attityd och demografisk bakgrund. Rekommendationen är att upptäcka risker redan i mellanstadiet, men data som samlas in ska användas för att erbjuda insatser.

Tabell 2. En sammanställning av översikterna med tema "undervisning och lärmiljö".

FÖRFATTARE, ÅRTAL, TIDSKRIFT	TITEL	INNEHÅLL	HUVUDRESULTAT
Anaby, Campbell et al. 2019 <i>Child Care Health Dev.</i>	Recommended practices to organize and deliver school-based services for children with disabilities: A scoping review.	56 studier med fokus på bästa strategier för att ge stöd till elever i inkluderande skolor.	Framgångsrika strategier var: samverkande intervention; samordning av tjänster; tjänster på flera nivåer; universell design; stöd till lärare; ekologiska interventioner; familjens engagemang; direkta grupp-tjänster; terapi utanför klassen; direkta individuella tjänster. Även implementeringsstrategier beskrivs.
Fehérvári & Varga 2023 <i>Frontiers Education</i>	Mentoring as prevention of early school leaving: a qualitative systematic literature review.	25 studier i en kvalitativ översikt av insatser, skolbaserade eller externa, för att förebygga skolavhopp med hjälp av mentorskap.	Program med mentorer erbjuds till elever i riskzon pga frånvaro eller låga resultat, ofta vid övergången till gymnasiet och på gymnasiet. Mentorer är ofta lärare som får utbildning och handledning, t.ex. Check & Connect med 3 nivåer av utbildning. Ibland finns mentorer från socialtjänst och elevhälsa. 12 studier rapporterade positiva resultat, 9 delvis positiva och 2 inga förändringar.
Freeman & Simonsen 2015 <i>Review of Educational Research</i>	Examining the impact of policy and practice interventions on high school dropout and school completion rates: A systematic review of the literature.	32 artiklar om policy och praktik i experimentella interventioner som motverkar skolavhopp.	Olika typer av strategier: akademiska strategier; beteendestrategier; närvarostrategier; strategier för studiefärdigheter; skol-, organisation- eller strukturförändringar.
Korpershoek, Canrinus, et al. 2020. <i>Research Papers in Education</i>	The Relationships between School Belonging and Students' Motivational, Social-Emotional, Behavioural, and Academic Outcomes in Secondary Education: A Meta-Analytic Review.	82 studier om skoltillhörighetens samband med utfallsmått hos elever.	Det fanns små korrelationer mellan skoltillhörighet och skolresultat, moderata korrelationer med socioemotionella aspekter, och ett negativt samband med frånvaro och avhopp.
Yang, Huang et al. 2022 <i>Review of Education</i>	Coaching early childhood teachers: A systematic review of its effects on teacher instruction and child development.	33 studier om effekterna av coaching, en form av professionell kompetensutveckling.	Coaching av lärare i förskolan har positiva effekter på barnens språk, samspel och skolmognad.

Tabell 3. En sammanställning av översikterna med tema "interventioner och program".

FÖRFATTARE, ÅRTAL, TIDSKRIFT	TITEL	INNEHÅLL	HUVUDRESULTAT
Aspiranti, Mayworm & Gadke 2021 <i>Psychology in the Schools</i>	Analysis of behavioral interventions in alternative school settings.	21 studier om evidensbaserade interventioner (EBI) i alternativa skolor i USA för att förändra tankar, känslor och beteende.	EBI visar moderata eller högre effekter. EBI kan erbjudas i alternativa skolor.
Ballard & Bender 2022 <i>Preventing School Failure: Alternative Education for Children and Youth</i>	A systematic review of social, emotional, and behavioral interventions and outcomes for students in alternative education.	68 studier som beskriver de program som används, typen av insats och effekterna.	Good behavior game och Check in /check out är vanligast, och insatser i liten grupp och universella insatser är nästan lika vanliga. De flesta studier rapporterar positiva effekter.
Chanceln, Miot, Dellapiazza & Baghdadli, 2022 <i>European Child & Adolescent Psychiatry</i>	Group-based educational interventions in adolescents and young adults with ASD without ID: a systematic review focusing on the transition to adulthood.	21 studier av grupp-baserade interventioner ingår.	Träning av sociala förmågor och kognitiv beteendeterapi har positiv effekt på socialisering, kognition och symtom på psykisk ohälsa för ungdomar med ASD. (Autism Spectrum Disorder).
Grasley-Boy, Reichow, van Dijk & Gage 2021 <i>Behavioral Disorders</i>	A systematic review of Tier I PBIS implementation in alternative education settings.	19 studier av interventioner med positivt beteendestöd i alternativa skolor.	PBIS (Positive behavior interventions and supports) leder till färre disciplinära åtgärder. Andra effekter är inte fastställda pga. studiedesignen.
Llistosella, Goni-Fuste et al. 2023 <i>Frontiers in Psychology</i>	Effectiveness of resilience-based interventions in schools for adolescents: a systematic review and meta-analysis.	27 studier med fokus på resiliens som utfallsmått och på interventioner med olika innehåll: socioemotivt lärande, rådgivning, mindfulness, idrott, m.fl.	Resiliensen ökade i riskgrupper, och psykisk ohälsa minskade (i 8 studier). Multikomponentprogram är mer effektiva än program med en komponent.
Nevala, Pehkonen et al. 2019 <i>Journal of Occupational Rehabilitation</i>	The Effectiveness of Rehabilitation Interventions on the Employment and Functioning of People with Intellectual Disabilities: A Systematic Review.	38 studier med olika metoder. Temat är barriärer och faktorer i utbildning som underlättar en anställning.	Utbildningar som erbjuder arbetslivserfarenhet till elever och stöd till arbetsgivaren underlättar. Skyddat arbete och brist på anpassning i utbildningen är barriärer. Ungdomar med intellektuell funktionsnedsättning skulle kunna få arbete på den öppna arbetsmarknaden med mer effektiva insatser.
Pronk, Kuiper et al. 2020 <i>Preventing School Failure</i>	A meta-analysis on the outcomes of adolescents at risk for school drop-out attending non-residential alternative educational facilities.	10 studier från USA om effekter av alternativa skolor för ungdomar i riskzon med komplexa problem, dock inte omhändertagna ungdomar.	Studierna undersökte socioemotionella aspekter, lärande, betyg, attityder, externaliserande problem och internaliserande problem. De fanns en liten positiv effekt av insatserna i dessa alternativa skolor.
Schwab, Johnson et al. 2016 <i>Preventing School Failure</i>	A Literature Review of Alternative School Academic Interventions for Students with and without Disabilities.	18 studier av evidensbaserade undervisningspraktiker i alternativa skolor: 12 studier av skolor för elever med funktionsnedsättning och 6 studier av skolor även för elever utan funktionsnedsättning.	Flera undervisningspraktiker visar lovande resultat, men det behövs större studier för att säga att det finns evidens. Explicit undervisning verkar lovande för dessa elever.

FÖRFATTARE, ÅRTAL, TIDSKRIFT	TITEL	INNEHÅLL	HUVUDRESULTAT
Sullivan & Sadeh 2016 <i>Exceptionality</i>	Does the Empirical Literature Inform Prevention of Dropout among Students with Emotional Disturbance? A Systematic Review and Call to Action	1 studie om att förebygga skolavhopp för ungdomar med emotionella störningar (till exempel depression)	Check & Connect är ett program som kan vara lovande för denna grupp. Flera interventioner kan anpassas till ungdomar med emotionella problem.
Wexler, Reed et al. 2015 <i>Journal of Learning Disabilities</i>	A Synthesis of Peer-Mediated Academic Interventions for Secondary Struggling Learners.	13 studier om kamratmedierad undervisning med fokus på matematik och språk	Resultaten är övervägande positiva, särskilt för läsning

Tabell 4. En sammanställning av översikterna med tema "ungdomars uppfattningar och erfarenheter".

FÖRFATTARE, ÅRTAL, TIDSKRIFT	TITEL	INNEHÅLL	HUVUDRESULTAT
Corcoran & Kelly 2023 <i>Journal of Research in Special Educational Needs</i>	A Meta-Ethnographic Understanding of Children and Young People's Experiences of Extended School Non-Attendance.	10 studier från Storbritannien om erfarenheter hos ungdomar med omfattande skolfrånvaro	Riskfaktorer för frånvaro är enligt studenterna (1) svåra relationer med kamratgruppen, (2) inkonsekventa relationer med och stöd från vuxna, (3) negativa erfarenheter av skolövergången, (4) negativa erfarenheter av lärande i skolan, (5) behov inom områdena emotionellt välbefinnande och psykisk hälsa, (6) andras negativa uppfattningar om individens behov, (7) personliga övertygelser om skolnärvaro. Skoltillhörighet är det övergripande temat
O'Gorman et al. 2016 <i>International Journal of Inclusive Education</i>	Schools as sanctuaries: A systematic review of contextual factors which contribute to student retention in alternative education	24 studier om elevers positiva erfarenheter av alternativa skolor	Elever beskriver att skolan är en fristad; de känner trygghet och omsorg och kan lära sig. De upplever tillhörighet och gemenskap, och känner att olika kulturer och uttryck får finnas och erkännas. Elever uppnår goda resultat och fullföljer sin potential. Skolan minskar påverkan av trauma.

4.2.1.3 Detaljerade resultat från kunskapsöversikterna

Kunskapsöversikternas innehåll och resultat presenteras i de följande avsnitten mer i detalj, och grupperat efter teman: analyser och insatser på policynivå, undervisning och lärmiljö, interventioner och program samt ungdomars uppfattningar och erfarenheter av utbildning.

Analys och insatser på policynivå

Halvorsrud (2017) gör en analys av skolavhopp på gymnasienivå i den norska kontexten och i förhållande till målsättningar om likvärdighet i utbildningssystemet och i samhället. Analysen baseras på en systematisk litteraturoversikt över forskning om avhopp i Norge. Översikten har inriktats på den tillgängliga forskningen, utan att ställa krav på studiedesign. Översikten är således deskriptiv och av berättande karaktär. Utbildningssystemet i Norge beskrivs som en självklar del av den egalitära nordiska välfärdsmodellen eftersom systemet undviker att göra urval, sortera eller nivågruppera eleverna under deras grundläggande utbildning fram till 16 års ålder. En reform av

gymnasieutbildningen 1994 gjorde den mer tillgänglig för alla elever och inskrivningsgraden i gymnasieutbildningen är 98 procent. Tillgängligheten är dock ingen garanti för framgång: 27 procent av de inskrivna studenterna 2010 hade inte avslutat sitt program fem år senare.

En rad olika åtgärder har använts i Norge för att komma tillrätta med avhopp från gymnasieutbildningar: 1) åtgärder som syftar till rådgivning och yrkesvägledning; 2) ökat inslag av praktik inom yrkesutbildningen; 3) specialundervisning för ungdomar i riskzon; 4) reformer och omfattande åtgärdspaket; 5) förbättrad fortbildning för lärare och andra professioner. Satsningar på rådgivning och vägledning, i punkt 1, har förekommit men är svåra att utvärdera när det gäller effekten på skolavhopp. När det gäller punkt 2 om ökat inslag av praktik, introducerades 2007 ett mer praktiskt spår med lägre kravnivå (Praksisbrev/Certificate of Practice). Eftersom utvärderingar visade att detta program kunde leda till högre sysselsättningsgrad för ungdomar i

riskgrupp, introducerades denna reform på nationell nivå 2015. Angående punkt 3 rekommenderas specialpedagogiska insatser, ofta i form av tidiga insatser, för att förebygga svårigheter i god tid. Differentiering av undervisning kan erbjudas, i former som inte är i konflikt med målsättningen om inkludering. Ibland kan dock specialundervisning innebära en form av segregering. Emellertid är den tillgängliga forskningen inte av sådant slag att den kan visa på effekter. För punkt 4 om reformer och omfattande reformpaket, har det funnits flera stora satsningar från 2000-talet och framåt: Plan of Action against Dropout in Upper Secondary School 2003–2007 (*Satsing mot frafall*) där regionerna fick arbeta med målsättningen med hänsyn till lokala behov, och The Knowledge Promotion Reform 2006 (*Kunnskapsløftet*) som satsade på grundläggande färdigheter (läsa, skriva och räkna) som ett medel för att minska skolavhopp längre fram. Åren 2010–2013 introducerades ett nationellt program, New Possibilities (*Ny GIV*) med fokus på studenternas motivation för att slutföra sin gymnasieutbildning. Detta program bestod av två delar, Transition Project (*Övergångsprojektet*) och Follow-up Project (*Oppfølgingsprojektet*). Övergångsprojektet garanterade extra specialundervisning till studenterna med de lägsta betygen under grundskolans sista år (10 procent lägsta) med fokus på att stärka deras grundläggande färdigheter. Studenterna kunde vara berättigade till samma stöd året efter, när de började på gymnasiet. En generell utvärdering visade små men positiva effekter. Målgruppen för uppföljningsprojektet var ungdomar i åldrarna 16–21 år som var utanför utbildning och arbete, vilket innebär ett ökat ansvar för *monitoring* (övervakning) och uppföljning för olika aktörer och myndigheter. Detta projekt förbättrade inte nämnvärt situationen för dem som hade varit utan arbete i mer än ett år. När det gäller punkt 5, om förbättrad utbildning och fortbildning för lärare och andra grupper, introducerades ett långsiktigt projekt 2011 (*Fellesfag, yrkesretting og relevans*). Ingen utvärdering var tillgänglig 2017.

Översikten är intressant och visar bredden av insatser och nationella reformer i det norska utbildningssystemet. En intressant aspekt är att flera av dessa insatser introduceras som projekt som kan utvärderas på ett vetenskapligt sätt.

Kanu, Hepler & Labi (2015) beskriver effekter av STARS (*Students Taking a Right Stand*) Nashville Student Assistance Programs (SAP), ett program som har introducerats i flera regioner och skolområden i delstaten Tennessee i USA. Författarna gör en översikt över ett begränsat antal studier (experimentella studier, kvasiexperimentella studier och tvärsnitts-

studier). SAP utvecklades under 1970-talet med fokus på att reducera barriärer avseende beteende och hälsa samt missbruk som hindrade elevers framgång i skolsystemet. I början handlade det om prevention och intervention mot missbruksproblem. Under senare år har SAP utvecklats för att hantera ytterligare frågor som är relaterade till hälsa, till exempel välbefinnande, självmord och ätstörningar. SAP ger stöd och länkar till skolor, familjer och ungdomar för en samverkan med syfte att undanröja hinder för elevers utbildningsresultat. SAP arbetar inom skolmiljön för att länka ungdomar och familjer till hälsovården inom skolan och i samhället för att förebygga, genomföra insatser och behandla missbruksproblem och psykiska problem. Dessutom hjälper SAP elever och deras familjer att navigera i hälsovården. SAP ger ett kontinuum av tjänster, från tidig identifiering av problem och bedömning till intervention, remiss och stöd. Tidigare studier av implementering av SAP har identifierat nio nyckelfaktorer när skolan och samhället samverkar på ett effektivt sätt: 1. policy för att fastställa skolnormer; 2. läroplan för att ta itu med kunskaper, attityder och beteenden som är relaterade till alkohol, tobak och andra droger; 3. identifierings-, support- och hänvisningssystem för att länka skol-SAP med andra tjänster; 4. kompetensutveckling för skolpersonal; 5. samarbete med närsamhället för att skaffa organisatoriskt och ekonomiskt stöd; 6. kamrat- eller ledarskapsutbildning för att bygga färdigheter och ledarskap så att kamrater kan påverka varandra positivt; 7. familjeutbildning för att stödja hälsosamma normer i skola och närsamhället; 8. systemförändringar i skolan för att tillhandahålla organisationsstrukturer; 9. utvärdering för att mäta effekterna av SAP och förbättra kvaliteten.

Författarna hävdar på basis av några utvärderingar att denna ansats verkar vara effektiv, men datamaterialet som presenteras är mycket begränsat och slutsatserna övertygar inte. Beskrivningen av modellen kan dock vara av intresse, eftersom den är ett exempel på en multikomponentinsats.

Foreman-Murray, Krowka & Majeika (2022) har gjort en systematisk översikt som undersöker tecken på avhopp för elever med vanligt förekommande funktionsnedsättningar (inlärningssvårigheter, känslomässiga störningar, beteendestörningar och lätt intellektuell funktionsnedsättning). Anledningen är att dessa elevgrupper i lägre utsträckning fullföljer utbildning på gymnasienivå, vilket påverkar deras livsvillkor senare i livet, med högre sannolikhet för låg inkomst och högre förekomst av arbetslöshet. Det finns undersökningar om vilka faktorer som predicerar avhopp bland typiska elever (elever utan en identifierad

funktionsnedsättning) medan det saknas studier som har undersökt riskfaktorer hos den elevgrupp som har dessa vanligt förekommande funktionsnedsättningar. Författarna menar att en del faktorer kan vara desamma som i en typisk population, medan andra faktorer kan tillkomma för denna elevgrupp. Riskfaktorer för avhopp i en typisk elevgrupp är: dåliga skolresultat och prestationer, skolfrånvaro, kontakt med ungdomsvården, disciplinära åtgärder och skolklimat där kan mobbning ingå. Det finns också kontextuella faktorer och skolfaktorer: låg socioekonomisk status i området, skolor i socialt utsatta områden och skolor med bristfälliga resurser.

Översikten omfattar 13 korrelationsstudier med syfte att identifiera riskfaktorer för avhopp för elever med funktionsnedsättning. Ett begrepp som används i översikten är skolengagemang som definieras som elevernas riktade och fortsatta deltagande i skolan, och som kvaliteter i elevernas samspel i lärandeaktiviteter och social samvaro. I skolengagemang ingår i sin tur kognitivt engagemang, beteendeengagemang och emotionellt engagemang. Ett annat begrepp som används i översikten handlar om skolplacering, det vill säga att elever med funktionsnedsättning placeras i "general education classrooms" (reguljära klasser och skolor) eller i "restrictive educational placement" (motsvarande särskilda undervisningsgrupper eller alternativa skolor). Skolengagemang var en stark faktor som bidrog till att eleverna fullföljer utbildningen, och sambandet var starkare för elever med funktionsnedsättning än för övriga elever. Lågt kognitivt engagemang i form av uppfattning om skolarbete är en faktor som orsakar avhopp för elever med inlärningssvårigheter och intellektuell funktionsnedsättning. Avstängning och andra disciplinära åtgärder korrelerade med att elever med beteendeproblem lämnade skolan. Emotionellt engagemang i form av relationer med kamrater, mentorer och lärare bidrog till att elever med inlärningssvårigheter kunde fullfölja utbildningen. Ett varmt skolklimat korrelerade positivt med skolframgång, särskilt för elever med emotionella störningar och beteendestörningar. Placering i särskilda undervisningsgrupper kunde leda till anpassade utbildningsvägar som dock inte alltid ledde till fortsatt utbildning och arbete.

Författarna rekommenderar att tidigt uppmärksamma elever som uppvisar inlärningssvårigheter och erbjuda dem kraftfullt stöd i en reguljär skola, innan eleverna tappar sitt skolengagemang, i stället för att erbjuda en alternativ placering. Studierna av alternativ placering var få och berörde enbart elever med EBD (Emotional Behavioral Disorder), så det var inte möjligt att dra några slutsatser. Studierna i denna översikt belyser

korrelationer, så även om vissa faktorer identifieras som prediktorer, är det inte fastställt att det handlar om kausala samband. Studierna belyser också situationen i ett annat utbildningssystem med annan organisation av särskilt stöd för elever med funktionsnedsättning. När det gäller betydelsen av engagemang kan det spela en liknande roll för elever med funktionsnedsättning i den svenska kontexten. Begreppet engagemang är väletablerat och används med fördel i svensk forskning om barn med funktionsnedsättning.

McMahon & Sembiante (2020) har skrivit en översikt om *Early Warning Systems* (EWS), det vill säga "varningssystem" som används för att tidigt upptäcka elever som visar tecken på att inte fullfölja sin utbildning. I USA är avhopp från skola kopplat till negativa utfall inom en rad områden: högre arbetslöshet, högre förekomst av fängelsestraff och fler hälsoproblem. Utbildningssystemets starkare fokus på högre krav, "high-stakes test" (test med höga insatser) kan ha bidragit till att flera studenter nu är i riskzonen för avhopp. Författarna menar att EWS visserligen identifierar elever, men inte tillräckligt många. Systemet ger inte heller information om vilka olika insatser man skulle kunna erbjuda till eleverna, beroende på orsakerna till deras brist på engagemang.

Fokus för litteraturöversikten var indikatorer för risker på elevnivå. Resultat från 37 artiklar sammanställdes i översikten. Författarna efterlyser teorier och ramverk som kan bidra till förståelse av de kausala processer som leder till elevernas brist på engagemang. De argumenterar också för att tidiga tecken bör upptäckas tidigt, vilket kan vara värdefullt, men endast om de kan kopplas till effektiva tidiga insatser. De ser en fara i att samla in en stor mängd elevdata i dessa EWS, som inte kan tolkas och användas på ett fruktbart sätt på skolnivå. Studenterna med bristande engagemang är en heterogen grupp och indikatorer för risker finns inom elevernas skolprestationer, beteenden, attityder och demografiska bakgrund.

Översikten kan vara användbar även om den utgår från varningssystem från en annan utbildningskontext, eftersom det finns diskussioner om att introducera liknande system i Sverige.

Undervisning och lärmiljö

Anaby et al. (2018) har i en studie från Quebec undersökt de bästa strategierna för att ge stöd till elever som går i skolan i inkluderande skolmiljöer och som har funktionsnedsättning, beteendeproblematik eller inlärningssvårigheter. Det finns sociala fördelar med inkluderande miljöer, men en nackdel verkar vara

att eleverna riskerar att inte få tillräckligt med stöd i dessa skolor och att deras lärande därmed kan påverkas negativt. Totalt analyserades 56 artiklar och följande framgångsrika strategier identifierades: samverkande intervention; samordning av tjänster; tjänster på flera nivåer; universell design; stöd till lärare; ekologiska interventioner; familjens engagemang; direkta grupp-tjänster; terapi utanför klassen; direkta individuella tjänster. Sju implementeringsstrategier för att underlätta användningen av identifierade modeller och principer i skolmiljön var tydliga i 24 dokument. De vanligaste strategierna var utbildning (42 procent), utsedd samordnare (29 procent), möten (25 procent), internt stöd (21 procent), förberedelse (13 procent), externt stöd (13 procent) och kontinuerlig utvärdering (8 procent).

Fehérvári and Varga (2023) har gjort en kvalitativ systematisk översikt om interventioner för att förebygga tidiga skolavhopp och oavslutad skolgång, som är baserade på eller har inslag av mentorskap, både i skolmiljön och i form av externa program. Studenter som lämnar utbildningen är en heterogen grupp som påverkas av olika faktorer, så kallade *push and pull effects*. Studenterna kan vara i riskzon för att uteslutas från skolan på grund av disciplinära åtgärder eller skolmisslyckande (push effekt), eller så har de flyttat från skolan på grund av händelser i deras omgivning. Att återväcka engagemang hos ungdomar kräver olika preventiva insatser beroende på olika faktorer. En typ av preventiva insatser riktas mot ungdomar som uppvisar skolfrånvaro och låga skolprestationer.

Översikten bygger på 25 artiklar med olika metoder som publicerades 2011–2021. Studierna var från USA (13), Kanada (4), Europa (6), Mexiko (1), och Israel (1). De flesta studiers målgrupp var elever på gymnasienivå; endast 3 studier fokuserade på elever i grundskola. Fokus var på elever som riskerade skolavhopp och på perioder med kritiska övergångar mellan skolnivåer som kunde utgöra en risk för eleverna. Totalt var 17 studier skolbaserade och 7 erbjöds inom samhället. Mentorerna var i de flesta studier lärare, i vissa fall lärare tillsammans med andra yrkesverksamma inom socialtjänst eller skolhälsa, och i lägre omfattning andra vuxna. I 15 studier rapporteras vilken träning mentorerna får i programmet; i vissa fall erbjuds också handledning till mentorerna. Exempel på dessa utbildningar beskrivs i till exempel *Check & Connect*-programmet i Kanada som har träning på olika nivåer. Den första nivån är en tvådagarsutbildning där deltagarna lär sig grunderna i sin mentorroll med fokus på att eleverna ska delta i skolaktiviteter och uppnå läroplanens mål. En intensiv träning kan läggas till som handlar om problemlösningstrategier.

Därutöver deltar mentorerna i träffar med en programkoordinator vid skolstart, skolslut och varje månad. Programmet SBMP (*School-Based Mentoring Program US*) erbjuder en halvdags träning i början av terminen, veckovis handledning under året och en halvdags träning under våren.

Syftet med programmen var att förebygga skolavhopp, öka skolnärvaron och förbättra skolresultaten. Andra begrepp som används i studierna är motivation, engagemang, skoltillhörighet och sociala relationer. Även psykologiska egenskaper såsom självuppfattning och fysisk och psykisk hälsa nämns i några program. Vissa program är mer komplexa och innehåller flera komponenter som berör all skolpersonal, ledning och föräldrar.

Vad gäller effektiviteten i de 23 program som redovisade resultat, fanns det positiva effekter i 12 av programmen, medan 9 program redovisade vissa positiva resultat på några utfallsmått och 2 rapporterade inga förändringar efter deltagande i mentorprogrammet. Svårigheter i implementering, bristande kompetens hos mentorerna och bristande intresse hos elever, kunde ses som faktorer som bidrog till avsaknaden av positiva förändringar efter programmet. Sammantaget visar studierna att det är lättare att påverka de affektiva utfallen (närvaro, engagemang och relationer) än de utbildningsmässiga (skolresultat). Liksom tidigare översikter visar denna översikt att effekterna av mentorsprogram kan betraktas som osäkra på lång sikt, även om majoriteten av studenterna visade positiva förändringar efter deltagande i mentorsprogrammen. Denna typ av program skulle kunna introduceras i vår kontext i samband med experimentella studier som undersöker deras effekter, gärna på längre sikt, det vill säga med utfallsmått som omfattar komplettering av gymnasieutbildning och sysselsättning efter utbildning, och genom att välja innehåll och komponenter som har visat positiva effekter i tidigare forskning.

Freeman & Simonsen (2015) genomförde en litteraturstudie med syfte att systematiskt undersöka policy och praktik i interventionsforskning samt bedöma effekterna av interventioner mot avhopp från gymnasiet och andelen elever som slutför sin skolgång. Denna systematiska översikt identifierade 32 artiklar. Den beskriver både policy- och praktikinterventioner, syntetiserar resultat från experimentella eller kvasiexperimentella studier och undersöker de gemensamma elementen i effektiva insatser. Denna översikt hade två huvudsyften: för det första, att undersöka vad som kännetecknar den empiriska litteraturen om avhopp från gymnasiet eller insatserna för att fler ska slutföra

skolan, och för det andra, att undersöka vilka de gemensamma inslagen är i effektiva politiska eller praktiska insatser för att minska avhopp från gymnasiet eller öka andelen elever som slutför skolan. Trots att forskning visar behovet av att ta itu med flera riskfaktorer och utveckla tidiga insatser, är huvuddelen av den nuvarande empiriska forskningen inriktad på insatser som har en komponent och genomförs på gymnasienivå. Ytterligare forskning behövs för att ge skolorna vägledning i hur de kan integrera insatser mot avhopp med andra skolinitiativ. Ett ramverk av insatser på flera nivåer (*multi-tiered*) föreslås som en struktur för att uppnå positiva resultat. Rekommendationer för *best practice* som är etablerade inom detta område tar upp sex punkter: att använda dataanalys för att tidigt identifiera elever i riskzon, erbjuda mentorer till dessa studenter, erbjuda stöd och stimulering i lärandet, använda program för att förbättra elevers beteende och sociala förmågor, erbjuda individualiserad undervisning och erbjuda relevant undervisning som engagerar eleverna. Till skillnad från befintliga manualer som riktas till praktiken, vill översikten identifiera effektiva metoder, genom att sammanställa resultat från främst experimentella studier. Freeman & Simonsen analyserar materialet och beskriver fem interventionskomponenter:

- Akademiska strategier: interventionen fokuserar på akademiska kunskaper eller färdigheter (till exempel läxhjälp i läsning eller matematik).
- Beteendestrategier: interventionen fokuserar direkt på elevernas beteende eller sociala färdigheter (till exempel social kompetens, direkt undervisning och skolans förväntningar).
- Närvarostrategier: interventionen inriktar sig direkt mot elevernas frånvaro eller sena ankomster (till exempel transport till eller från skolan, föräldrakontakt vid frånvaro och incitament för närvaro).
- Strategier för studiefärdigheter: interventionen riktar sig direkt mot elevens studieteknik (till exempel läxor och organiseringsstrategier).
- Skola, organisation eller strukturförändringar: interventionen förändrar skolans organisation.

Freeman & Simonsen analyserar *policy*-studier och *practice*-studier för att undersöka olika karakteristiska. Det som är mest intressant för denna rapport är vilka komponenter som användes i de studier som visade sig vara effektiva, genom att antingen minska skolavhoppet eller öka andelen som fullföljer utbildningen, eller bådadera. Även sammanställningen av olika interventionskomponenter är ett intressant bidrag. Denna studie kan placeras inom temat undervisning och

lärmiljö, men den innehåller också aspekter som handlar om mer övergripande policy.

Korpershoek et al. (2020) gör en metaanalys och undersöker sambandet mellan elevernas känsla av tillhörighet i skolan (*school belonging, school membership*) och en serie variabler hos individerna som fångar olika aspekter av hur de fungerar: motivation, socio-emotionella faktorer, självuppfattning, *self-efficacy* och beteende (engagemang) samt aspekter som är kopplade till lärande (*achievement*). Studien tar sin utgångspunkt i teorier om ungdomars psykologiska behov. Dessa behov är svåra att uppmärksamma inom utbildningen, när eleverna tappar intresse och engagemang för skolan. Skolor borde erbjuda en miljö som underlättar en känsla av gemenskap och tillhörighet. Skoltillhörighet definieras som i vilken utsträckning eleverna känner sig accepterade, respekterade, inkluderade och stöttade av andra i skolans sociala miljö. I metaanalysen sammanfattas resultat från tidigare översikter, och den inkluderar både positiva och negativa utfall såsom skolfrånvaro och tidigt skolavhopp. Studierna som inkluderas baseras på korrelationer mellan skoltillhörighet som oberoende variabel och olika utfallsmått på individnivå. Hypotesen om att skoltillhörighet predicerar dessa utfall bygger på teoretiska ramverk (*self-determination* teori) som hypotiserar samband mellan tillfredsställelse av grundläggande behov (autonomi, samhörighet och kompetens) och individers välbefinnande. Människor mår bättre och utvecklas när de upplever autonomi, samhörighet och kompetens. Individuella behov är en mediator mellan kontextuella faktorer och engagemang. Även inre motivation får mer utrymme när de grundläggande behoven är tillgodosedda. Engagemang definieras som ett resultat av samspel mellan individen och miljön. Det omfattar olika aspekter, däribland deltagande i aktiviteter och attityder till skolan. Enligt Korpershoek et al. (2020) har begreppet skoltillhörighet likheter med begreppet emotionellt engagemang.

Analys av data från 82 studier visade att det fanns små positiva samband mellan skoltillhörighet och skolresultat, och medelstora positiva korrelationer med motivation och socioemotionella aspekter. Tillhörighet hade små negativa samband med frånvaro och avhopp. Författarna noterar dock att det inte finns underlag för interventioner med syfte att specifikt öka skoltillhörigheten. Med utgångspunkt i teorierna gör författarna tolkningen att skoltillhörighet predicerar dessa utfallsmått på elevnivå. Studierna som ingår i metaanalysen är dock baserade på korrelationer och det skulle även vara möjligt att hypotisera ömsesidiga samband och kumulativa effekter.

Yang et al. (2022) har genomfört en översikt över 33 experimentella eller kvasiexperimentella studier för att undersöka effekterna av coaching som en form av professionell kompetensutveckling, avseende både lärarnas undervisning och elevernas utveckling. Programmen som inkluderade coaching var tidiga insatser som genomfördes för lärare i förskola och under de första skolåren. I denna översikt saknas det utfallsmått som berör elevers avhopp längre fram under skolgången, men det finns utfallsmått om lärare, undervisningsmiljö och barnens utveckling och lärande. Lärarna fick coaching relaterat till olika aspekter av läroplanen: språk och läs- och skrivkunnsighet (19 studier), samspel mellan lärare och barn (8 studier) och socioemotionell utveckling (7 studier). Även coaching gällande matematik, konst och inkluderande undervisning (stöd till barn med autism) förekom. Totalt 19 studier rapporterade hur coaching påverkade elevers förmågor. Coaching för lärare hade betydande effekt på barnens utveckling genom att förbättra deras språk och läs- och skrivkunnsighet (13 studier) socioemotionella utveckling (3 studier) och studiefärdigheter (2 studier). Översikten är ett exempel på effektiva tidiga insatser som innehåller coaching och som syftar till att höja undervisningens kvalitet. Genom dessa insatser är det möjligt att ändra elevers utvecklingsförlopp genom att förbättra eller höja barnens kompetenser och färdigheter i förskolan och tidigt under skolgången. Se kapitel 2 om tidiga insatser.

Interventioner och program

Det förra avsnittet handlade om universella insatser i reguljära skolmiljöer. I detta avsnitt är studierna mer specialiserade. De berör interventioner och program som kan erbjudas i vanliga skolor, eller som har undersökts i alternativa skolor (särskilda undervisningsgrupper) och för olika elevgrupper (till exempel elever med autism).

Grasley-Boy et al. (2021) har genomfört en systematisk översikt av interventioner på nivå 1 (tier 1) av *Positive Behavioral Interventions and Supports* (PBIS) som introducerats i *Alternative Education Settings*, det vill säga en typ av skolor där elever med funktionsnedsättning kan bli placerade om det uppstår svårigheter i den reguljära utbildningen. Elever kan bli placerade i alternativa skolor av olika anledningar, och en stor grupp har EBD (*emotional and behavioral disorders*). Alternativa skolor har problem med att rekrytera och behålla personal med utbildning och rätt kompetens, så det kan vara svårt att erbjuda en utbildning av hög kvalitet till ungdomar som har utmaningar. PBIS är en intervention på flera nivåer

som tillämpas i många skolor i USA, och som har introducerats med olika namn i Norge (PALS) och Finland, och som även testats i Sverige (IBIS) i randomiserade studier. När man använder interventionen PBIS, nivå 1, i alternativa skolor kan dess innehåll anpassas till elevernas beteende. Det förekommer till exempel undervisning i sociala färdigheter, feedback på elevers beteende och coaching av lärare. Grasley-Boy et al. var intresserade av studier som utvärderade effekter på elevers beteende och skolresultat, och om dessa effekter varierade utifrån typ av elevgrupp och typ av alternativ skola. De identifierade 19 studier som uppfyllde inkluderingskriterierna.

Resultaten när det gällde elevbeteende varierade mellan studierna: vissa rapporterade positiva förändringar, andra inga förändringar och någon en ökning av beteendeproblem. Ett resultat som verkade vara stabilt i de studier som mätte det som utfall, var en minskning av antalet disciplinära åtgärder efter implementering av PBIS på nivå 1. När det gäller skolresultat, rapporterade de flesta studierna inga förbättringar, men tre studier fann positiva förändringar. Endast två studier hade en design av hög kvalitet som tillåter slutsatser om kausala samband. På grund av detta finns det inte tillräckligt med evidens för att dra slutsatsen att PBIS nivå 1 är en effektiv evidensbaserad praktik i alternativa skolor. Författarna drar slutsatsen att forskningen om PBIS nivå 1 i alternativa skolor håller på att utvecklas, men att den fortfarande är i ett tidigt utvecklingsstadium och att det är nödvändigt att vidare utvärdera hur det fungerar. Översikten från Grasley-Boy et al. (2021) kan peka på att PBIS kan vara lovande när det gäller att minska bestraffande åtgärder i dessa typer av skolor.

Ballard & Bender (2022) har publicerat en systematisk översikt som baseras på 68 referentgranskade studier. De undersöker vilka interventioner som genomfördes i *alternative education settings* (AES), alternativa skolor, under 2010–2020 i USA och deras utfall. AES är skolor som erbjuds till elever som riskerar att misslyckas med sin utbildning i det traditionella skolsystemet, och de är utformade så att de kan ge mer struktur och stöd. De kan riktas mot att erbjuda stöd i lärande (till exempel för att förebygga avhopp), stöd i beteende (för elever som har blivit föremål för disciplinära åtgärder) och annat stöd för elever med funktionsnedsättning. En placering i AES föreslås när elevens beteende inte har påverkats av insatser i en traditionell skolmiljö. Insatser som rekommenderas har fokus på elevernas fungerande socialt, emotionellt och beteendemässigt. Även om det är sannolikt att evidensbaserade metoder som

används i traditionella skolor kan vara effektiva även med elever i AES, menar författarna att det finns behov av att mer specifikt undersöka vad som fungerar med denna elevgrupp och vilka utfall interventionerna kan åstadkomma. Författarna vill bland annat undersöka vilka interventioner som används och studeras, av vilken typ de är (universella, riktade eller individualiserade¹) och vilka utfallsmått som rapporteras i dessa studier. De interventioner som förekom oftast var av typen *Good Behavior Game* (10 studier), *Check in/Check out* som erbjuder kontakt med en mentor på skolan (7 studier), *Gruppintervention mot missbruk* (5 studier), *School Wide Positive Behavior Support* (SWPBS) som ger beteendestöd med en ansats i tre nivåer (4 studier) och interventioner baserade på *Mindfulness* (3 studier) samt 16 andra typer av interventioner.

Flera av dessa program används också i svensk kontext och/eller är föremål för randomiserade studier. Av denna anledning är denna översikt av intresse, även om den rapporterar studier från en annan kontext. När det gäller typ av intervention, hade den vanligaste nivå 2-design, i en liten grupp (47 procent). Universella interventioner var nästan lika vanliga (42 procent), medan individualiserade nivå 3-insatser utgjorde 10 procent. Majoriteten av studierna (71 procent) rapporterade positiva resultat och att interventionerna hade varit effektiva för studenterna; 9 procent rapporterade inga effekter eller skillnader, medan 6 procent rapporterade både positiva och negativa effekter och 1 procent rapporterade negativa effekter.

Aspiranti et al. (2021) undersökte vilka effekter evidensbaserade beteendebaserade interventioner (EBI) som används i alternativa skolor hade på elevers beteende (positiva förändringar eller negativa förändringar), tankar och känslor, genom en metaanalys. Effekter på skolresultat undersöktes inte. Totalt 21 studier med gruppdesign (13 stycken) och single-case-design (8 stycken) inkluderades i översikten. Författarna problematiserar förekomsten och organisationen av alternativa skolor. Baserat på tidigare forskning och utvärderingar menar författarna att de kan fylla en funktion i vissa fall, men att de också kan erbjuda utbildning av låg kvalitet och vara en länk i en kedja som leder till utanförskap och kriminalitet för vissa ungdomar. En anledning till de mindre positiva resultaten är att dessa skolor i lägre utsträckning erbjuder evidensbaserade praktiker. EBI definieras som interventioner som ska utveckla färdigheter som bidrar till positiva sociala och beteendemässiga utfall;

de kan fokusera på beteenden, tankar och känslor, i syfte att förändra dessa. Eftersom elever i alternativa skolor har speciella behov, argumenterar författarna för att man behöver undersöka hur EBI används i dessa skolor, då kunskap om användning och effekter av EBI i vanliga skolor inte utan vidare kan tillämpas för elever i alternativa skolor. Tidigare översikter har undersökt effekten av placering i en alternativ skola som en typ av intervention i sig, men de har inte undersökt de interventioner som genomförs inom ramen för de alternativa skolorna. Författarna ville också undersöka om effekterna modereras av faktorer såsom kön, etnicitet, årskurs och typ av intervention.

Resultaten visar att interventionerna åtminstone hade moderata effekter (Hedges's $g = 0,42$ för gruppdesign och $g = 1,61$ för single-case-design). När det gäller moderatorer fanns det inga generella skillnader i effekter, men det fanns skillnader i vilka typer av studier som förekom för olika elever. Det kan vara viktigt att undersöka att effektiva EBI erbjuds till alla studenter, oberoende av etnicitet. När det gäller typ av intervention var följande metoder de mest effektiva: *interdependent group contingencies*, *solution focused brief therapy*, *behavioral program*, *video modeling* och *good behavior game* samt *self-monitoring*. Enligt denna studie verkar det vara möjligt att erbjuda olika typer av interventioner inom ramen för alternativa skolor. Eftersom elever i dessa skolor har en rad olika och unika utbildningsbehov är det viktigt att dessa skolor kan erbjuda olika typer av interventioner på olika nivåer för att svara mot olika behov. Till exempel kan *group contingencies* ge stöd till lärarna i att leda aktiviteter i klassrummet, interventioner för sociala färdigheter kan öka engagemanget med uppgifter, och mentorskap kan öka elevers resiliens.

Chancel et al. (2022) har genomfört en systematisk översikt över pedagogiska interventioner i gruppform för ungdomar som har autism utan intellektuell funktionsnedsättning, med fokus på deras övergång till vuxenlivet. Interventionerna omfattar utbildning för patienter, träning av sociala förmågor, kognitiv beteendeterapi och *acceptans och commitment*-terapi. Dessa program används även i vår kontext. Interventioner som erbjuder stöd under denna kritiska period borde vara tillgängliga, hävdar författarna, eftersom de kan öppna ett *window of opportunity* i en viktig övergångstid för ungdomar. Enligt rekommendationer från kliniskt verksamma ska interventionerna syfta till att utveckla ungdomarnas adaptiva funktion och självbestämmande.

1 Interventioner kan indelas i tre nivåer, som kallas: tier 1 (universella insatser som erbjuds till alla), tier 2 (riktade insatser i liten grupp) och tier 3 (skräddarsydda insatser på individnivå). Mer intensiva insatser erbjuds när skattningar visar att insatser på den tidigare nivån inte är tillräckliga.

Översikten baseras på 21 studier. Studierna hade en hög grad av heterogenitet. Det fanns stark evidens för interventioner med fokus på träning av sociala förmågor och kognitiv beteendeterapi. De granskade studierna rapporterade en signifikant positiv effekt av grupp-baserade interventioner på socialisering, kognition och psykiatrisk komorbiditet såsom ångest eller depression. Även om dessa utfallsmått inte direkt handlar om utbildning och sysselsättning, kan man anta att högre nivåer av socialisering skulle påverka livserfarenheterna positivt. Flera av studierna var av god kvalitet och flera av interventionerna skulle vara relevanta för den svenska kontexten.

Llistossella et al. (2023) har gjort en översikt och en metaanalys med syfte att undersöka effektiviteten av resiliensbaserade interventioner för olika grupper av ungdomar, liksom effektstorlek för dessa grupper, typ av intervention och varaktigheten i effekten jämfört med andra åtgärder för att öka resiliensen. De ville även undersöka specifika komponenter som kan vara förknippade med resiliens. Förekomsten av psykisk ohälsa bland ungdomar har ökat drastiskt under de senaste åren. Emellertid utvecklar inte alla ungdomar som är utsatta för motgångar och riskfaktorer psykisk ohälsa; de ungdomar som behåller sitt välmående trots att de är i riskzonen eller utsatta för motgångar, kan definieras som resilienta. Resiliens kan betraktas som en förmåga att hantera svårigheter, som en dynamisk process där flera skyddande faktorer kan identifieras: "spirituality, relationships and social support, family support, physical activity, coping and perseverance, self-efficacy, competence, self-regulation, empathy, self-esteem, and social skills". Dessa begrepp kan översättas som: andlighet, relationer och socialt stöd, familjestöd, fysisk aktivitet, styrka och uthållighet, tillit till sin egen förmåga, kompetens, självreglering, empati, självkänsla och sociala färdigheter (Llistossella et al. 2023, p. 2). Av de 27 studier som ingick i översikten hade en tredjedel RCT-design, dvs. randomiserade studier med kontrollgrupp. Studierna hade en global geografisk spridning, med 7 från USA och 4 från europeiska länder. Innehållet i interventionerna omfattade flera komponenter (11 studier), bland annat: *mindfulness*, *social and emotional learning* (SEL), rådgivning, träning av förmågor, program för att stödja psykisk hälsa, utveckling av skyddande faktorer, ledarskapsprogram, *life skills*-utbildning, resiliens, idrott, äventyr, manual för att mobilisera stöd, och *self-efficacy*. Några studier (5 stycken) var av socio-emotionell karaktär, 4 var baserade på kognitiv beteendeterapi, 3 var baserade på *mindfulness* eller yoga, 3 på rådgivning och 1 på att erbjuda kontakt.

Genom dessa studier identifierades skyddande faktorer som kopplas till resiliens. De individuella faktorerna handlar om beteende, kognition, kommunikation, och socioemotionella aspekter. Miljöfaktorerna avser familjen, kamraterna, den sociala gemenskapen och skolan. Studierna använde 21 olika instrument för att mäta resiliens som utfallsmått. Även andra utfallsmått förekom, till exempel psykologiska symtom eller förekomst av psykisk ohälsa.

Resultaten visar att 20 studier rapporterade en signifikant förbättring av resiliens, och 8 studier rapporterade en minskning av psykisk ohälsa. Subgruppsanalyser visade att resiliensen ökade i riskpopulationerna, men inte i normalpopulationen. Studier med multikomponent-innehåll verkade vara mer effektiva. Författarnas slutsatser är att multikomponentprogram och kognitiv beteendeterapi som stärker skyddande faktorer för riskpopulationer av ungdomar skulle kunna övervägas, och de rekommenderar att familjer, lärare och skolledare involveras i dessa interventioner. Denna studie bidrar till kunskap om möjliga effektiva interventioner och till insikter och reflektion om vilka ungdomar som ska vara målgrupp för insatserna.

Nevala et al. (2019) har genomfört en systematisk översikt om hur effektiva interventioner är för personer med intellektuell funktionsnedsättning när det gäller deras sysselsättning, samt om hinder och faktorer som underlättar, *facilitators*. Studierna som inkluderades var kvalitativa, kvantitativa och *mixed-method*. Effektiva utbildningar på gymnasienivå inkluderade arbetslivserfarenheter och personligt stöd. Anställningar med stöd ökade förekomsten av anställningar på den öppna arbetsmarknaden, medan skyddat arbete (*sheltered work*) inte gjorde det. Hinder för anställning var användning av skyddade arbetsplatser, diskriminering i samband med yrkespraktik, avsaknad av anpassningar i utbildningen och brist på arbetserfarenheter under gymnasieutbildningen. Stödande faktorer var egen aktivitet, familjen, coachning på arbetsplatsen, stöd från arbetsgivare och samhället, tidigare erfarenheter i arbetslivet från unga år, och tillgång till en stödperson på arbetsplatsen. Dessa resultat kan bidra till att skapa förutsättningar för fler ungdomar med intellektuell funktionsnedsättning att arbeta på den öppna arbetsmarknaden och delta i samhället. En av studierna som ingick var en kohortstudie från Sverige som visade en högre förekomst av sysselsättning för de ungdomar som hade gått ett nationellt program. Flera andra studier rapporterade interventioner i andra kontexter med ungdomar med betydande funktionsnedsättningar (autism och Downs syndrom) som till exempel kunde

få stöd för att behålla ett arbete på en vanlig arbetsplats. Ingen av dessa studier var från en svensk kontext. Detta skulle kunna vara ett område som är intressant att beforska även i vår kontext, med interventioner, fallstudier och kvantitativa studier.

Pronk et al. (2020) undersökte i en metaanalys utfall på en rad variabler för ungdomar som har känslomässiga och beteendemässiga problem, som riskerar att hoppa av skolan och som har sin skolgång i alternativa skolor. Studien handlade enbart om innovativa, alternativa skolor där eleverna inte bor permanent, och den handlade inte om alternativa skolor, till exempel inom ramen för institutioner där eleverna är omhändertagna. Ungdomar med komplexa problem kämpar ofta för att slutföra sin utbildning. Brist på socioemotionella färdigheter, internaliserande såväl som externaliserande symtom, en negativ inställning till skolan och svaga prestationer är riskfaktorer som försämrar deras utsikter, vilket sker genom underkända betyg, men även genom avstängning eller skolavhopp. Skolmisslyckande och skolavhopp har identifierats som nyckelfaktorer i det som kallas "en pipeline från skola till fängelse". Huvudsyftet i alternativa skolor är att förhindra skolavhopp och sämre utfall i livet genom att ge en mer strukturerad miljö som erbjuder omsorg för att minska problem på olika plan (socioemotionellt, beteendemässigt och lärandemässigt). Effektiva programelement för alternativa skolor är: lågt antal studenter per lärare, struktur i klassrummet, positiv beteendehantering, funktionella beteendebedömningar, social kompetens, positiva interventioner och stöd (PBIS), effektiva undervisningsstrategier, högt ställda men ändå uppnåeliga förväntningar, kontinuerlig uppföljning av elevens prestationer, vuxna mentorer i skolan och engagemang hos föräldrar och samhället. Metaanalysen inkluderar artiklar som publicerades 1995–2017. Områdena som förekom i studierna handlade om socioemotionella aspekter (till exempel självuppfattning), lärande och skolresultat (betyg och läsförmåga), attityder till skolan (skolnärvaro, motivation, självreglering och avhopp), externaliserande problem (disciplinära åtgärder och brottslighet) och internaliserande problem (depression). Resultaten visar att dessa skolor hade en liten positiv effekt ($d = 0,15$; $p < 0,03$) på hur eleverna fungerade. Författarnas slutsatser är att det kan vara värdefullt att utveckla dessa typer av skolor (som inte är *residential*) för ungdomar med komplexa problem. De rekommenderar också att studier med bättre design bör genomföras.

Schwab et al. (2016) har gjort en systematisk översikt av experimentella studier, kvasi-experimentella studier, *mixed-method*-studier och SCD-studier (*single case design*), genomförda i USA med studenter som går i alternativa skolor (*alternative educational settings*, AES). Studenterna i dessa skolor har funktionsnedsättningar eller andra utmaningar (fattigdom, språkbarriärer eller beteendeproblem) som bidrar till att en reguljär skolgång inte fungerar för dem. Definitionen varierar men i flera delstater är AES målgrupp elever i riskgrupp, som går i icke-traditionella skolmiljöer, upplever skolmisslyckande, har problematisk skolgång och har blivit avstängda från skolan. Syftet med studien var att identifiera evidensbaserade praktiker (EBP) som används och har god effekt i dessa skolor. Forskarna identifierade 18 studier. Av dem genomfördes 6 studier inom AES för elever med och utan funktionsnedsättning, medan 12 studier genomfördes i AES som är speciellt utformade för elever med funktionsnedsättning. Studierna grupperades i följande kategorier: (a) 2 studier undersökte effektiviteten av självreglerad strategiutveckling (SRSD) för skrivande, (b) 2 studier undersökte modellering som strategi inom skrivande och matematik, (c) 3 studier undersökte inverkan av elevers preferenser och val på engagemang, slutförande av uppgifter och noggrannhet, (d) 3 studier undersökte digitala tekniker för att bistå med undervisning, (e) 3 studier använde sensorisk stimulering som en del av interventionen, (f) 2 studier utforskade specifika undervisningsstrategier i flera steg, och (g) 3 studier använde kooperativa lärandestrategier. Flera av dessa metoder hade positiva effekter på elevernas lärande och prestationer. Ett undantag var c) där eleverna var mer engagerade, men utan att deras prestationer förbättrades. Vissa av de kooperativa lärandestrategierna g) var effektiva, medan andra var otillräckliga så att det krävdes en kombination av kooperativa aktiviteter.

Flera undervisningsmetoder visade lovande resultat, men ingen av dem uppfyllde kraven på evidensbaserade praktiker. Dessa kräver replikering och ett tillräckligt stort antal deltagare. Även om dessa positiva resultat ska tolkas med försiktighet, kan det finnas grund för slutsatsen att explicita undervisningsstrategier är användbara och att en kombination av undervisning och beteendestöd kan vara till nytta. Schwab et al. efterlyser studier som undersöker hur man kan förbättra läsning som en rekommendation för framtiden. Denna studie är relevant i vår kontext även om vi inte har *alternative schools*. Anledningen till det är att gruppen av elever i viss mån finns även i vår kontext.

Studien visar att vissa undervisningsmetoder kan vara effektiva för dessa elever så att de lär sig, får bättre resultat och fullföljer sin utbildning. Evidensen är inte tillräcklig, men studierna ger indikationer på vad som kan vara lovande undervisningsmetoder.

Sullivan & Sadeh (2016) har genomfört en systematisk översikt och en syntes av forskning med fokus på prevention av avhopp specifikt för elever med *emotional disturbance* (ED) som funktionsnedsättning. Begreppet *emotional disturbance* inkluderar ett spektrum av tillstånd och beteenden (depression, ångslighet och svårigheter i relationer och med lärande). På svenska kan begreppet emotionella störningar motsvara ED. Elever med ED är starkt överrepresenterade i den nationella statistiken bland elever som inte fullföljer utbildningen på gymnasienivå. Syftet var att undersöka vilken evidens som finns för effektiva program för att förebygga avhopp och öka andelen som fullföljer studierna i denna grupp av elever. Översikten identifierade endast en studie som uppfyllde kriterierna och rapporterade effekter för elever med ED. Det handlade om en studie med experimentell design (Sinclair et al. 2005) som undersökte effektiviteten av programmet *Check & Connect* i en urban kontext i USA. Programmet gav flera indirekta fördelar för eleverna i interventionsgruppen, till exempel när det gäller skolnärvaro (med moderat effektstorlek), men förändringarna i antalet elever som fullföljde utbildningen efter fyra år var inte statistiskt signifikanta. Denna översikt identifierar ett glapp i litteraturen när det gäller prevention av avhopp för elever med ED. Baserat även på tidigare översikter framhåller Sullivan & Sadeh att programmet *Check & Connect* verkar vara mest lovande, även om mer forskning behövs. Författarna presenterar olika argument för att utveckla detta område. De menar till exempel att förebyggande interventioner som har utvecklats för den generella populationen skulle kunna bli skraddarsydda och anpassade för speciella populationer samt föremål för rigorösa longitudinella uppföljningar.

Wexler et al. (2015) har gjort en syntes av 10 studier som har undersökt om *peer-mediated instruction* kan vara en effektiv metod för att förbättra läranderesultaten för elever i åldrarna 10–18 år som har inlärnings-svårigheter när det gäller läsning och matematik. Skälet är att en förbättring av skolresultaten skulle kunna förebygga skolavhopp, för vilka skolsvårigheter är en känd riskfaktor. Antalet studier var begränsat. Studierna visade övervägande positiva resultat med moderata till höga effekter. Vissa studier visade positiva resultat, särskilt när det gäller läsning, men

det fanns en rad faktorer att beakta som kunde göra att den kamratmedierade metoden inte alltid var lika effektiv.

Ungdomars uppfattningar och erfarenheter

Corcoran & Kelly (2023) har genomfört en systematisk litteraturöversikt över befintlig forskning genom en detaljerad syntes av erfarenheter hos ungdomar som har omfattande skolfrånvaro, på basis av ett metaetnografiskt tillvägagångssätt. De tio studier som ingår är alla från Storbritannien. Analysen genererade sju teman: (1) svåra relationer med kamratgruppen, (2) inkonsekventa relationer med och stöd från vuxna, (3) negativa erfarenheter av skolövergångar, (4) negativa erfarenheter av lärande i skolan, (5) behov inom områdena emotionellt välbefinnande och psykisk hälsa, (6) andras negativa uppfattningar om individens behov, och (7) personliga övertygelser om skolnärvaro. Det övergripande temat som identifieras handlar om skoltillhörighet (*belongingness*). Svårigheter att närvara i skolan uppges beröra 5 procent av ungdomarna. Skolfrånvaro får negativa konsekvenser för eleverna. Orsakerna kan variera och tidig identifikation rekommenderas, tillsammans med tidiga insatser för att minska effekten av riskfaktorer och lyfta fram skyddande faktorer på olika nivåer i ekosystemet. Vilka begrepp man använder för att beteckna fenomenet är också viktigt: till exempel händer det att ungdomar ifrågasätter termerna undvikande (*avoidance*) och vägran (*refusal*), och menar att de snarare inte maktar med skolan (*not coping*).

O’Gorman et al. (2016) har i en systematisk översikt undersökt vad som karakteriserar alternativa skolor som fungerar för marginaliserade elever, vilka definieras som elever som har mött otillräckliga utbildnings-erfarenheter i familjen eller i skolan. Gruppen kallas också "early school leavers" (tidiga skollämnare). Tidigare forskning har visat att brister i skolans organisation kan orsaka att elever avbryter sin skolgång. Alternativa skolor har utvecklats för att öka antalet elever med fullständig skolgång. Det alternativa skolsystemet kan erbjuda tjänster på olika sätt, men har ofta liknande egenskaper: "innovative curricula and instructional approaches to engage students (...) small size, one-on-one interaction between teachers and students, student-centered curriculum, flexibility in structure and a supportive environment" (p. 537). Från 24 studier som redovisar elevers erfarenheter identifieras egenskaper i alternativa skolor som uppskattas av eleverna: skolor erbjuder en fristad, en säker plats, där elever känner trygghet och omsorg

och där lärande kan äga rum; dessa skolor fostrar en känsla av tillhörighet och gemenskap som engagerar; elevers varierande kulturer och uttryck accepteras; erfarenheterna av beteenden och disciplin varierade dock mellan deltagare och kan uppfattas som icke-konklusiva; skolor kan upplevas som en fristad, där eleverna kan uppnå goda resultat och fullfölja sin potential. En fristad maximerar möjligheterna till lärande och mognad, medan man samtidigt minskar påverkan av trauma.

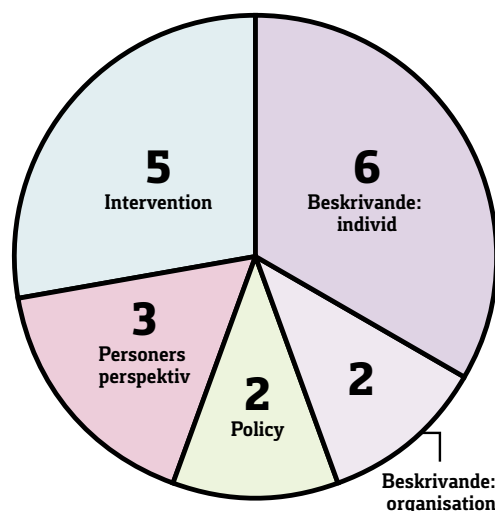
4.2.2 EMPIRISKA STUDIER FRÅN TRE NORDISKA LÄNDER

I detta avsnitt presenteras övergripande de empiriska studier från Sverige, Finland och Norge som har identifierats i rapportens systematiska sökningar. Det efterföljande avsnittet innehåller en mer specifik genomgång av de empiriska studierna från Sverige.

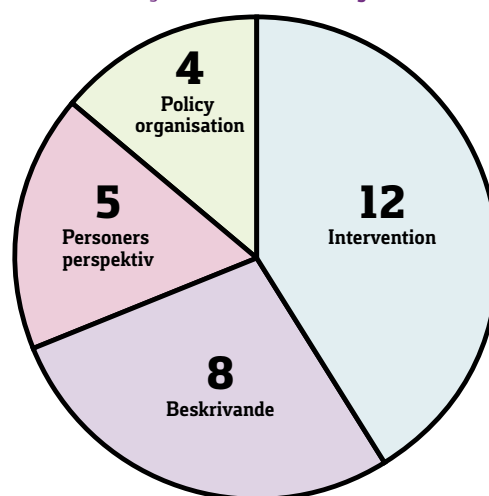
Efter att ha identifierat systematiska översikter och metaanalyser från träffarna återstod fortfarande mer än 1 000 träffar. En avgränsning gjordes då för att identifiera empiriska studier från den nordiska kontexten, genom att söka efter till exempel Sweden OR Swedish i fält: titel, abstrakt, keyword, country, och på motsvarande sätt för de andra länderna. Från träffarna i tidigare sökningar i EBSCO, ProQuest och SCOPUS identifierades empiriska studier från Sverige, Norge och Finland som handlar om att främja skolresultat och skoldeltagande samt förebygga skolavhopp, skolfrånvaro etcetera.

Det kan vara av intresse att jämföra omfattningen och den typ av forskning som genomförs inom detta område i några nordiska länder. Listan med studier som har bedömts vara av intresse, utifrån titel- och abstraktgranskning, finns på s. 80. Flest studier inom området under de senaste tio åren har publicerats i Norge, nästan dubbelt så många som i Sverige och Finland. Flera teman är representerade i alla tre länders forskning. Beskrivande studier utgör nästan hälften av produktionen i både Sverige och Finland, medan interventionsstudier dominerar i Norge, se Figur 3, Figur 4 och Figur 5.

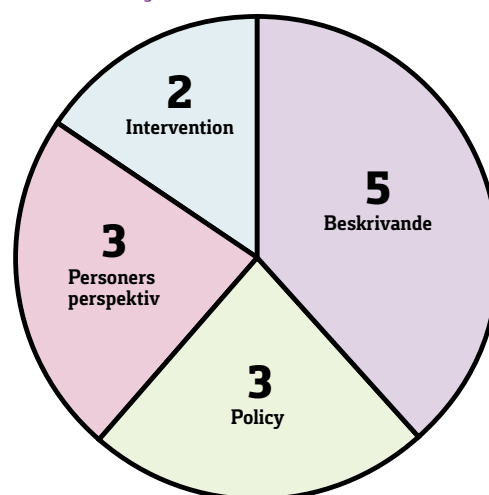
Figur 3. Studier från Sverige.

Figur 4. Studier från Norge.

Figur 5. Studier från Finland.

4.2.3 EMPIRISKA STUDIER FRÅN SVERIGE

Detta avsnitt fokuserar på de 18 identifierade empiriska studierna från Sverige.

Studierna har olika fokus. Den första kategorin som presenteras handlar om beskrivande studier av individuella egenskaper, eller fenomen på individnivå.

4.2.3.1 Beskrivande studier

Studierna från Sverige analyserar kvantitativa data och beskriver samband mellan olika risk- och skyddsfaktorer för ungdomar och ogynnsamma utfall i form av lägre skolresultat och/eller skolfrånvaro. Studierna kan ha epidemiologisk relevans och ge folkhälsoperspektiv. De variabler som berörs är hälsa, psykosomatisk hälsa, mobbning, funktionsnedsättning, sömnsvårigheter, fysisk aktivitet, missbruk, skolfrånvaro, obesitas, skolresultat och skolmisslyckande. Två studier utgår från skoldatamaterial och belyser samband på skolnivå, och pekar ut kvalitetsaspekter i undervisningen (lärarkompetens) och pedagogiskt och socialt skolklimat som skyddsfaktorer. Studierna är relevanta för frågeställningen om prevention av uvas, på ett generellt plan, men de har inte ett tydligt fokus på den specifika frågan om sätt att förebygga att ungdomar hamnar i uvas-gruppen. Fler detaljer om studierna följer här.

Studien av **Hedin et al.** (2020) undersöker betydelsen av sömnsvårigheter för en rad utfallsmått i en grupp om 1 500 tonåringar. Det fanns en korrelation mellan sömnbrist och indikatorer för sämre hälsa, icke-godkända kurser och låg fysisk aktivitet. Hedin et al. föreslår en holistisk ansats som tar hänsyn till dessa

samband för att främja hälsa bland tonåringar. Skolframgång kan ses som en skyddande faktor för ungdomars hälsa.

Litsfeldt et al. (2020) undersöker sömnlängden hos cirka 1 300 ungdomar (13–15 år gamla) och finner att en kortare sömn är associerat med övervikt, skolmisslyckande och lägre självrapporterad socioekonomisk status. Slutsatsen som Litsfeldt et al. drar är att sömnvanor skulle kunna gå att påverka med insatser från skolsjuksköterskor, och att förbättrade vanor potentiellt kan leda till minskad övervikt och eventuellt bättre skolresultat. Studierna visar dock korrelationer, och det finns inte fastställda kausala samband mellan variablerna. Dessa två studier hör till området folkhälsa och skolhälsovård.

Berg & Giota (2022) analyserar data från en nationellt representativ kohort i projektet *Utvärdering genom uppföljning*, bestående av 4 573 stycken 16-åriga elever i Sverige och undersöker samband mellan två olika målorienteringar (inneboende eller bemästrande motivation och prestationsorienterad motivation) och psykosomatisk hälsa. Resultaten visar att elever med en hög inneboende orientering har mindre psykosomatiska hälsosymtom, medan en hög prestationsorientering länkas till mer symtom. Inneboende motivation föreslås vara en potentiell skyddsfaktor, medan en stark prestationsorientering skulle kunna vara en riskfaktor. Berg & Giota anser att studien har relevans för folkhälsan och även för det pedagogiska kunskapsområdet, eftersom teorier om målorientering uppmärksammas i det pedagogiska fältet.

Tabell 5. En sammanställning av beskrivande empiriska studier: författare, titel och typ av studie.

FÖRFATTARE	TITEL	TYP AV STUDIE
Bergh & Giota 2022	Student achievement goals and psychosomatic health complaints among Swedish adolescents: the role of sex.	Beskrivande över tid Hälsa och lärande
Bjereld 2023	The association between self-reported psychosomatic complaints and bullying victimisation and disability among adolescents in Finland and Sweden.	Beskrivande
Hedin 2020	Insomnia in Relation to Academic Performance, Self-Reported Health, Physical Activity, and Substance Use Among Adolescents.	Beskrivande Riskfaktorer
Johansson & Myrberg 2019	Teacher specialization and student perceived instructional quality: what are the relationships to student reading achievement?	Beskrivande Samband mellan specialisering och resultat
Karlberg 2022	The Importance of School Pedagogical and Social Climate to Students' Unauthorized Absenteeism - a Multilevel Study of 101 Swedish Schools.	Beskrivande Samband mellan skyddande faktorer och skolfrånvaro
Litsfeldt 2020	Association Between Sleep Duration, Obesity, and School Failure Among Adolescents.	Beskrivande Riskfaktorer

Bjereld et al. (2023) analyserar data om 16 057 ungdomar från Finland och Sverige. I båda länderna var ungdomar med funktionsnedsättning som också rapporterade utsatthet för mobbning mer benägna att rapportera psykosomatiska besvär än referensgruppen, även efter justering för andra potentiella faktorer. Lärarstöd var en potentiell skyddsfaktor eftersom sannolikheten för psykosomatiska besvär minskade när det upplevda lärarstödet inkluderades i modellen.

Karlberg et al. (2020) undersöker rollen som skolfaktorer spelar när det gäller skolfrånvaro. Det finns flera studier om individuella faktorer och familjefaktorer som bidrar till elevers skolfrånvaro medan man mer sällan har undersökt skolklimatfaktorer. Denna studie undersöker sambandet mellan skolklimat och elevers frånvaro i svenska skolor. Data utgörs av enkätsvar om skolklimatet från 101 skolor, som relaterades till frånvaro för 2 770 elever som gick i dessa skolor i årskurs 7, med uppföljning vid avslutad grundskola i årskurs 9. Uppgifter om frånvaro hämtades från skolornas register. Positiva omdömen om skolklimatet från eleverna hade ett samband med lägre frånvaro för eleverna i 13–16 års ålder. Sambanden mellan positivt skolklimat och lägre frånvaro var starkare bland elever med högutbildade föräldrar.

Johansson & Myrberg (2019) undersöker samband mellan läsförmåga hos elever i årskurs 4 och kompetens hos deras lärare, baserat på data från PIRLS 2011. Studien visar ett positivt samband mellan lärarspecialisering som är relevant för årskursen och ämnet som undervisas, och elevernas läsprestationer. Elever som undervisades av behöriga lärare hade högre läsprestationer.

Sammantaget visar dessa beskrivande studier vilka typer av faktorer som skulle kunna utgöra risker (sömnbrist, prestationsorientering, mobbning och funktionsnedsättning) och skyddsfaktorer (*mastery orientering*, upplevt lärarstöd, lärarbehörighet och bra skolklimat) för barn och ungdomar under skoltiden för att främja hälsa, lärande och skolresultat, och förhindra negativa utfall såsom skolfrånvaro. Studierna är beskrivande, utgår från den svenska kontexten och undersöker om teoretiska antaganden bekräftas i en svensk population. De bekräftar relevansen av internationella studier för den svenska kontexten.

4.2.3.2 Interventioner

Bland de svenska studierna finns fem som rapporterar interventioner, varav tre är riktade till ungdomar i riskgrupper och två är universella interventioner. En av studierna om universella interventioner har fokus på lärande för yngre barn vid skolstart och den andra har fokus på välbefinnande i gymnasieåldern.

Ahlqvist et al. (2019) rapporterar resultaten från en klusterrandomiserad intervention med förstärkt kvalitet, bland annat i form av högre lärartäthet vid skolstart och med undervisning som är anpassad efter barnens utveckling, som genomfördes i en kommun i Småland. Totalt 186 barn i förskoleklass från sex skolor inkluderades i studien. I slutet av årskurs 3 visade barnen i experimentgruppen förbättrad läsförmåga och läsförståelse. Eleverna skattade sin läsförmåga, skrivförmåga och matematisk färdighet högre än kontrollgruppen. Från förskoleklass till och med de första tre åren i grundskolan användes en alternativ läroplan som tog hänsyn till barnens mognad och lärarna tillämpade en kvalitativ undervisning med fokus på läsförmåga. Den gav barnen

Tabell 6. Interventionsstudier från Sverige: författare titel och typ av studie.

FÖRFATTARE	TITEL	TYP AV STUDIE
Ahlqvist et al. 2019	The Sävsjö-school-project: A cluster-randomized trial aimed at improving the literacy of beginners—achievements, mental health, school satisfaction and reading capacity at the end of grade three using an alternative school curriculum.	Intervention nivå 1 Skolstart
Boström 2024	Evaluation of the Collaborative and Proactive Solutions Model in an Alternative Educational Setting.	Intervention nivå 2
Elgan et al. 2016	Protocol för RCT för ungdomar vars föräldrar har psykisk ohälsa.	Intervention nivå 2
Lindblom et al. 2017	Evaluation of the cognitive intervention programme 'A New Direction' targeting young offenders in Sweden.	Intervention nivå 2
Söderqvist & Norling 2023	The Solution-focused Intervention for Mental health to promote adolescent mental well-being.	Intervention nivå 1 Gymnasienivå

i experimentgruppen en bättre läsförmåga och läsförståelse. Studien visar att tidiga insatser även i det svenska skolsystemet kan ha positiva effekter som består över tid. En begränsning är att studien kan vara svår att upprepa i en annan kontext, eftersom alla komponenter som ingick inte är fullt dokumenterade.

Söderqvist et al. (2023) beskriver SIM (*Solution-focused intervention for mental health*) – en lösningsfokuserad intervention med syftet att främja välbefinnande hos ungdomar under gymnasieutbildningen. Skolan spelar en avgörande roll i att genomföra hälsofrämjande insatser. Det finns dock en brist på väl utvärderade insatser som är utformade för att främja ungdomars välbefinnande och anpassade till gymnasieskolans behov. SIM-programmet, som utvecklades 2018, består av gruppbaserad coachning med ett manualstyrt innehåll som fokuserar på att främja psykiskt välbefinnande och trivsel i skolan. Den består av nio sessioner à två timmar som är grundade i det lösningsfokuserade arbetssättet och dess tekniker. Programmet genomförs av lärare med specifik utbildning i interventionen. SIM-programmet är utformat för att hjälpa eleverna att upptäcka, utforska, göra övningar och utveckla sina befintliga personliga resurser för att stärka hedoniskt och eudemoniskt välbefinnande, vilket innebär att eleverna får verktyg för att uppleva mer glädje i vardagen (hedoniskt) och samtidigt uppnå djupare meningsfullhet och personlig utveckling (eudemoniskt). Genom att använda lösningsfokuserade tekniker, där fokus ligger på det som redan fungerar, kan små steg tas för att successivt öka välbefinnandet. Dessa tekniker hjälper till att identifiera styrkor och möjligheter, vilket främjar en positiv utveckling. SIM-programmet har testats i genomförbarhetsstudier 2019, 2021, och 2023. Resultat från fokusgruppsintervjuer, utvärderingar och tester som jämförde välbefinnandet före och efter interventionen visar lovande resultat, med en tydlig ökning av deltagarnas välbefinnande. Detta program skulle kunna testas i en RCT, enligt författarna.

Elgan et al. (2016) beskriver ett protokoll för en planerad intervention (*Grubbel*) som riktar sig till personer i åldrarna 15 och 25 år med föräldrar som lider av alkoholmissbruk eller psykisk ohälsa. Publicerade resultat från denna intervention har dock inte kunnat identifieras.

Lindblom et al. (2017) beskriver en kognitiv intervention med syfte att förebygga och minska kriminellt beteende hos ungdomar i åldern 13–21 år som visar eller riskerar att utveckla kriminellt beteende. Interventionen syftar också till att hjälpa ungdomar att

etablera sunda relationer med vuxna och hitta meningsfulla fritidsaktiviteter. Det svenska behandlingsprogrammet, som kallas *A New Direction*, förväntas ha effekter på kriminella tankemönster, känsla av sammanhang och återfall i brott. Programmet inkluderar sessioner med teman som är fokuserade på risk- och skyddsfaktorer såsom för- och nackdelar med brott, kommunikation i familjen, ambitioner i livet, ifrågasättande av kriminella idéer, effekter på brottsoffer, problemlösning, social färdighetsträning och relationer till vänner. Kognitiv färdighetsträning genomförs genom att samla in information, identifiera olika möjliga lösningar och systematiskt utvärdera resultaten. Dessutom används kognitiv omstrukturering i behandlingen för att hjälpa individer att utveckla nya, mer konstruktiva tankesätt och ersätta tidigare, mindre hjälpsamma tankemönster. Två behandlingar av olika längd testades, och man hade en kontrollgrupp med 61 ungdomar som inte fick någon behandling. Resultaten visade en minskning av kriminellt tänkande och högre känsla av sammanhang för behandlingsgruppen som hade fått flera veckors behandling. Dessa positiva effekter tyder på att en långvarig intervention kan bidra till att förbättra både tankemönster och livskvalitet hos ungdomar. Resultaten verkar lovande, men studien omfattade en liten grupp och det skulle behövas en uppföljning på längre sikt.

Boström et al. (2024) rapporterar resultat från en intervention med så kallad *Single subject*-design som bygger på modellen *Collaborative and Proactive Solution*. Det är en modell som har använts tidigare i terapeutiska sammanhang för ungdomar med beteendesvårigheter, men det saknas studier av hur modellen kan tillämpas i skolsammanhang. I denna studie testas interventionen på två pojkar, en i årskurs 2 och en i årskurs 4, som har placerats i en särskild undervisningsgrupp på grund av koncentrations- och internaliserande beteenden som de visat i sin ordinarie klass. Modellen är komplex och består av olika steg som inkluderar samtal där både barn och pedagog kommer överens om strategier att använda. De lärare och assistenter som ingick i studien fick en längre utbildning om modellen i en liten grupp. Resultaten visade inga effekter på barnens så kallade "off-task"-beteenden (där eleven inte gör det som borde göras). Lärarna och eleverna tyckte att interventionen var möjlig att använda medan assistenterna var mindre positiva till hur interventionen matchade organisationens värderingar.

4.2.3.3 Jämförande policystudier

Det finns två studier som undersöker och jämför utbildningspolicier i de nordiska länderna, när det

gäller förekomsten av tidigt skolavhopp, övergången från skola till arbete och förbyggande insatser för att främja skolnärvaro och minska frånvaro, se tabell 7.

Bäckman et al. (2023) jämför fyra länders utbildningssystem (Sverige, Norge, Finland och Danmark) för att identifiera faktorer som kan bidra till en bättre övergång från skola till arbete och till en minskning av ungdomar i gruppen uvas. Riskfaktorer på individnivå är väl kända, medan det finns mindre kunskap om hur organisatoriska aspekter av utbildning och arbetsliv påverkar övergången från skola till arbete. Studien jämför ländernas utbildningssystem för yrkesutbildningar genom att analysera registerdata med uvas-status som utfallsmått. Hypotesen är att egenskaper i arbetsmarknaden (rigid eller flexibel) och förekomsten av arbetsplatsbaserad utbildning (låg eller hög) påverkar möjligheterna i övergången från skola till arbete. Det faktum att tillgången till utbildning efter grundskolan i Sverige är villkorad till godkända betyg, tillsammans med förekomsten av individuella program, pekas ut som faktorer som kan bidra till att man underskattar antalet elever som hoppar av yrkesutbildningarna och hamnar i gruppen uvas. De andra länderna har inte detta system men erbjuder i stället möjlighet till ett tionde år i grundskolan. Uvas-status 7 år efter att ungdomarna startade utbildningen efter grundskolan är utfallsmåttet. Endast inrikes födda ungdomar inkluderas, men det finns information om föräldrarnas immigrationsstatus.

Analysen visar att trenderna för 1995–2007 skiljer sig åt mellan länderna. Finland hade en minskande trend och den lägsta förekomsten av uvas (drygt 4 procent), Danmark var stabilt runt 6 procent, medan både Sverige och Norge visade en minskning i mitten av perioden som sedan följdes av en ökning. Sverige hade den högsta förekomsten av uvas med 7 procent och Norge hamnade på 6 procent. När det gäller avhopp från utbildningarna hade Finland de lägsta nivåerna (15 procent sammantaget för yrkesutbildningar och teoretiska utbildningar) medan Sverige hade 25 procent sammantaget och en ökande trend. Norge

hade en avhoppsfrekvens på 20 procent från gymnasieutbildningar, med den största andelen inom yrkesutbildningar, med mer än 35 procent. Regressionsanalyserna visar att studenter med senare avhopp har större chans att komma in på arbetsmarknaden jämfört med de som tidigt hoppar av. Detta tolkas som att det humankapital som en längre utbildning ger lönar sig även när studenterna inte avslutar programmet. Författarna skriver så här:

Den starka tilltron till lärlingsutbildningarnas förmåga att förbättra ungdomars inträde på arbetsmarknaden, som återspeglas i Europa 2020-strategin, baserades på tidigare forskning om de som slutför sin utbildning. Vad denna studie visar är att ett lärlingssystem inte i sig är ett verktyg för att minska antalet elever som lämnar skolan i förtid, eller ett sätt att göra det lättare för dem som hoppar av skolan att komma in på arbetsmarknaden. I stället måste lärlingssystemen kompletteras med åtgärder för att förhindra avhopp och välutvecklade system för att ge en andra chans till dem som ändå hoppar av skolan (s. 266).

Helms Jørgensen et al. (2019) analyserar och jämför övergångar i policy i tre nordiska länder (Danmark, Finland och Sverige) och undersöker om det är möjligt att betrakta dem som en gemensam nordisk policyregim. Studien utforskar policyer som syftar till att förebygga avhopp från skolan, främja komplettering av gymnasieutbildning och underlätta övergången från skola till arbetsliv. Studien inkluderar förändringar i omställningspolitiken under de senaste tjugo åren och undersöker egenskaper som skiljer systemen åt. Sverige har en skolbaserad yrkesutbildning med få inslag av praktik på arbetsplatser. Intresset för yrkesutbildningar har med åren minskat bland ungdomar samtidigt som ett lägre skydd mot arbetslöshet införts. Det individuella programmet, och introduktionsprogrammet som syftar till att ge ungdomar utan kvalifikationer möjlighet att få tillgång till gymnasieutbildningar, har inte fungerat som avsett. Danmark har ett system som skiljer de teoretiska utbildningarna från yrkesutbildningarna. Yrkesutbildningarna har blivit mindre populära och leder sällan till högre

Tabell 7. Jämförande policystudier: författare, titel och typ av studie.

FÖRFATTARE	TITEL	TYP AV STUDIE
Bäckman 2023	Early school leaving in Scandinavia: Extent and labour market effects.	Jämförande utbildningspolicy
Helms Jørgensen 2019	A Nordic Transition Regime? Policies for School-to-Work Transitions in Sweden, Denmark and Finland.	Policy for transition to work

utbildning, vilket är en situation som ses även i Sverige och Finland. I Finland är däremot yrkesutbildningarna populära. De är skolbaserade och ger möjlighet att studera vidare efter gymnasieutbildning. För att förhindra att elever hoppar av skolan har två typer av reformer genomförts i dessa länder. Den första typen omfattar strukturella och universella reformer som fokuserar på organisation och läroplan. Denna har testats även i Danmark och Sverige, men effekterna har visat sig vara motsatta de avsedda. Den andra reformen riktar sig till vissa riskgrupper och erbjuder individualiserade studieinriktningar och specialundervisning. Åtgärder som fokuserar på sårbara studenter har introducerats i form av strukturerat särskilt stöd, ”broar” mellan grundskola och gymnasieutbildningar med anpassade program för svaga elever, samt frivilliga extra år eller introduktionsprogram. Författarna observerar att benämningar såsom svaga elever kan vara kontraproduktiva, men anpassningar kan också hjälpa elever att fullfölja utbildningar.

4.2.3.4 Organisatoriska analyser

Det finns två studier behandlar organisatoriska aspekter, se tabell 8.

Jarl et al. (2021) jämför skolor med goda resultat med skolor med sämre resultat, med syftet att utveckla ett teoretiskt ramverk som kan förklara skillnader i elevers prestationer. I stället för att titta på elevers misslyckande som en produkt av riskfaktorer på individnivå, avser författarna att identifiera riskfaktorer på skolnivå. Tidigare studier med kvantitativ ansats har identifierat olika faktorer som kopplas till skolframgång, såsom engagerat ledarskap, ett positivt skolklimat, effektiv tidsanvändning och kompetensutveckling för lärare. Dessa faktorer är dock inte tillräckliga för att förstå mekanismerna som bidrar till bättre eller sämre resultat. Studien bygger på sociologisk institutionalism, en teori som utgår från att organisationer inte enbart är styrda av formella regler, utan också av sociala och kulturella system såsom mänsklig interaktion, handlingar och socialt samspel.

Med hjälp av kvantitativa analyser har studien identifierat åtta jämförbara skolor, varav fyra med goda resultat och fyra med sämre resultat. Skolorna som är framgångsrika har ett ledarskap som är fokuserat på elevernas lärande. Rektorer har varit på skolorna länge, i vissa fall i 20–30 år. Lärarna samarbetar och har autonomi i sitt arbete, och det finns system för att följa elevernas resultat och lärande. I skolor med låga resultat finns det många förändringar i ledarskap, och dåligt stöd från den centrala administrationen. Konflikter i organisationer kan förekomma och det finns inget strukturerat samarbete mellan lärare. Lärarna arbetar ensamma i sina klassrum och förväntar sig inget stöd från ledning eller från kollegor, och har inte elevernas kunskapsutveckling i fokus.

Jarl et al. (2021) menar att skolor måste ha en medvetenhet om de sociala och kulturella aspekterna inom organisationer för att kunna genomföra förändringar i sin struktur. Denna studie bidrar med intressanta resultat eftersom den visar vilken stor variation i undervisningskvalitet som finns i det svenska utbildningssystemet. De elever som är placerade på en skola med lägre kvalitet får en sämre utbildningssituation, vilket i sin tur kan leda till låga resultat, skolmisslyckande och avhopp från utbildning.

Strandler & Harling (2023) undersöker fyra fall av problematisk skolfrånvaro med hjälp av en teori som kallas *New institutional theory*. Studien jämför hur olika aktörer, såsom lärare, elevhälsa och socialtjänst, arbetar för att bemöta och åtgärda problematisk skolfrånvaro. Resultaten visar att 40 olika aktörer var inblandade i dessa fyra fall. Det var olika professioner såsom lärare, mentorer, specialpedagoger, rektorer, skolsköterskor, psykiatriker och specialpedagogiska enheter, men också externa organisationer såsom socialtjänst, barn- och ungdomspsykiatri, primärvård samt ytterligare nätverk som samlar aktörer i olika former av möten och samarbeten. Aktörerna utför olika handlingar och praktiker som kallas definierande, reguljära och medierande. Definierande praktiker handlar om att externa experter är involverade.

Tabell 8. Organisatoriska analyser: författare, titel och typ av studie.

FÖRFATTARE	TITEL	TYP AV STUDIE
Jarl et al. 2021	Organizational characteristics of successful and failing schools: A theoretical framework for explaining variation in student achievement.	Organisationsanalys av skolresultat Policy
Strandler & Harling 2023	The Problem of “Problematic School Absenteeism” - On the Logics of Institutional Work with Absent Students’ Well-Being and Knowledge Development.	Kritisk analys Beskrivande

De föreslår tolkningar som i stor utsträckning handlar om elevernas välbefinnande, vilket kontrasteras till målsättningar om lärande. De reguljära praktikerna innebär dock att lärarna i flera fall inte har möjlighet att leva upp till vad som har uttryckts i dokument och utvärderingar för att ta hänsyn till elevens komplexa behov, eftersom det finns begränsade resurser i det ordinarie klassrummet. De medierande praktikerna äger rum i mindre undervisningsgrupper och aktörerna är specialpedagoger eller har andra funktioner som försöker förena målsättningar med fokus på välbefinnande och målsättningar med fokus på lärande, eftersom det i dessa kontexter finns färre strukturella begränsningar. Elevernas identifierade behov överstiger lärarnas och rektorns förmåga att ge stöd inom ramen för den ordinarie verksamheten.

Författarna diskuterar de problem som de har sett i dessa praktiker. De menar att det finns en byråkratisk logik som innebär rutiner och dokumentationer, som på ett sätt är positiva eftersom de visar att man tar initiativ för att försöka lösa problem, men de praktiker som sedan genomförs har vissa problem. Ett problem definieras som en specialiseringsdiskurs genom att olika professioner medverkar i möten, men de är bärare av olika perspektiv. I dessa möten menar författarna att målsättningar om välbefinnande prioriteras, medan lärande underordnas. Det framgår även att det finns en uppfattning om att lärare ska undervisa och inte hantera relationella aspekter, samtidigt som det finns uppfattningar om att denna ståndpunkt borde omprövas. En annan tendens handlar om en individualisering av problematiska aspekter i utbildningssituationen, där till exempel skolsvårigheter ses som ett resultat av individuella biologiska tillstånd eller brister. Detta kopplas till de åtgärder som föreslås, som handlar om specialundervisning och placering i mindre grupper. En annan aspekt som tas upp är att inkludering i den svenska kontexten ofta tolkas strikt, där grundregeln är att elever alltid ska vara placerade i samma klass.

En hög skolfrånvaro skulle därmed kunna vara elevens reaktion på en klassituation som inte längre fungerar. Efter omfattande skolfrånvaro erbjuds eleverna i denna fallstudie undervisning i mindre grupper och de verkar sällan komma tillbaka till den reguljära klassen. Författarna ifrågasätter utgångspunkten att välbefinnande är en förutsättning för lärande och menar att skolframgång också skulle kunna producera välbefinnande.

Denna studie är en liten fallstudie vars resultat knappast kan generaliseras till den svenska utbildningskontexten. Den kan dock vara av stort intresse eftersom den tar upp en del motsättningar och dikotomier som återkommer i pedagogisk forskning i Sverige: relationer kontra undervisning, individualisering av problem och kritiken mot dessa processer, inkludering som absolut placering i stor klass, och erbjudande om att ingå i en mindre gruppen som en reaktion efter en större kris. Den speglar att stelbenta och ineffektiva organisatoriska visioner och effektiviseringsmål (alla elever i samma klassrum, utan att ta tillräcklig pedagogisk hänsyn i undervisningen till individuella förutsättningar) orsakar skolsvårigheter (inklusive skolfrånvaro), vilket till slut skapar en differentiering som inte skulle finnas, eftersom alla elever skulle vara i samma i klass. Forskarna analyserar kritiskt och insiktsfullt dessa processer, och fångar deras motsägelsefullhet, men utan att bidra med några konkreta lösningar.

4.2.3.5 Personernas perspektiv

Det finns tre studier som behandlar personliga perspektiv, se tabell 9.

Gren-Landell et al. utgår från en definition av problematisk skolfrånvaro som kan fånga bredden i fenomenet som tidigare även kallats för skolk eller skolvägran. Begreppet omfattar både partiell och heltäckande frånvaro, som kan vara både auktoriserad och icke auktoriserad, och som kan få negativa

Tabell 9. Empiriska studier med personers uppfattningar: lärare, föräldrar och ungdomar.

FÖRFATTARE	TITEL	TYP AV STUDIE
Gren-Landell et al. 2015	Teachers' views on risk factors for problematic school absenteeism in Swedish primary school students.	Lärares perspektiv
Nowak et al. 2020	Opportunity to participate in planning and evaluation of support for children with disabilities: Parents' and professionals' perspectives.	Föräldrars perspektiv på barns delaktighet
Sundelin et al. 2023	Young People's Stories of School Failure and Remedial Trajectories – Clues to Prevention of School Absenteeism and Early School Leaving.	Ungdomars perspektiv

konsekvenser för elevens skolresultat, sociala relationer och psykiska hälsa. Riskfaktorer för problematisk skolfrånvaro finns på olika nivåer. På individnivå beskrivs psykisk ohälsa i form av depression och ångslighet, psykosomatiska besvär såsom huvudvärk och magont, kronisk smärta och antisocial problematik. Faktorer på skolnivå är till exempel hög lärarfrånvaro, bristande hantering av elevfrånvaro, stora klasser, brister i undervisning och läroplan, negativa relationer mellan elever och lärare och brister i specialpedagogiskt stöd. Sociala faktorer inom och utanför skolan kan ligga bakom skolfrånvaro, såsom negativt skolklimat på grund av mobbning, negativt inflytande av kamrater eller lockelse av andra aktiviteter utanför skolan. Det finns även faktorer bland föräldrar som är kopplade till problematisk skolfrånvaro. Detta kan exempelvis vara lågt engagemang, bristande kontroll, låga förväntningar eller föräldrar som accepterar att barnet stannar hemma. Vissa faktorer kan också vara relaterade till andra sociala faktorer såsom låg utbildningsnivå, depression, missbruk, fattigdom och arbetslöshet. Även faktorer i familjen som kan skapa oro för barnet kan kopplas till skolfrånvaro, såsom våld och konflikter.

Studien undersökte vilka faktorer som enligt lärare som undervisar elever i årskurs 6–9 bidrar mest till skolfrånvaro. Totalt 158 lärare svarade på en webb-enkät, varav mer än en fjärdedel var speciallärare eller specialpedagoger. Lärarna ansåg att den starkaste determinanten för skolfrånvaro var en negativ familjesituation med exempelvis separation, våld och konflikter eller att föräldrarna var för tillåtande eller led av depression. Även barns ångslighet angavs som en faktor som hade betydelse. Det som hade lägst inflytande var enligt lärarna påverkan från kamrater. Speciallärare uppgav att individfaktorer och skolfaktorer hade mer betydelse, jämfört med andra lärare. Skolfrånvaro kan med andra ord vara resultat av olika faktorer som samverkar, vilket kan göra att en noggrann utredning behövs i varje enskilt fall. Lärarna uppger att familjefaktorer i hög grad orsakar skolfrånvaro, vilket kan visa på ett behov av att samarbeta med familjen och i vissa fall även socialtjänsten. Det kan också vara så att det kan vara svårare för lärare att identifiera faktorer inom skolan som bidrar till skolfrånvaro. Både föräldrar och elever har i tidigare studier identifierat skolfaktorer som den huvudsakliga orsaken till skolfrånvaro. Depression, ångslighet och nedstämdhet uppges också av lärarna vara viktiga faktorer, medan det inte är lärarnas ansvarsområde att hantera psykisk ohälsa. Skolpersonal och skolledare bör acceptera att skolfaktorer är en viktig orsak till problematisk skolfrånvaro, och att det inte enbart handlar om individ- och familjefaktorer. Proaktivt arbete i skolorna för att förhindra problematisk

skolfrånvaro är således viktigt, liksom forskning om prevention och interventioner då det saknas interventioner som är effektiva när det gäller att förhindra skolavhopp.

Nowak et al. (2020) utgår från resonemang om barns rättigheter och om rättigheter för personer med funktionsnedsättning. Syftet med studien var att undersöka professionellas och föräldrars uppfattningar om de möjligheter som finns för barn med funktionsnedsättning att delta i planering, beslutsfattande och utvärdering av stöd. Metoden som användes var intervjuer med 142 föräldrar till barn med funktionsnedsättning samt enkäter till 149 professionella som arbetar med dessa barn. Barnen hade olika funktionsnedsättningar såsom autism, grav adhd, cerebral pares och Downs syndrom. En fråga som ingick i studien var om professionella och föräldrar var nöjda med den nuvarande nivån av stöd som erbjöds. Enligt föräldrarnas var de yngre barnen sällan involverade i planering av stöd, men de blev mer involverade med åldern, och särskilt när de blev tonåringar. Barnen var inte heller särskilt delaktiga i utvärdering av stöd. De professionella svarade att de ofta träffade barnen direkt, men på samma sätt som föräldrarna rapporterade de att barnen sällan involverades i planering, beslut eller utvärdering av stödinsatser även om sådana inslag förekom oftare för barn i tonåren.

Detta resultat kan innebära att frågan om delaktighet för barn med funktionsnedsättning i utredningar, beslut och utvärderingar av stödinsatser borde uppmärksammas ytterligare, och att nya arbetsformer borde utvecklas bland professionella. Studien belyser frågor om delaktighet för barn med funktionsnedsättning angående stödet som de får generellt, men det är inte tydligt om detta stöd inkluderar insatser för att fullfölja en utbildning eller stöd i övergången till arbete. Även om denna studie berör en grupp av elever vars funktionsnedsättning är mer allvarlig än vad som berörs i andra studier, är den av intresse eftersom frågan om delaktighet och möjlighet att påverka beslut och stödinsatser är relevant i allmänhet, oavsett nivån på funktionsnedsättningen.

Sundelin et al. (2023) har i en studie analyserat berättelser från ungdomar som deltagit i ett introduktionsprogram, varav flera hade erfarenhet av skolfrånvaro. Syftet med studien var att identifiera sätt att motverka skolfrånvaro och avhopp. Sundelin et al. refererar till omfattande reformer i grundskolan och gymnasieskolan som kan innebära en större variation i kvalitet mellan skolor och en minskning av stödet som är tillgängligt för studenterna som behöver det, trots att stödet är lagstadgat. Dessa förändringar har enligt

studien bidragit till en ökning av stress och minskat välbefinnande. Uppfattningar om att vara exkluderade, ensamhet och brist på tillhörighet i skolan har ökat dramatiskt sedan 2010, och särskilt bland elever med låga skolresultat, arbetarklassbakgrund och utländsk bakgrund. Övergången till gymnasieutbildning i Sverige är mer selektiv än i andra länder, eftersom det ställs krav på godkända betyg. Sedan 2011 är ungefär 15 procent av ungdomarna i slutet av grundskolan hänvisade till introduktionsprogrammet (IP), och 1994–2011 fanns i stället det individuella programmet. Syftet med IP är att erbjuda möjlighet att få behörighet till de ordinarie nationella programmen, men uppföljningar visar att enbart 16 procent av eleverna på IP tar en gymnasieexamen inom fem år. Studien undersökte även elevernas utbildningsvägar och utbildningsförlopp samt elevernas förväntningar på IP och de aspekter som uppfattades som stödande eller inte. Studien försökte också resonera om möjliga slutsatser för att motverka skolfrånvaro och tidigt skolavhopp.

Författarna rapporterar om tidigare översikter som har identifierat två uppsättningar av faktorer som verkar bidra mest till att elever åter engagerar sig i en utbildningssituation. Den första gruppen av faktorer handlar om skolan som en plats för lärande (flexibilitet i organisation och läroplan, undervisning i små grupper och kompetenta lärare), och den andra gruppen av faktorer handlar om skolan som en plats för socialt och känslomässigt välbefinnande (lärare som lyssnar på elever, skoltillhörighet, förtroende, engagemang, empati och respekt). Andra faktorer handlar om partnerskap med föräldrar och om att tillämpa en holistisk multikomponentansats. Delta-garna i studien var 11 elever i grundskola, 22 elever på IP och 11 elever på IP som följdes upp två år senare. Deras respektive skolor var placerade i sex olika kommuner med olika förutsättningar. Resultatredovisningen presenterar olika teman från intervjuer med eleverna när de gick i grundskolan.

Att bli hänvisad till IP som ett individuellt alternativ upplevdes av eleverna som deras eget fel. Flera berättade att de hade haft inlärningssvårigheter, problem med fysisk eller psykisk hälsa, skolbyten och lärarbyten, de hade utsatts för mobbning och haft språksvårigheter på grund av att de var nyanlända. Känslor av misslyckande och av att vara avvikande var återkommande. Eleverna kunde känna att de hade brister och bar ansvaret för det som hänt, och att de hade svikit andra som har försökt hjälpa såsom föräldrar och lärare. Vissa elever såg IP som en möjlighet, men för andra fanns det negativa känslor kopplade till denna övergång. Det kunde upplevas som skamligt och pinsamt att avvika från den reguljära utbildningsvägen. För vissa kunde

det vara mycket negativt ("detta är slutet"), medan andra verkade acceptera situationen, eller försvarade sig bättre mot negativa känslor. Övergången till IP kunde uppfattas som osäker och skakig, och otrygghet i den nya klassen kunde innebära en risk för att eleven började stanna hemma. När det gäller IP skiljer sig erfarenheterna åt: för några var det viktigt att kunna få anpassade lösningar, till exempel korta skoldagar, eller praktik på arbetsplatser. Vissa ungdomar beskriver IP som en vändpunkt, där de kunde känna tillhörighet och tilltro och förbättra sina resultat i en liten grupp med snälla kamrater och stöttande lärare. För andra ungdomar var IP en återvändsgränd. Några elever började avvika från skolan när de åter upplevde att kraven blev för stora. Två år senare intervjuades ungefär hälften av eleverna igen. Alla utom en deltog då i undervisning på ett reguljärt yrkesprogram. Fler beskrev att det var svårare för dem att följa utbildningstakten. De fick anpassningar och stöd, men inte lika mycket som tidigare på IP.

Resultaten kopplas till teorier och tidigare forskning om denna grupp. Författarna tolkar elevernas berättelser som att grundskolan har minskat deras känsla av egenvärde och fått dem att känna sig misslyckade och uppleva att deras framtidshorisonter har krympt. De beskriver IP som en trygg, vänlig och inkluderande social och emotionell miljö, vilket stämmer överens med känslan av fristad, som har rapporterats av elever från alternativa skolor internationellt.

Sundelin et al. resonerar om att de sociala och emotionella aspekterna av lärandemiljön verkar vara extremt viktiga för denna elevgrupp och föreslår att även grundskolan skulle kunna beakta dessa komponenter i högre grad. Det skulle kunna vara ett sätt att förebygga skolfrånvaro och tidiga skolavhopp. De föreslår följande aktiviteter: fler möjligheter till undervisning i små grupper och individuellt, utökad mentorskap och studievägledning, läxläsningstöd och mer systematiskt samarbete med föräldrar och sociala skolaktiviteter. Enligt dem ska fokus inte enbart vara på att förebygga skolfrånvaro, utan också på att skapa en miljö där elever känner tillhörighet och fortsätter att tro på sina förmågor och möjligheter.

Detta är en studie som bidrar med perspektiv från elever i en svensk kontext. Den ger också en fingervisning om den avgörande betydelse som övergången från grundskola till gymnasieutbildning har fått i det svenska utbildningssystemet, med kraven på godkända betyg i ett flertal ämnen. Systemet visar också sin motsägelsefullhet. Det är möjligt att erbjuda flexibla anpassningar och mycket stöd, men endast på IP och inte i grundskolan, och endast efter att eleven har

genomgått en kris och fått uppleva ett misslyckande. De nuvarande organisatoriska villkoren för grundskolan, det vill säga uppdraget att erbjuda en grundläggande utbildning till alla medborgare där vissa viktiga mål ska uppnås just i årskurs 9, gör det svårt för grundskolan att vara så flexibel som en alternativ skolform kan vara. Kraven på att alla ska uppnå de standardiserade målsättningarna utövar en stark press på skolorganisationen och gör att elever som av olika anledningar inte ställer upp, eller som dukar under i betyghetsen, blir avvikare, och ibland förlorare.

4.2.3.6 Övergripande kommentar om de svenska studierna

Studierna från Sverige är övervägande av deskriptiv karaktär. Flera studier analyserar data från register, representativa kohorter eller pågående projekt för att identifiera samband mellan riskfaktorer och skyddande faktorer. Bland träffarna fanns det också några interventionsstudier av olika karaktär, några som studerade universella insatser och andra som testade riktade insatser till elever i riskzon. Det kan finnas flera studier som inte har fångats upp i de systematiska sökningarna, trots att sökningarna har varit relativt breda. Det kan också finnas pågående projekt och insatser hos regioner och kommuner som handlar om insatser mot skolfrånvaro, främjande av närvaro och liknande initiativ, för vilka protokoll och resultat inte har publicerats ännu. Det kan vara en fråga att undersöka om det kommer att finnas publikationer från dessa projekt, eller om dessa initiativ är att betrakta som kliniska eller praktiska insatser som inte nödvändigtvis ger ett avtryck i forskningspublikationer. Man skulle också kunna undersöka om det finns faktorer som hindrar att praktiska projekt och initiativ testas genom experimentell design. Om projekt dokumenteras och rapporteras skulle dessa erfarenheter bidra till att bygga upp evidens i Sverige och internationellt.

När det gäller analyser av policy och organisation ger studierna exempel på policyer och riskfaktorer i skolsystemet, som bidrar till att elever inte blir framgångsrika i sitt lärande och inte fullföljer sina studier. Dessa studier blir därmed en motvikt mot att betrakta riskerna enbart på individnivå. Utbildningens kvalitet är inte ett diffust begrepp. Det går att konkretisera förutsättningar i organisationen som bidrar till

kvalitet i utbildningen och elevernas lärande, även om studierna är beskrivande och inte har experimentell design. Studier med elevers eller föräldrars perspektiv kan ses som exempel på den uppdelning som finns i det svenska skolsystemet. Å ena sidan finns elever med betydande funktionsnedsättningar som får tillgång stöd enligt lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade, och som kan ha tillgång till anpassad skola med särskilda undervisningsgrupper. Å andra sidan finns en annan grupp av elever med mildare svårigheter och funktionsnedsättningar som förväntas klara sig inom den reguljära skolgången, och där anpassningar kan förekomma, men inte är garanterade. Detta skulle kunna vara ett område att förbättra i skolorganisationen genom reformer.

För de elever som slutar grundskolan utan de kvalifikationer som behövs för att fortsätta inom den ordinarie utbildningsbanan, finns en typ av anpassning i introduktionsprogrammen som erbjuds efter grundskolan. De skarpa gränser som finns mellan dessa olika utbildningsvägar kan tolkas som att det svenska skolsystemet har barriärer som försvårar inkludering. Rätten till stöd finns, men den kan bli villkorad av att det finns ett dokumenterat omfattande behov eller att det har uppstått ett stort avsteg från det ordinarie utbildningsförloppet, till exempel i form av avsaknad av behörighet till gymnasieprogram. En relevant fråga är om det finns insatser som skulle göra skolsystemet mer inkluderande genom att erbjuda effektiva universella eller tidiga riktade stödinsatser inom det reguljära systemet innan elever misslyckats och utan att en dokumenterad diagnos krävs. De alternativa skolorna i USA som beskrivs i några översikter finns inte formaliserade i det svenska skolsystemet, men organisationer för liknande målgrupper kan finnas i det svenska skolsystemet i form av resursskolor, speciella skolor för barn med funktionsnedsättning, särskilda undervisningsgrupper eller introduktionsprogram. Dessa verksamheter bedrivs parallellt med skolformen anpassad skola, vars elever kanske inte ens räknas till gruppen som riskerar att bli uvas. Det kan vara problematiskt, eftersom det vittnar om en låg ambition i samhället när det gäller utsikterna att få ett välfungerande liv med reguljärt arbete som vuxen, även för dem som har en intellektuell funktionsnedsättning.

5. SAMMANFATTNING AV KUNSKAPSOMRÅDET

Resultaten från studier om tidiga insatser, rapporter från myndigheter, systematiska översikter, och empiriska studier från Sverige, sammanfattas här med fokus på det som bedöms ha särskild relevans för den svenska kontexten.

Med tanke på rapportens syfte att undersöka vad man vet om förbyggande insatser som kan förhindra att denna heterogena grupp unga hamnar utanför arbete och studier, kan man till att börja med konstatera att det finns mycket kunskap inom detta område. En svårighet med kunskapsområdet är dock den breda frågeställningen och att forskningen inom detta fält har olika utgångspunkter och perspektiv. Denna sammanfattning är utformad utifrån en tolkning av några kärnpunkter i litteraturöversikten.

Det finns god evidens för att **tidiga insatser för familjer och insatser i form av förskola av hög kvalitet** kan förbättra utfallen senare i livet för barn i riskgrupper och barn med funktionsnedsättning. Dessa insatser kan vara i form av universella insatser som riktas till alla, men de kan också ha särskild betydelse för riskgrupper. Riktade tidiga insatser, till exempel från barnavården, skulle också kunna ges till barn och familjer som behöver mer stöd på grund av kända riskfaktorer hos barnet (till exempel att barnet har fötts för tidigt) och/eller hos föräldrarna (till exempel depression hos modern).

Sådana tidiga insatser rekommenderas med olika argument i forskningen. Men det är sedan inte lätt att i policy och praktik mobilisera de resurser som behövs när barnen är små, eftersom utfallet i tonåren och vuxen ålder kan te sig väldigt avlägset. Insatser genom pedagogik av hög kvalitet i tidig ålder är gynnsamma redan på kort sikt, för både barnen, familjen och samhället. Det blir ännu viktigare att inte försumma dessa möjligheter att förbättra barnens förutsättningar för ett gynnsamt livslopp, om man förstår konsekvenserna på längre sikt av negativa utvecklingsspiraler där risker av olika slag ackumuleras. Det kan vara svårt att uppfatta att en intervention i förskola eller vid skolstart kan förebygga skolavhopp i gymnasiet och leda till lägre förekomst av arbetslöshet, även om det finns longitudinella studier som belägger dessa långsiktiga kopplingar. Svårigheten att

uppfatta kopplingen mellan intervention och utfall kan förklara varför tidiga insatser rekommenderas från flera håll, men ändå inte alltid genomförs systematiskt eller med den målmedvetenhet som skulle behövas. Beslutfattare och inblandade professioner behöver fundera ordentligt på förutsättningarna och villkoren för att realisera tidiga och evidensbaserade insatser.

En systematisk översikt visar de positiva effekterna av coaching i förskola som en metod för praktikbaserad kompetensutveckling, som hade inverkan på barnens kompetens. Praktikbaserad coaching kan fungera bra även i skolan.

Studier lyfter även fram insatser med förstärkt kvalitet vid skolstart genom ökad lärartäthet, och anpassad och evidensbaserad läsundervisning. Förbättrad pedagogisk kvalitet vid övergången från förskola till förskoleklass föreslogs också i en tidigare systematisk kunskapsöversikt där denna skolövergång sågs som en organisatoriskt svag länk i utbildningskedjan (Gustafsson et al. 2010).

Alla barn går inte i förskolan. Att utvidga förskoleverksamheten till att inkludera samtliga barn skulle kunna vara en universell insats att erbjuda. Denna typ av utvidgning av förskola till yngre barn visade positiva effekter på skolresultaten efter en reform i Norge. En sådan utvidgning får dock inte innebära mindre resurser eller sämre pedagogisk kvalitet, i ett läge med brist på utbildade förskollärare. De positiva effekterna av tidiga insatser är nämligen helt beroende av att det är hög kvalitet i verksamheten.

Det skulle också vara möjligt att erbjuda ett förstärkt förskoleprogram där kommuner och förskolor får möjlighet att pröva en rad olika universella och riktade evidensbaserade insatser som har visat positiva effekter internationellt. Några av dessa har även testats i Sverige med positiva resultat, och det handlar huvudsakligen om insatser för att främja socioemotionellt lärande (till exempel *PATHS*, Eninger et al. 2021), språkutvecklande insatser (till exempel *dialogic book reading*, Riad et al. 2024), tidiga insatser som främjar läsförståelse och förebygger läs- och skrivsvårigheter (tidig fonologisk träning, Wolff & Gustafsson, 2022) och

praktikbaserad coachning för att stödja personalen i att använda riktade evidensbaserade insatser för exempelvis barn med funktionsnedsättning (Yang et al., 2022). Förskolor i socialt utsatta områden skulle kunna vara prioriterade, om det visar sig att kvaliteten i deras verksamhet behöver höjas.

En förstärkning av tjänster inom mödra- och barnavården kan också vara en möjlighet, för att ge mer stöd om föräldrarna är marginaliserade eller om det finns psykisk ohälsa eller andra risker hos barnet eller föräldrarna. Vissa program med tidiga insatser som visade goda långsiktiga resultat upp i vuxenåldern erbjöd förutom förskolor, även komponenter med stöd till föräldrar genom hembesök.

Sett till möjligheten att göra insatser i juridiska regelverk och på **policynivå** finns det exempel från det norska utbildningssystemet på förändringar i policy som i vissa fall ledde till mätbara förbättringar (Halvorsrud 2017). Det gäller en satsning som erbjöd stöd vid övergången från grundskolan och erbjöd mer specialundervisning till elever med låga studieresultat, och en reform som ökade inslag av praktik i yrkesutbildningar. Dessa exempel visar att utbildningssystemet kan utformas på sätt som leder till ökad eller lägre risk för utslagning och utanförskap. För att främja fullföljande av utbildning och övergång till arbete, lyfter forskningen även möjlighet till flexibilitet i läroplan, möjlighet att ändra utbildningsväg och formaliserat stöd i övergången från skola till arbete för ungdomar med funktionsnedsättning (20 Key Factors, European Agency for Special Needs and Inclusive Education).

Organisation och styrning av skolan kan bidra till att förebygga avhopp och förbättra övergången från skola till arbete, bland annat genom att införa praktikinslag i utbildningen eller införa lärlingsutbildningar med låga krav, även om detta inte verkar vara lösningar som passar alla. Reformen av detta slag borde kompletteras med åtgärder för att förhindra avhopp, och utvecklade system för att ge en andra chans till dem som ändå hoppar av skolan. Anpassade skolformer kan underlätta övergången till arbete, men det kan vara kontraproduktivt att definiera målgruppen som svaga elever. Utbildningsvägar bör uppfattas som attraktiva och motiverande och inte innebära en negativ stämpel för eleverna.

Analysen av framgångsrika svenska skolor visar att kvalitetsfaktorer såsom skolans ledarskap, organisation och samarbetsklimat, och lärarnas professionella autonomi, påverkar elevers resultat positivt, medan

problem i skolorganisationen kan ha negativ inverkan (Jarl et al. 2021).

En fallstudie (Strandler & Harling, 2023) ger fördjupad förståelse för hur skolfrånvaro och placering i mindre grupp kan gestalta sig i svenska skolor, med pedagogiska insatser och åtgärder från elevhälsan. I studien framförs hypotesen att problematisk skolfrånvaro kan vara en reaktion från eleven när lärarna i en reguljär klassrumssituation inte förmår anpassa undervisningen till elevens behov, eller när behoven inte kan mötas av de tillgängliga resurserna i den reguljära klassen. Efter omfattande skolfrånvaro erbjuds undervisning i liten grupp. Grundskolans praktik kan alltså orsaka skolfrånvaro när den inte är mottaglig och ger respons på elevers behov i god tid, för att sedan erbjuda insatser först när problematisk skolfrånvaro har uppstått. Det kan också vara problematiskt att ha ett ensidigt fokus på elevens välbefinnande när det handlar om svårigheter i lärande.

Att inte erbjuda insatser förrän problemen har blivit uppenbara kan ses som en typ av institutionell logik som antingen ignorerar skillnader och behov och försöker upprätthålla en reguljär verksamhet in i det sista, eller erkänner behov och tilldelar resurser, men då i ett separerat system. Med denna logik i en organisation har man inte införlivat principerna och målsättningen om inkludering, utan man upprepar en traditionell indelning mellan att ignorera problem i den normala verksamheten och att vara överdrivet beskyddande i den speciella verksamheten. Idén om inkludering har vuxit fram starkt i världen som en reaktion mot segregering institutioner, utifrån principen att alla människor har lika värde och alla barn ska vara välkomna i ett gemensamt utbildningssystem. I Sverige har man behållit särskolan, som nu heter anpassad skola, som ett separerat skolsystem, medan andra länder har avvecklat sådana distinkta spår för elever med intellektuell funktionsnedsättning. I resten av skolsystemet har man inte synliggjort elever i behov av stöd utan tvärtom osynliggjort dem, om man beaktar Skolinspektionens återkommande kritik mot brister i särskilt stöd till elever, trots att det ställs krav på sådant i skollagen. Detta kan tolkas som om skolan har otillräcklig beredskap för att hantera elever i behov av stöd. Ett inkluderande skolsystem ska ha sådan beredskap och agera proaktivt, i stället för att vara ignorerande och reaktivt (se till exempel Strandler & Harling, 2023).

En anledning till att beredskapen är liten och insatser dröjer kan vara att det har funnits ett motstånd mot att tidigt identifiera stödbehov hos elever, eftersom

det har definierats som ett uttryck för ett kategoriserande synsätt inom specialpedagogik (Westling Allodi, 2021, s. 53–57). Målsättningen att undvika en kategorisering var på ett sätt berättigad, eftersom man förmodligen ville uppmuntra till utvecklad pedagogisk verksamhet utan att i onödan ge elever en negativ stämpel. Denna målsättning att undvika kategorisering räcker dock inte för att skapa en inkluderande skola, utan det krävs goda undervisningspraktiker, ett erkännande av elevers olika behov, förebyggande insatser och ändamålsenliga former av intensivt stöd (Westling Allodi, s. 56).

Även på nationell nivå har det funnits en motvilja mot att få adekvat kunskap om vad som görs inom området anpassningar och särskilt stöd. Det samlas in uppgifter om antalet åtgärdsprogram, men det saknas uppgifter om kostnader och om insatserna och deras effekter. En realistisk och tydlig policy som både ger resurser och ställer krav på huvudmän skulle kunna förespråkas, med nationella system för datainsamling och analys samt utvärderingar av skolresultat, även för specifika grupper i riskzon (Westling Allodi, s. 57). Institutet för arbetsmarknads- och utbildningspolitisk utvärdering (IFAU) har redan ansvar för analyser av utbildningssystemet och IFAU skulle kunna få ett utökat uppdrag att följa upp och utvärdera effekter av insatser och särskilt stöd i hela utbildningssystemet.

Det finns inga krav på att ha en individuell utvecklingsplan för elever med funktionsnedsättning. Detta har lyfts fram som ett hinder för att erbjuda tidiga samordnade insatser, samarbeta med föräldrar, involvera ett multidisciplinärt team och säkerställa kontinuitet i stödet vid övergångar, vilket kan utgöra en risk för barn och ungdomar med funktionsnedsättning. Inom vården används begreppet *vårdkedja* för att beteckna nödvändig samverkan mellan olika insatser. Det innebär att stödet inte får falla mellan verksamheter: det ska finnas länkar, till exempel i form av överlämningar där information kan delas mellan aktörer. Utvärderingar visar att det finns omfattande behov av samordning och samverkan inom detta område när det gäller verksamhet och insatser för barn. Vikten av att rapportera information mellan olika verksamheter betonas vid alla skeden av barns utveckling. (Stockholms läns landsting, 2018, Westling Allodi och Lundqvist, 2021). De rekommendationer för policy från *European Agency of Special needs and Inclusive education* som avser att främja utbildning och arbete för ungdomar med funktionsnedsättning (avsnitt 3) kan vara relevanta för att utveckla policyer och praktik i den riktningen. Införandet av en individuell utvecklingsplan för elever med funktionsnedsättning som följer eleven mellan

skolformer skulle kunna underlätta kontinuiteten i insatserna.

Inom temat **undervisning och lärmiljö** behandlas flera typer av insatser på skolnivå som kan kopplas till positiva utfall för elever med funktionsnedsättning eller elever i behov av stöd. Flera översikter lyfter fram både strategier och evidensbaserade program som kan användas i reguljära skolor för att främja goda skolresultat och förebygga skolavhopp. Mentorskap, särskilt vid övergången från grundskola till gymnasieskola, är en typ av insats som eventuellt skulle fungera i en svensk kontext, till exempel programmet *Check & Connect*, (Fehérvári & Varga, 2023; Sullivan & Sadeh, 2016). I en översikt rekommenderas ett brett spektrum av insatser på olika nivåer och med olika komponenter. Man menar att insatserna borde innehålla olika strategier med olika fokus: elevers lärande, beteende och sociala färdigheter, närvaro och studieteknik samt skolans organisation. Skoltillhörighet är också ett begrepp som studeras eftersom en känsla av skoltillhörighet anses motverka brist på engagemang och på sikt skolavhopp. Litteraturen visar dock att det saknas tillräckligt stöd för att rekommendera interventioner för att öka skoltillhörigheten i syfte att minska skolfrånvaro eller avhopp.

Många studier handlar om **interventioner och program** som genomförs i så kallade alternativa skolor för elever som inte kan tillgodogöra sig utbildningen i reguljära skolor. På dessa skolor finns manualstödda program vars effektivitet har granskas i flera systematiska översikter. Programmen är ofta universella, men när de används i alternativa skolor kan de modifieras och betraktas som en riktad insats. Flera av dessa studier visar att evidensbaserade insatser som behandlar sociala aspekter, emotionella aspekter och beteendenaspekter har positiva effekter för eleverna. Ett vanligt program är *Check in/Check out* (Ballard & Bender, 2022). Även effekter av undervisningspraktiker i alternativa skolor har undersökts, och flera av dem visade goda resultat. Dock gäller det små studier, och det skulle behövas ytterligare studier för att hävda att det finns evidens för att dessa metoder fungerar väl. Explicit undervisning är en lovande undervisningsmetod för elever i alternativa skolor, med eller utan funktionsnedsättningar. Kamratmedierade metoder kan också vara effektiva. En översikt hade fokus på interventioner som syftar till att öka elevers resiliens, både generellt och för elever i riskgrupper. Översikten visade att motståndskraften ökade i riskgrupper och att psykisk ohälsa minskade, samt att multikomponentinsatser var mer effektiva än insatser med en komponent. Vidare såg man goda effekter av insatser som syftar

till att utveckla styrkor och välbefinnande utan att fokusera på brister och ohälsa.

En av dessa studier (Nevala et al. 2019) fokuserade på insatser vid övergång från skola till arbete för ungdomar med intellektuell funktionsnedsättning. En slutsats är att mer effektiva insatser, till exempel arbetslivserfarenhet under utbildningen och stöd till arbetsgivaren, skulle göra det möjligt för fler ungdomar att få ett vanligt arbete.

En studie från den svenska kontexten rapporterade om SIM, ett universellt program för att främja välbefinnande som skulle kunna testas i en randomiserad studie efter några lovande utprövningar (Söderkvist & Norling, 2023). Två andra studier inkluderade riktade program. Det ena programmet innehöll kognitiva interventioner för unga kriminella (Lindblom et al. 2017), och det andra en första utprövning av en behandling för elever som hade beteendesvårigheter och som därför undervisades i särskilda undervisningsgrupper (Boström 2024).

Temat **ungdomars uppfattningar och erfarenheter** bidrar till att förstå de negativa processer som leder till skolavhopp, inklusive faktorer som gör att utbildningen känns meningsfull igen. I denna rapport finns det två översikter och en empirisk studie med intressanta resultat. Känslan av tillhörighet i skolan kan minska på grund av svåra relationer med kamrater, brister i relationer med lärare, svårigheter i lärandet, känslomässiga problem och psykisk ohälsa. Dessa faktorer stämmer väl med vad andra studier har kommit fram till, även om styrkan av olika faktorer kan variera mellan olika miljöer. Positiva processer etableras när ungdomar upplever skolan som en fristad, när de känner trygghet, omsorg och gemenskap, när det finns acceptans för olika uttryck, och när det finns höga men realistiska förväntningar och elever kan uppnå goda resultat, trots tidigare negativa erfarenheter. I den svenska kontexten finns det en variation i elevernas erfarenheter av den alternativa skolformen och återgången till den ordinarie studievägen. Här finns också ett behov hos eleverna av att bearbeta den tydliga krisen, eller ibland traumat, som det innebär i den svenska kontexten att inte klara grundskolans kunskapskrav.

Denna kunskapsöversikt avser inte att värdera styrka i evidensen för olika insatser, utan syftet är att göra en beskrivande kartläggning av vilka insatser som förekommer och som kan förebygga att ungdomar med funktionsnedsättning hamnar utanför arbete och studier. Kartläggningen tyder på att det behövs insatser på olika nivåer och inom olika verksamheter,

i ett kontinuum av tjänster. Det betyder att det ska finnas universella insatser, riktade insatser till riskgrupper och skraddarsyddade intensiva insatser till dem som behöver mest stöd. Universella insatser av hög kvalitet kan minska behovet av riktade insatser längre fram, enligt flera longitudinella studier. Men mer riktade insatser kommer ändå att behövas, och systemet behöver ha beredskap för att erbjuda olika typer av tjänster och stöd i god tid.

Förebyggande insatser kan ges vid olika tidpunkter i barnets liv och ha olika innehåll vid varje tidpunkt. Insatser kan också utformas som universella insatser eller vara riktade till specifika grupper som löper större risk för att hamna i gruppen uvas. Förutom insatser för individer kan det också nämnas insatser på policynivå som ändrar förutsättningar och minskar risker och barriärer i systemet.

Figur 6 visar olika typer av förebyggande insatser som kan ges vid olika tidpunkter i livet, och som nämns tidigare i denna kunskapsöversikt. Dessa finns beskrivna för yngre barn i kapitel 2 och för skolbarn och gymnasieelever i kapitel 3 och avsnitt 4.2.1. Flera insatser nämns även i Tabell 1–4.

De fyra kolumnerna i Figur 6 används för att dela upp insatserna för barn i olika åldrar: spädbarn, förskolebarn, skolbarn och gymnasieelever. Denna indelning används på grund av att dessa faser innebär övergångar mellan olika miljöer i barns och ungas utveckling. Faserna medför nya lärandemöjligheter och sociala sammanhang, men också risker eftersom individer möter högre krav som kanske övergår deras förmågor om de inte får stöd att utvecklas för att klara av nya situationer. Raderna gäller förebyggande insatser som kan genomföras på olika nivåer, enligt en indelning i en modell för insatser och stöd som kallas *Response to Intervention (RTI)*, och som också används i Sverige. *Universell nivå* innebär insatser som erbjuds till alla medborgare, eller alla elever i en skola eller i en klass. Den *riktade nivån* inkluderar insatser till en grupp elever som inte utvecklas tillräckligt med universella insatser, eller till individer med kända högre risker för ett negativt utfall. *Indikerad nivå* är skraddarsyddade och intensiva insatser som erbjuds till individer med stort behov av stöd. Förutom dessa nivåer finns en rad med möjliga insatser på *policynivå*.

Vikten av kommunikation och samverkan är välkänd vid övergångar för individer med funktionsnedsättning. Insatser och stöd vid övergångar är markerade på policynivå i den första rutan, men tanken är att de behöver fortsätta hela vägen. För spädbarn finns universella insatser på plats, och specialiserade indikerade

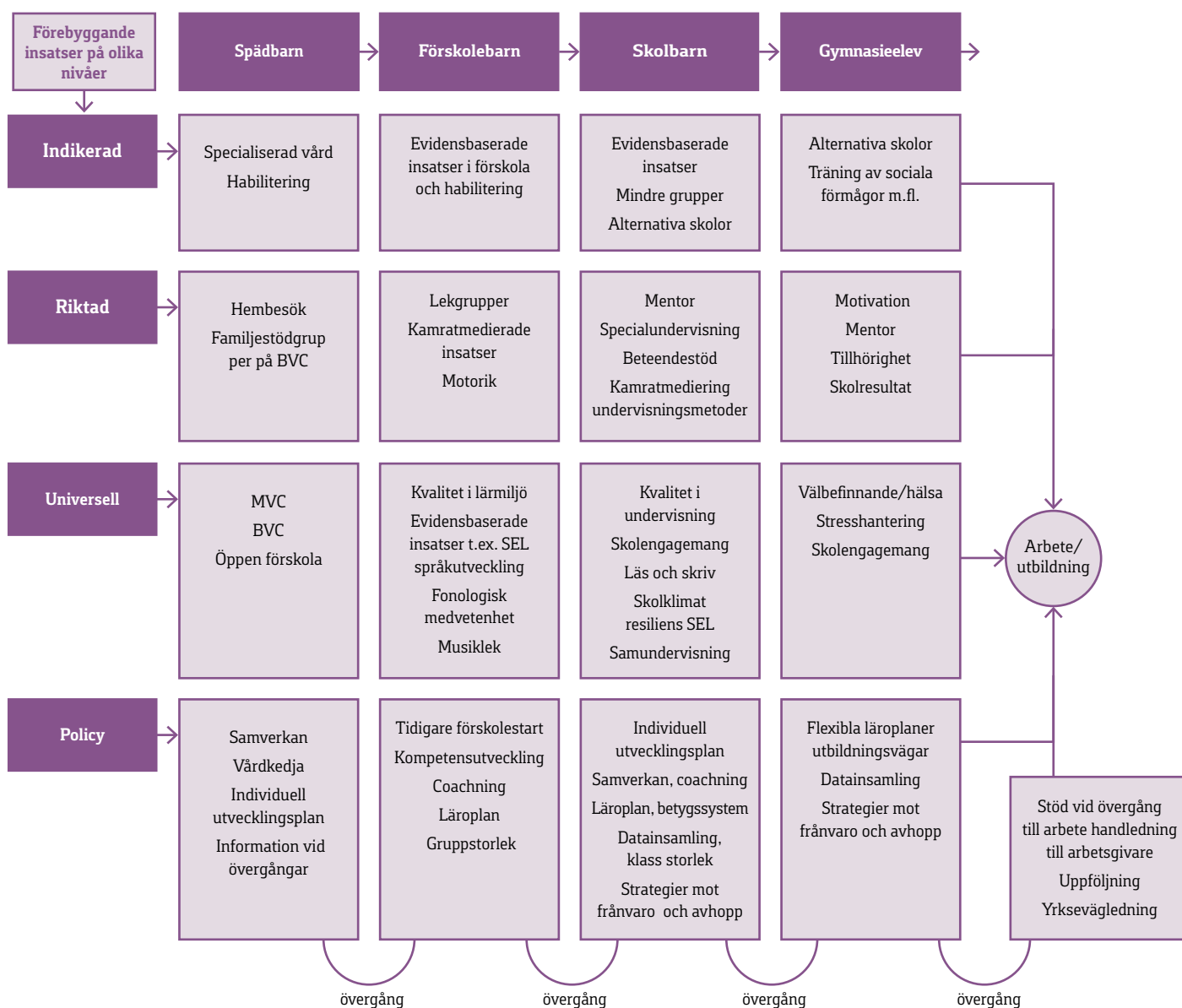
insatser inom sjukvården. Här skulle man kunna utveckla riktade insatser till grupper eller familjer med högre risker, till exempel utökade hembesök i socialt utsatta områden. Även aktiviteter i grupper, till exempel på BVC, skulle kunna stödja samspel och kommunikation.

När det gäller barn i förskoleåldern är förskolemiljö av hög kvalitet en ypperlig universell förebyggande insats med stöd i omfattande tidigare forskning. De universella insatserna i förskolan bör innehålla avancerade och evidensbaserade pedagogiska metoder som bidrar till att främja olika förmågor hos alla barn, och som kan vara av särskilt betydelse för några av dem. Dessa aktiviteter utformas på ett lekfullt sätt och är helt och hållet anpassade till barnens utveckling och således inte utformade som träning av skolfärdigheter. Barn

som behöver mer stöd, till exempel i socialt samspel, bör erbjudas ytterligare insatser, individuellt eller i grupp. Dessa insatser kan många gånger bäddas in (*embedded support*) i den ordinarie verksamheten. Här kan det finnas behov av att utveckla både indikerade och riktade insatser på policynivå, eftersom utvärderingar och studier har visat att inte alla förskolor erbjuder särskilt stöd till barn som har behov och rätt till det, samt att samverkan mellan huvudmannen för förskolan och habiliteringen inte alltid fungerar.

Individuella utvecklingsplaner (IUP) för barn i behov av stöd skulle kunna vara ett verktyg att införa i förskolan för att underlätta samarbete, samverkan och kommunikation vid övergångar samt för att möjliggöra en kontinuitet i insatserna mellan olika organisationer och skolformer. Läroplanen för förskolan nämner att

Figur 6. Sammanställning av insatser.

barn som behöver särskilt stöd ska uppmärksammas, men det kan behövas tydligare riktlinjer om hur detta ska göras just i förskolan, eftersom det tycks finnas brister (Skolinspektionen 2017). En utveckling av dessa insatser på olika nivåer kan också kräva satsningar för att höja personalens kompetens.

Andra förebyggande insatser kan erbjudas inom ramen för grundskolan (inklusive förskoleklass, även om det är en egen skolform för närvarande). Det kan gälla universella insatser för högre kvalitet i undervisningen, till exempel när det gäller läs- och skrivutveckling, eller en förstärkt skolstart med möjlighet till samundervisning för att förhindra att elever upplever skolsvårigheter. Det handlar också om att erbjuda en trygg lärmiljö med studiero där elever känner engagemang och motivation. Program som främjar socio-emotionellt lärande bidrar till sådana positiva resultat enligt flera utvärderingar. Det borde också finnas möjlighet att ge riktade och indikerade insatser för elever som behöver ytterligare stöd utöver de universella insatserna. De kan då erbjudas inom ramen för en inkluderande skolmiljö, med ett strukturerat system av insatser (se till exempel Freeman & Simonsen, 2015). Det finns indikationer på att alternativa och separata skolplaceringar kan undvikas om man i tid erbjuder en rad genomtänkta och adekvata insatser i den reguljära skolan. Separata och alternativa skolmiljöer kan fylla en funktion för en mindre grupp av elever, men det kan till exempel vara svårt att säkerställa att dessa verksamheter håller en hög pedagogisk kvalitet och använder evidensbaserade insatser till de elever som förmodligen har de största utmaningarna. När det gäller policynivå inom skolans organisation kan datainsamling introduceras för att identifiera elever som löper risk för svårigheter, skolfrånvaro och avhopp, så att insatser kan erbjudas i god tid. Det bör finnas strategier för att motverka skolfrånvaro och skolavhopp. På ett mer övergripande plan borde skolans styrmekanismer, läroplan och betygssystem förändras eftersom flera studier tyder på att dessa strukturella aspekter i sig ökar risken för att vissa elever ska hamna utanför utbildning och arbete.

Elever på gymnasienivå kan också erbjudas förebyggande insatser. I denna fas finns det fler studier som beskriver riktade och indikerade insatser än universella, vilket beror på att fler elever vid det här laget har hamnat i svårigheter. Även här har de

tidigare nämnda indikatorerna för kvalitet på universell nivå en betydelse, såsom undervisningens och lärmiljöns kvalitet. Man kan fortfarande erbjuda universella insatser som främjar elevernas hälsa, välbefinnande och skolengagemang. För elever som behöver ytterligare stöd ses goda resultat av program med mentorskap vid övergången från skola till gymnasiet, om mentorskapet genomförs med hög kvalitet (Fehérvári & Varga 2023). Vissa elever kan ha nytta av specialundervisning och hjälp med studiestrategier för att uppnå goda studieresultat, liksom av andra insatser som upprätthåller och ökar deras studiemotivation och engagemang. En mindre grupp av elever kan ha nytta av stödjande insatser utanför skolan, till exempel i form av gruppterapi för att utveckla sociala färdigheter som underlättar samspel i skola och i ett framtida yrkesliv.

På policynivå finns fallstudier av europeiska utbildningssystem som lyfter fram behovet av flexibla läroplaner och utbildningsvägar som inte stänger ute ungdomar. Rekommendationen är att det ska vara enkelt att komplettera och uppgradera sin utbildning. Även yrkesutbildningar med mer praktiska inslag kan vara en väg framåt, och det har redan prövats i andra nordiska länder med goda resultat. Kvalitativa studier visar att småskaliga utbildningar kan upplevas som en fristad för ungdomar som tidigare misslyckats, och kan hjälpa dem att komma på rätt spår igen. När det gäller gymnasieutbildningars strukturella organisation kan det finnas utrymme för förbättringar och stödinsatser som underlättar övergången till arbete för elever med funktionsnedsättning.

Sammanfattningsvis stödjer denna kunskapsöversikt satsningar på tidiga universella insatser vars effekter bör utvärderas, såsom man har haft möjlighet att göra i North Carolina (Dodge et al. 2017) och i Norge (Zachrisson et al. 2023). Förutom dessa tidiga insatser bör det utvecklas evidensbaserade system som ger stöd under hela skolgången i reguljära skolmiljöer. Indikerade insatser och alternativa stödformer kan fylla en funktion för ungdomar med de allra största stödbehoven. På policynivå finns det rekommendationer om att använda ett brett spektrum av åtgärder: från insamling av data för att upptäcka risker och erbjuda insatser, och följa upp och utvärdera effekter, till att utforma flexibla utbildningsvägar med kontinuerligt stöd vid övergångarna mellan skolformerna och till arbetslivet.

SLUTSATSER

I detta kapitel presenteras tolkningar och analyser av forskningsresultaten, identifierar styrkor och kunskapsluckor och föreslår utvecklingsområden i den svenska policyn.

Det svenska välfärds- och utbildningssystemet är välutbyggt med universella och skattefinansierade insatser inom hälsovård, omsorg och utbildning, till exempel mödravård, barnavård och den allmänna förskolan. Här kan det vara värt att överväga hur den lilla andel barn som ännu inte deltar i förskolan kan nås och erbjudas en stimulerande förskoleupplevelse, till exempel barn som inte deltar i full tid därför att en förälder är föräldraledig eller arbetslös. Även förskola i form av pedagogisk omsorg skulle kunna utvärderas för att se om den uppfyller kraven på en tidig pedagogisk insats av hög kvalitet.

De positiva långsiktiga effekterna av tidiga insatser är nämligen beroende av verksamhetens kvalitet. Flera utvärderingar från Skolinspektionen har visat att det finns kvalitetsbrister i förskolan. Barngrupperna har blivit större, personalens utbildningsnivå har blivit lägre, vissa förskolor erbjuder inte särskilt stöd till barn som behöver det och kvaliteten är ofta lägre i socialt utsatta områden. Detta tyder på att utbildning för de yngre barnen inte betraktas som ett prioriterat område för deras framtida utveckling och för samhällets välbefinnande. Förskolan betraktas snarare som en omsorgstjänst som möjliggör för föräldrar att arbeta, vilket gör det möjligt att spara på resurser och kvalitet. För att genomföra tidiga effektiva insatser krävs en uppgradering av samhällets syn på utbildning för de tidiga åren och dess organisation. Den ska ses som en central och oumbärlig del av utbildningssystemet.

Tidiga och förbyggande insatser som är effektiva och evidensbaserade kan även kräva förändringar och förbättringar i de pedagogiska verksamheterna. Insatserna bör introduceras och implementeras på ett mer systematiskt och effektivt sätt än tidigare, och verksamheterna bör exempelvis använda praktikbaserad coachning för att kontinuerligt utveckla den pedagogiska verksamheten för barn i behov av stöd. Läsundervisningsmetoder som saknar evidens bör ersättas av mer effektiva metoder. Barn med funktionsnedsättning kan ha nytta av vissa undervisningsmetoder, såsom direkt instruktion och explicit undervisning som kanske inte ingår i alla lärarnas verktygslåda i dag.

Att introducera nya metoder och arbetssätt kan både väcka intresse och motstånd bland personalen. I den pedagogiska debatten anser vissa att specialpedagogiska insatser kategoriserar elever i onödan: att tidigt identifiera risker kan uppfattas som problematiskt. Detta har gått i hand i hand med en ”vänta och se”-mentalitet som uppfattas som mer lämplig, men som i stället betyder att man missar chanser att förebygga svårigheter (till exempel Persson et al. 2022).

I synen på barns utveckling och utbildning kan det också finnas motsättningar mellan samhällsvetenskapliga, utbildningsvetenskapliga och hälsovetenskapliga ansatser som försvårar arbetet. Detta kan påverka skolpersonalens attityder och värderingar, och eventuellt hindra att nya program och metoder introduceras trots att de har gett goda resultat i andra sammanhang. Av denna anledning är det viktigt att undersöka validiteten hos innovationer, även om de har fungerat väl i andra sammanhang. Det kan krävas anpassningar och modeller som involverar lärare och annan personal i arbetet med att implementera tidiga insatser och andra innovationer, och modeller som ger utrymme för lärarnas kompetens och professionella autonomi. Evidensbaserade insatser brukar uppskattas och stöddas av lärarna när de erbjuds som ett svar på behov i verksamheten.

En annan problematisk aspekt av det svenska utbildningssystemet är grundskolans läroplan med sina omfattande krav och betygskriterier samt de rigida kunskapskraven i slutet av årskurs 9, som hindrar många elever från att gå vidare till reguljära gymnasieprogram. Dessa reformer infördes för att höja befolkningens utbildningsnivå, men har i stället bidragit till att cirka 15–20 procent av 15-åringarna varje år upplever att de inte klarar samhällets minimikrav på vad en medborgare bör kunna. Det kan vara en svår upplevelse för många. Kunskapsöversikten ger många exempel på dessa negativa erfarenheter.

För att kunna följa upp och utvärdera olika insatsers omfattning och effekter behövs tillförlitliga nationella datainsamlingar om resurser och stödinsatser för elever i behov av stöd och elever med funktionsnedsättningar. Deskriptiva studier som bygger på analyser av registerdata visar att det finns problem i utbildningssystemet, men detta område utvärderas inte genom insamlingar av data på individnivå. Skolinspektionens

utvärderingar visar också att det finns problem när det gäller att stödja elever i behov av stöd, men dessa granskningar är gjorda på skolnivå.

Dessa egenskaper i Sveriges utbildningssystem överensstämmer inte med rekommendationer från *European Agency for Special Needs and Inclusive Education*, särskilt de som gäller små klasser, individuella studieplaner, flexibilitet, anpassning och en öppenhet i utbildningsvägar. Effektiviseringen och avregleringen av den reguljära utbildningens organisation bidrar ofta till en ökning av antalet elever per klass, utan någon maxgräns. Detta är problematiskt och skulle kunna åtgärdas genom att återinföra ett maxantal elever per klass, vilket fanns fram tills skolan kommunaliserades.

En mycket väl genomförd studie av utbildningsökonomer (Fredriksson et al. 2012) visade att barn som gått i små klasser med omkring 15–16 elever hade gynnats av detta. De hade bättre resultat i nationella prov, högre utbildning och högre lön i arbetslivet, jämfört med en motsvarande grupp som hade gått i en vanlig klass. Samhällsvinsterna kopplade till de bättre resultaten för eleverna övervägde kostnaden för den högre lärartätheten. Klasstorleken som faktor nämns i rapporten från *European Agency for Special Needs and Inclusive Education*, och det kan vara värt att poängtera dess betydelse just i den svenska kontexten eftersom skolansvariga framgångsrikt försökt framställa klasstorlek som irrelevant.

Det är också en utmaning att introducera nya insatser som kräver fortbildning och kompetensutveckling eftersom det ökar kraven på lärarna. Många lärare kämpar redan med administration, betygssättning och undervisning av klasser med upp till 35 elever, varav flera elever kan behöva stöd och anpassningar, utan att det tillförs resurser eller ytterligare kompetent personal. Antalet elever per klass spelar roll för elevers resultat och för lärarnas arbetsbelastning.

Det finns möjlighet till anpassningar i den svenska skolan, men det är endast efter att en elev har misslyckats som den kvalificeras för undervisning i mindre grupp och andra alternativa skolformer. Ett inkluderande utbildningssystem skulle kunna erbjuda flexibilitet även inom ramen för en ordinarie skolgång, utan att kräva en placering i anpassad eller alternativ skola, och utan att hänvisa elever till introduktionsprogram efter grundskolan.

Införandet av en godkänd kontra icke godkänd nivå i grundskolan under 1990-talet har fått oönskade konsekvenser, såsom en högre andel som hoppar av skolan och som hamnar utanför arbete längre fram.

Trots detta tycks det vara svårt att förändra systemet. Kraven på godkända betyg i flera ämnen i slutet av grundskolan är problematiska, vilket inte bara studier i denna översikt visar. Till exempel har Landgren et al. (2024) analyserat registerdata om utbildningsresultat och sociala och psykiatriska utfall för unga i sydvästra Sverige som föddes 1998. Arbetslösheten, behovet av socialbidrag och förekomsten av kriminalitet och psykiska störningar var markant högre bland de som inte hade påbörjat eller inte hade avslutat gymnasiet. Denna observationsstudie visar tydligt att elever som inte klarar utbildningskraven i grundskolan och/eller inte fullföljer gymnasiet kan ha underliggande adhd, autism och generella inlärningssvårigheter, även orsakade av en mild intellektuell funktionsnedsättning. Författarna hävdar att dessa elevers behov måste beaktas i det svenska skolsystemet, så att läroplanen innehåller lämpliga krav och förväntningar, och så att dessa elever inte behöver uppleva ett skolmisslyckande. En slutsats av författarna är att utbildningsansvariga bör överväga att återinföra yrkesprogram i gymnasieskolan, utan de nuvarande betygskraven.

Flera svenska studier i denna rapport är beskrivande, och det finns få interventionsstudier där implementeringen av en insats följs och studeras. Bristen på interventionsstudier kan delvis bero på det decentraliserade skolsystemet där olika lokala och nationella aktörer spelar skilda roller. Det kan vara ett hinder för att introducera interventioner eller nationella satsningar vars effekter kan utvärderas och följas noga och långsiktigt. Forskningsfinansiering ger också svaga incitament för denna typ av forskning som förutsätter tidskrävande samverkan med praktiska verksamheter. Förebyggande insatser på olika nivåer kan vara ett område för vidare forskning med genomtänkta analyser och strategier. Om man avser att utveckla detta forskningsfält kan det dock vara viktigt att beakta att tidiga insatser kan vara universella och det skulle vara alltför snävt att kräva studier med fokus på diagnoser och tillstånd, i och med att insatserna sker för yngre barn som inte har diagnostiserats ännu. Forskningen om tidiga förebyggande insatser bör vara bred och inte endast inriktas mot barn med funktionsnedsättningar och psykisk ohälsa. Forskning om universella insatser behöver också få stöd.

Välfärdssystemet i Sverige har goda förutsättningar för att bli mer inkluderande, om man lyckas integrera delvis olika sätt att se på barns utveckling och lärande, och har modet att genomföra skolreformer som på allvar prioriterar barnens bästa framför samhällets krav, redan från tidiga åldrar. Enligt framstående ekonomer skulle det i slutändan bli en vinst även för samhället.

Rekommendationer och kunskapsluckor

- Reformen i utbildningssystemet av olika slag: till exempel utbildningsvägar som inte stänger ute ungdomar; kontinuitet av stöd vid övergångar, yrkesutbildningar med mer praktiska inslag; stödinsatser som underlättar övergången till arbete för elever med funktionsnedsättning.
- Satsningar på tidiga universella insatser eftersom tidiga utbildningsmiljöer av hög kvalitet har en kompensatorisk effekt och bör introduceras och utvärderas i Sverige.
- Evidensbaserade system och multikomponent-system för stöd under hela skolgången, först och främst i reguljära skolmiljöer.
- Riktade och indikerade insatser och alternativa former av stöd kan fylla en funktion för ungdomar med de allra största stödbehoven.

I genomgången av aktuell kunskap inom området identifierades följande kunskapsluckor:

- Tillförlitliga nationella datainsamlingar om resurser och stödinsatser för elever i behov av stöd och elever med funktionsnedsättning skulle göra det möjligt att utvärdera effekter av insatser.
- Studier om förebyggande insatser från Sverige är få. Flertalet studier rapporterar resultat från insatser i andra utbildningssystem.
- Långsiktiga uppföljningar av förebyggande interventioner i en svensk kontext skulle bidra till det vetenskapliga fältet om förebyggande insatser.

REFERENSER

Referenser om tidiga insatser

A Guide to Toxic Stress. (n.d.). Center on the Developing Child at Harvard University. Retrieved July 27, 2024, from <https://developingchild.harvard.edu/guide/a-guide-to-toxic-stress/>

Allodi, M.W. & Selenius H. (Red. Opublicerat manuskript). *Specialpedagogisk forskning och tidiga insatser.* Stockholm University Press.

Anders, J., Barr, A. C., & Smith, A. A. (2023). The effect of early childhood education on adult criminality: Evidence from the 1960s through 1990s. *American Economic Journal: Economic Policy*, 15(1), 37-69. <https://doi.org/10.1257/pol.20200660>

Bai, Y., Ladd, H. F., Muschkin, C. G., & Dodge, K. A. (2020). Long-term effects of early childhood programs through eighth grade: Do the effects fade out or grow? *Children and Youth Services Review*, 112, 104890. <https://doi.org/10.1016/j.chil-youth.2020.104890>

Bailey, Martha J., Shuqiao Sun, and Brenden Timpe. (2021). "Prep School for Poor Kids: The Long-Run Impacts of Head Start on Human Capital and Economic Self-Sufficiency." *American Economic Review*, 111 (12): 3963-4001. DOI: [10.1257/aer.20181801](https://doi.org/10.1257/aer.20181801)

Baraldi, E. (2024). *An Interaction-Based Early Intervention During the First Year of Life: Targeting Infants Born Extremely Preterm and Their Parents.* <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:su:diva-227919>

Baraldi, E., Allodi, M.W., Löwing, K., Wadström, N., Smedler, A.-C., Örtqvist, M., Westrup, B., Ådén, U. (2024). Parent-child interaction after home-visiting Intervention for children born extremely preterm – A randomized clinical trial. *Acta Paediatrica*. 10.1111/apa.17399. Advance online publication. <https://doi.org/10.1111/apa.17399>

Bejnö, H., Roll-Pettersson, L., Klintwall, L., Långh, U., Odom, S. L., & Bölte, S. (2023). Adapting the preschool environment to the needs of children on the autism spectrum in Sweden: A quasi-experimental study. *Scandinavian Journal of Occupational Therapy*, 30(3), 278-297. <https://doi.org/10.1080/11038128.2021.1993330>

Bauchmüller, R., Gørtz, M., & Rasmussen, A. W. (2014). Long-run benefits from universal high-quality preschooling. *Early Childhood Research Quarterly*, 29(4), 457-470. <https://doi.org/10.1016/j.ecresq.2014.05.009>

Bronfenbrenner, U., & Ceci, S. J. (1994). Nature-nurture reconceptualized in developmental perspective: A bioecological model. *Psychological Review*, 101(4), 568-586. <https://doi.org/10.1037/0033-295X.101.4.568>

Campbell, F., Conti, G., Heckman, J. J., Moon, S. H., Pinto, R., Pungello, E., & Pan, Y. (2014). Early childhood investments substantially boost adult health. *Science*, 343(6178), 1478-1485. <https://doi.org/10.1126/science.1248429>

Cortázar, A., Molina, M. D. L. Á., Sélman, J., & Manosalva, A. (2020). Early childhood education effects on school outcomes: Academic achievement, grade retention and school dropout. *Early Education and Development*, 31(3), 376-394. <https://doi.org/10.1080/10409289.2019.1666445>

Cipriano, C., Naples, L. H., Eveleigh, A., Cook, A., Funaro, M., Cassidy, C., McCarthy, M. F., & Rappolt-Schlichtmann, G. (2023). A Systematic review of student disability and race representation in universal school-based Social and Emotional Learning interventions for elementary school students. *Review of Educational Research*, 93(1), 73-102. <https://doi.org/10.3102/00346543221094079>

Cipriano, C., Strambler, M. J., Naples, L. H., Ha, C., Kirk, M., Wood, M., Sehgal, K., Zieher, A. K., Eveleigh, A., McCarthy, M., Funaro, M., Ponnock, A., Chow, J. C., & Durlak, J. (2023). The state of evidence for social and emotional learning: A contemporary meta-analysis of universal school-based SEL interventions. *Child Development*, 94(5), 1181-1204. <https://doi.org/10.1111/cdev.13968>

- Collaborative for Academic, Social, and Emotional Learning. (2024). What is SEL? <https://casel.org/what-is-sel>.
- Daniélsdóttir, S. & Ingudóttir, J. (2022) *The First 1000 Days in the Nordic Countries*. (2022, February 28). <https://doi.org/10.6027/nord2022-006>
- Dodge, K. A., Bai, Y., Ladd, H. F., & Muschkin, C. G. (2017). Impact of North Carolina's Early Childhood Programs and Policies on Educational Outcomes in Elementary School. *Child Development*, 88(3), 996-1014. <https://doi.org/10.1111/cdev.12645>
- Domitrovich, C. E., Durlak, J. A., Staley, K. C., & Weissberg, R. P. (2017). Social-Emotional Competence: An essential factor for promoting positive adjustment and reducing risk in school children. *Child Development*, 88(2), 408-416. <https://doi.org/10.1111/cdev.12739>
- Dowdall, N., Melendez, T. G. J., Murray, L., Gardner, F., Hartford, L., Cooper, P. J., & Melendez-Torres, G. J. (2020). Shared Picture Book Reading Interventions for Child Language Development: A Systematic Review and Meta-Analysis. *Child Development*, 91(2), e383-e399. <https://doi.org/10.1111/cdev.13225>
- Drange, N., T. Havnes and A. M. J. Sandsør (2016). Kindergarten for all: Long-run effects of a universal intervention. *Economics of Education Review*, 53, 164-181. <https://doi.org/10.1016/j.econedu-rev.2016.04.002>
- Durkin, K., Lipsey, M. W., Farran, D. C., & Wiesen, S. E. (2022). Effects of a statewide pre-kindergarten program on children's achievement and behavior through sixth grade. *Developmental Psychology*, 58(3), 470-484. <https://doi.org/10.1037/dev0001301>
- Early Childhood Education and Care – an Investment in the Future*. (2024, April 2). <https://doi.org/10.6027/temanord2024-504>
- Eninger L., Ferrer-Wreder L., Eichas K., Olsson T.M., Hau H.G., Allodi. M.W., Smedler A.-C., Sedem M., Gull I.C. and Herkner B. (2021) A Cluster Randomized Trial of Promoting Alternative Thinking Strategies (PATHS®) With Swedish Preschool Children. *Front. Psychol.* 12:695288. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.695288>
- Fernell, E., Hedvall, A., Westerland, J., Höglund Carlsson, L., Eriksson, M., Barnevik Olsson, M., Holm, A., Norrelgen, F., Kjellmer, L., Gillberg, C. (2011). Early intervention in 208 Swedish preschoolers with autism spectrum disorder. A prospective naturalistic study. *Research in Developmental Disabilities*, 32, 2092-2101. <https://doi.org/10.1016/j.ridd.2011.08.002>
- Feldman, R. (2021). Social Behavior as a Transdiagnostic Marker of Resilience. *Annual Review of Clinical Psychology*, 17(1), 153-180. <https://doi.org/10.1146/annurev-clinpsy-081219-102046>
- García, J. L., Bennhoff, F. H., Leaf, D. E., & Heckman, J. J. (2021). *The dynastic benefits of early childhood education* (No. w29004). National Bureau of Economic Research. https://www.nber.org/system/files/working_papers/w29004/w29004.pdf
- García, J. L., Heckman, J. J., & Ziff, A. L. (2019). Early childhood education and crime. *Infant mental health journal*, 40(1), 141-151. <https://doi.org/10.1002/imhj.21759>
- Gerholm, T., Kallioinen, P., Tonér, S. et al. (2019). A randomized controlled trial to examine the effect of two teaching methods on preschool children's language and communication, executive functions, socioemotional comprehension, and early math skills. *BMC Psychol* 7, 59 <https://doi.org/10.1186/s40359-019-0325-9>
- Gladh M., Siljehag E., Westling Allodi M. and Odom S.L. (2022) Supporting children's social play with peer-based intervention and instruction in four inclusive Swedish preschools. *Front. Educ.* 7:943601. <https://doi.org/10.3389/educ.2022.943601>
- Grøver, V., Snow, C. E., Evans, L., & Strømme, H. (2023). Overlooked advantages of interactive book reading in early childhood? A systematic review and research agenda. *Acta Psychologica*, 239, 103997. <https://doi.org/10.1016/j.actpsy.2023.103997>
- Heckman, J. (2023). Invest in Early Childhood Development: Reduce Deficits, Strengthen the Economy. <https://heckmanequation.org/resource/invest-in-early-childhood-development-reduce-deficits-strengthen-the-economy/>
- Heckman, J. J., Moon, S. H., Pinto, R., Savellyev, P. A., & Yavitz, A. (2010). The rate of return to the High Scope Perry Preschool Program. *Journal of public Economics*, 94(1-2), 114-128. <https://doi.org/10.1016/j.jpubeco.2009.11.001>

- Hill, J. L., Brooks-Gunn, J., & Waldfogel, J. (2003). Sustained effects of high participation in an early intervention for low-birth-weight premature infants. *Developmental Psychology*, 39(4), 730-744. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.39.4.730>
- Hume, K., Steinbrenner, J. R., Odom, S. L., Morin, K. L., Nowell, S. W., Tomaszewski, B., Szendrey, S., McIntyre, N. S., Yücesoy-Özkan, S., & Savage, M. N. (2021). Evidence-Based Practices for Children, Youth, and Young Adults with Autism: Third Generation Review. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 51(11), 4013-4032. <https://doi.org/10.1007/s10803-020-04844-2>
- Hume, K., Odom, S. L., Steinbrenner, J. R., Smith DaWalt, L., Hall, L. J., Kraemer, B., Tomaszewski, B., Brum, C., Szidon, K., & Bolt, D. M. (2022). Efficacy of a School-Based Comprehensive Intervention Program for Adolescents with Autism. *Exceptional Children*, 88(2), 223-240. <https://doi.org/10.1177/00144029211062589>
- Kapetanovic S., Ginner Hau H., Eichas K., Olsson T.M., Ferrer-Wreder L. and Eninger L. (2022) Does attending preschool in an economically advantaged or disadvantaged neighborhood moderate the effects of the preschool edition of Promoting Alternative Thinking Strategies®? *Front. Educ.* 7:978662. <https://doi.org/10.3389/educ.2022.978662>
- Kraemer, B. R., Odom, S. L., Tomaszewski, B., Hall, L. J., Dawalt, L., Hume, K. A., Steinbrenner, J. R., Szidon, K., & Brum, C. (2020). Quality of high school programs for students with autism spectrum disorder. *Autism: The International Journal of Research and Practice*, 24(3), 707-717. <https://doi.org/10.1177/1362361319887280>
- Kynø, N. M., Ravn, I. H., Lindemann, R., Fagerland, M. W., Smeby, N. A., & Torgersen, A. M. (2012). Effect of an early intervention programme on development of moderate and late preterm infants at 36 months: A randomized controlled study. *Infant Behavior & Development*, 35(4), 916-926. <https://doi.org/10.1016/j.infbeh.2012.09.004>
- Lazar, I., & Darlington, R. B. (1982). Lasting effects of early education: A report from the Consortium for Longitudinal Studies. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 47(2-3), 1-151. <https://doi.org/10.2307/1165938>
- Lilliesköld, S., Lode-Kolz, K., Rettedal, S., Lindstedt, J., Linnér, A., Markhus Pike, H., Ahlqvist-Björkroth, S., Ådén, U., & Jonas, W. (2023). Skin-to-Skin Contact at Birth for Very Preterm Infants and Mother-Infant Interaction Quality at 4 Months: A Secondary Analysis of the IPISTOSS Randomized Clinical Trial. *JAMA Network Open*, 6(11), e2344469. <https://doi.org/10.1001/jamanetworkopen.2023.44469>
- Lipsey, M. W., Farran, D. C., & Durkin, K. (2018). Effects of the Tennessee Prekindergarten Program on children's achievement and behavior through third grade. *Early Childhood Research Quarterly*, 45, 155-176. <https://doi.org/10.2307/1126931>
- Love, H. R., & Horn, E. (2021). Definition, Context, Quality: Current Issues in Research Examining High-Quality Inclusive Education. *Topics in Early Childhood Special Education*, 40(4), 204-216. <https://doi.org/10.1177/0271121419846342>
- Masten, A.S., (2021) Resilience in Developmental Systems: Principles, Pathways, and Protective Processes in Research and Practice', in M. Ungar (ed.), *Multi-systemic Resilience: Adaptation and Transformation in Contexts of Change*. p.113-134. <https://doi.org/10.1093/os0/9780190095888.001.0001>
- Masten, A., & Cicchetti, D. (2010). Developmental cascades. *Development and Psychopathology*, 22(3), 491-495. <https://doi.org/10.1017/S0954579410000222>
- Myers, A. J., Cleveland, E., Whitby, P. J. S., Boykin, A. A., Burnette, K., Holmes, R., & Ezike, N. (2021). Analysis of a statewide early intervention program for young children with ASD. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 1-13. <https://doi.org/10.1007/s10803-021-05376-z>
- Odom, S.L., Amsbary, J., Steinbrenner, J., Salomon, J., Jarrett, J., Sam, A. och Nowell, S., (opubl.). Longitudinella effekter av tidiga interventioner. I: M.W. Allodi & H. Selenius (opubl.). *Specialpedagogisk forskning och tidiga insatser*. Stockholm University Press. p. 27-48.
- Ogden, T. (2021). Skolinsatser för att främja social kompetens och motverka beteendeproblem. I: M. Westling Allodi (red.) *Specialpedagogik för lärare*. *Natur & Kultur*, p. 234-248.

- Pillinger, C., & Vardy, E. J. (2022). The story so far: A systematic review of the dialogic reading literature. *Journal of Research in Reading*, 45(4), 533–548. <https://doi.org/10.1111/1467-9817.12407>
- Riad, R., Westling Allodi, M., Siljehag, E., & Bölte, S. (2024). Dialogic reading in preschool: a pragmatic randomized trial enrolling additional language learners. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 1–18. <https://doi.org/10.1080/00313831.2024.2348473>
- Rosholm, M., Paul, A., Bleses, D., Højen, A., Dale, P. S., Jensen, P., Justice, L. M., Svarer, M., & Andersen, S. C. (2021). Are Impacts of Early Interventions in the Scandinavian Welfare State Consistent with a Heckman Curve? A Meta-Analysis. *Journal of Economic Surveys*, 35(1), 106–140. <https://doi.org/10.1111/joes.12400>
- Sam, A. M., Cox, A. W., Savage, M. N., Waters, V., & Odom, S. L. (2020). Disseminating Information on Evidence-Based Practices for Children and Youth with Autism Spectrum Disorder: AFIRM. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 50(6), 1931–1940. <https://doi.org/10.1007/s10803-019-03945-x>
- Shonkoff, J. P., Radner, J. M., & Foote, N. (2017). Expanding the evidence base to drive more productive early childhood investment. *The Lancet*, 389(10064), 14–16. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(16\)31702-0](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(16)31702-0)
- Skolinspektionen (2022). Delredovisning 2 av regeringsuppdrag att följa upp och utvärdera Läsa, skriva, räkna – en garanti för tidiga stödinsatser. <https://www.skolinspektionen.se/aktuellt/nyheter/garantin-for-tidiga-stodinsatser/>
- Skolinspektionen (2024). Tematisk tillsyn: Skolors genomförande av garantin för tidiga stödinsatser. <https://www.skolinspektionen.se/beslut-rapporter/publikationer/ovriga-publikationer/2024/garantin-for-tidiga-stodinsatser>
- Ström, K. (2021). Specialpedagogik i nordisk kontext. I M. Westling Allodi (red.) *Specialpedagogik för lärare. Natur & Kultur*, p. 63–88.
- Sylva, K., Melhuish, E., Sammons, P., Siraj-Blatchford, I. & Taggart, B. (red.) (2010). *Early childhood matters* [Elektronisk resurs] evidence from the effective pre-school and primary education project. Abingdon, Oxon, England: Routledge.
- Varshney, N., Temple, J., & Reynolds, A., (2022). Early education and adult health: Age 37 impacts and economic benefits of the child-parent center preschool program. *Journal of Benefit-Cost Analysis*, 13(1), 57–90. <https://doi.org/10.1017/bca.2022.4>
- West, G., Snowling, M. J., Lervåg, A., Buchanan-Worster, E., Duta, M., Hall, A., McLachlan, H., & Hulme, C. (2021). Early language screening and intervention can be delivered successfully at scale: Evidence from a cluster randomized controlled trial. *Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines*, 62(12), 1425–1434. <https://doi.org/10.1111/jcpp.13415>
- Wolff, U., & Gustafsson, J.-E. (2022). Early phonological training preceding kindergarten training: Effects on reading and spelling. *Reading and Writing*, 35(8), 1865–1887. <https://doi.org/10.1007/s11145-022-10261-x>
- Zachrisson, H. D., E. Dearing, N. T. Borgen, A. M. J. Sandsør, & L. A. Karoly (2023). Universal Early Childhood Education and Care for Toddlers and Achievement Outcomes in Middle Childhood. *Journal of Research on Educational Effectiveness*, 1–29. <https://doi.org/10.1080/19345747.2023.2187325>
- Daniélsdóttir, S. & Ingudóttir, J. (2022). *The First 1000 Days in the Nordic Countries*. (2022, February 28). <https://doi.org/10.6027/nord2022-006>

Referenser: rapporter från myndigheter och organisationer

20 Key Factors for Successful Vocational Education and Training. (n.d.). European Agency for Special Needs and Inclusive Education. Retrieved January 4, 2024, from <https://www.european-agency.org/resources/publications/20-key-factors-successful-vocational-education-and-training>

Early School Leaving and Learners with Disabilities and/or Special Educational Needs: A Review of the Research Evidence Focusing on Europe. (n.d.-a). European Agency for Special Needs and Inclusive Education. Retrieved January 4, 2024, from <https://www.european-agency.org/resources/publications/early-school-leaving-and-learners-disabilities-andor-special-educational-o>

Early School Leaving and Learners with Disabilities and/or Special Educational Needs: Final Summary Report. (n.d.-b). European Agency for Special Needs and Inclusive Education. Retrieved January 4, 2024, from <https://www.european-agency.org/resources/publications/early-school-leaving-and-learners-disabilities-andor-special-educational-r>

Early School Leaving and Learners with Disabilities and/or Special Educational Needs: To what extent is research reflected in European Union policies? (n.d.-c). European Agency for Special Needs and Inclusive Education. Retrieved January 4, 2024, from <https://www.european-agency.org/resources/publications/early-school-leaving-and-learners-disabilities-andor-special-educational>

European Agency for Special Needs and Inclusive Education, (2017). *Tidiga skolavhopp och elever med funktionsnedsättning och/eller behov av särskilt stöd: Slutlig sammanfattande rapport.* (G. Squires, red.). Odense, Danmark

European Patterns of Successful Practice in Vocational Education and Training. (n.d.). European Agency for Special Needs and Inclusive Education. Retrieved January 4, 2024, from <https://www.european-agency.org/resources/publications/european-patterns-successful-practice-vocational-education-and-training>

Framgångsrika förebilder inom yrkes- och lärlingsutbildningar i Europa – för elever i behov av särskilt stöd eller med funktionsnedsättning. Odense, Danmark: European Agency for Development in Special Needs Education (2013). https://www.european-agency.org/sites/default/files/european-patterns-of-successful-practice-in-vet_VET-Report_SV.pdf

Lindblad, I., Westerlund, J., Gillberg, C., Fernell, E. (2018). Har alla barn i grundskolan förutsättningar att klara nya läroplanens krav? *Läkartidningen*. 2018,115:EY3L

Regeringskansliet (17 juni 2024). Sverige sämst i Europa på klassrumsdisciplin visar siffror från OECD.

Supporting attendance. (2024, March 21). EEF. <https://educationendowmentfoundation.org.uk/education-evidence/leadership-and-planning/supporting-attendance>

Vocational Education and Training: Policy and Practice in the field of Special Needs Education – Literature Review. (n.d.). European Agency for Special Needs and Inclusive Education. Retrieved January 4, 2024, from <https://www.european-agency.org/resources/publications/vocational-education-and-training-policy-and-practice-field-special-needs>

Referenser: Systematiska översikter och litteraturöversikter

1. Anaby D.R., Campbell W.N., Missiuna C., et al. (2019). Recommended practices to organize and deliver school-based services for children with disabilities: A scoping review. *Child Care Health Dev.* 2019;45:15–27. <https://doi.org/10.1111/cch.12621>
2. Aspiranti, K., Mayworm, A., & Gadke, D. L. (2021). Analysis of behavioral interventions in alternative school settings. *Psychology in the Schools*, 58(12), 2273–2292. <https://doi.org/10.1002/pits.22591>
3. Ballard, S. & Bender, S. (2022) A systematic review of social, emotional, and behavioral interventions and outcomes for students in alternative education, *Preventing School Failure: Alternative Education for Children and Youth*, 66:2, 136–149, <https://doi.org/10.1080/1045988X.2021.1980850>
4. Chancel, R., Miot, S., Dellapiazza, F., & Baghdadli, A. (2022). Group-based educational interventions in adolescents and young adults with ASD without ID: a systematic review focusing on the transition to adulthood. *European Child & Adolescent Psychiatry*, 31(7), 1–21. <https://doi.org/10.1007/s00787-020-01609-1>
5. Corcoran, S., & Kelly, C. (2023). A Meta-Ethnographic Understanding of Children and Young People's Experiences of Extended School Non-Attendance. *Journal of Research in Special Educational Needs*, 23(1), 24–37. <https://doi.org/10.1111/1471-3802.12577>
6. Fehérvári A. and Varga A. (2023) Mentoring as prevention of early school leaving: a qualitative systematic literature review. *Frontiers Education*. 8:1156725. <https://doi.org/10.3389/feduc.2023.1156725>
7. Foreman-Murray, L., Krowka, S. & Majeika, C.E. (2022). A systematic review of the literature related to dropout for students with disabilities, *Preventing School Failure: Alternative Education for Children and Youth*, 66:3, 228–237, <https://doi.org/10.1080/1045988X.2022.2037494>
8. Freeman, J., & Simonsen, B. (2015). Examining the impact of policy and practice interventions on high school dropout and school completion rates: A systematic review of the literature. *Review of Educational Research*, 85(2), 205–248. <https://doi.org/10.3102/0034654314554431>
9. Grasley-Boy, N. M., Reichow, B., van Dijk, W., & Gage, N. (2021). A systematic review of Tier I PBIS implementation in alternative education settings. *Behavioral Disorders*, 46(4), 199–213. <https://doi.org/10.1177/0198742920915648>
10. Halvorsrud, K. (2017). Student dropout in upper secondary education in Norway: A challenge to the principles of the welfare state? *London Review of Education*, 15(2), 302. <https://doi.org/10.18546/LRE.15.2.12>
11. Kanu, M., Hepler, N., & Labi, H. (2015). Assessing Effectiveness of Students Taking a Right Stand (STARS) Nashville Student Assistance Programs. *Journal of Child & Adolescent Substance Abuse*, 24(6), 323–330. <https://doi.org/10.1080/1067828X.2013.829015>
12. Korpershoek, H., Canrinus, E. T., Fokkens-Bruinsma, M., & de Boer, H. (2020). The Relationships between School Belonging and Students' Motivational, Social-Emotional, Behavioural, and Academic Outcomes in Secondary Education: A Meta-Analytic Review. *Research Papers in Education*, 35(6), 641–680. <https://doi.org/10.1080/02671522.2019.1615116>
13. Llistosella M, Goni-Fuste B, Martín-Delgado L, Miranda-Mendizabal A, Franch Martínez B, Pérez-Ventana C and Castellvi P (2023). Effectiveness of resilience-based interventions in schools for adolescents: a systematic review and meta-analysis. *Frontiers in Psychology*. 14:1211113. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2023.1211113>
14. McMahon, B. M., & Sembiante, S. F. (2020). Re-Envisioning the Purpose of Early Warning Systems: Shifting the Mindset from Student Identification to Meaningful Prediction and Intervention. *Review of Education*, 8(1), 266–301. <https://doi.org/10.1002/rev3.3183>
15. Nevala, N., Pehkonen, I., Teittinen, A., Vesala, H. T., Pörfors, P., & Anttila, H. (2019). The Effectiveness of Rehabilitation Interventions on the Employment and Functioning of People with Intellectual Disabilities: A Systematic Review. *Journal of Occupational Rehabilitation*, 29(4), 773–802. Scopus. <https://doi.org/10.1007/s10926-019-09837-2>

16. O’Gorman, E. Salmon, N. & Murphy, C.A. (2016) Schools as sanctuaries: A systematic review of contextual factors which contribute to student retention in alternative education, *International Journal of Inclusive Education*, 20:5, 536–551, <https://doi.org/10.1080/13603116.2015.1095251>
17. Pronk, S., Kuiper, C., Smit, D., Stams, G. J., Popma, A., Mulder, E., & Berg, van den, G. (2020). A meta-analysis on the outcomes of adolescents at risk for school drop-out attending nonresidential alternative educational facilities. *Preventing School Failure*, 64(2), 162–171. Scopus. <https://doi.org/10.1080/1045988X.2019.1710099>
18. Schwab, J. R., Johnson, Z. G., Ansley, B. M., Houchins, D. E., & Varjas, K. (2016). A Literature Review of Alternative School Academic Interventions for Students with and without Disabilities. *Preventing School Failure*, 60(3), 194.
19. Sullivan, A. L. & Sadeh, S. (2016) Does the Empirical Literature Inform Prevention of Dropout among Students with Emotional Disturbance? A Systematic Review and Call to Action, *Exceptionality*, 24:4, 251–262, <https://www.doi.org/10.1080/09362835.2016.1196440>
20. Yang, W., Huang, R., Su, Y., Zhu, J., Wu-Ying Hsieh, & Li, H. (2022). Coaching early childhood teachers: A systematic review of its effects on teacher instruction and child development. *Review of Education*, 10(1) <https://doi.org/10.1002/rev3.3343>
21. Wexler, J., Reed, D. K., Pyle, N., Mitchell, M., & Barton, E. E. (2015). A Synthesis of Peer-Mediated Academic Interventions for Secondary Struggling Learners. *Journal of Learning Disabilities*, 48(5), 451–470. <https://doi.org/10.1177/0022219413504997>
- Anvik, C., & Waldahl, R. H. (2018). Sustainable Collaboration to Support Vulnerable Youth: Mental Health Support Teams in Upper Secondary School. *Social Inclusion*, 6(3), 282–288. <https://doi.org/10.17645/si.v6i3.1525>
- Aspøy, T. M., & Nyen, T. (2017). Short-Term Benefits, Long-Term Harm? Alternative Training to Apprenticeships in Norway. *International Journal for Research in Vocational Education and Training*, 4(4), 306–324.
- Baardstu, S., Sette, S., Brandlistuen, R. E., & Wang, M. V. (2023). The role of early social play behaviors and language skills for shy children’s later internalizing difficulties in school. *Frontiers in Psychiatry*, 14. <https://doi.org/10.3389/fpsy.2023.1120109>
- Bäckman, O., Jakobsen, V., Lorentzen, T., Österbacka, E., & Dahl, E. (2015). Early school leaving in Scandinavia: Extent and labour market effects. *Journal of European Social Policy*, 25(3), 253–269. <https://doi.org/10.1177/0958928715588702>
- Bakkevig Dagsland, Å. H., Mykletun, R. J., & Einarsen, S. (2015). “We’re Not Slaves—We Are Actually the Future!” A Follow-up Study of Apprentices’ Experiences in the Norwegian Hospitality Industry. *Journal of Vocational Education and Training*, 67(4), 460–481. Social Science Premium Collection. <https://doi.org/10.1080/13636820.2015.1086411>
- Basic, G., Henrixon, K., & Medegård, E. (2022). Successes and obstacles in the work of upper-secondary schools with newly arrived students: A constructivist inspired analysis of teachers verbal accounts regarding their school organizational and practical work. *Journal of Pedagogy*.
- Bergh, D., & Giota, J. (2022). Student achievement goals and psychosomatic health complaints among Swedish adolescents: The role of sex. *Journal of Public Health*, 30(4), 1011–1022. <https://doi.org/10.1007/s10389-020-01374-0>
- Bjereld, Y., Augustine, L., Turner, R., Löfstedt, P., & Ng, K. (2023). The association between self-reported psychosomatic complaints and bullying victimisation and disability among adolescents in Finland and Sweden. *Scandinavian Journal of Public Health*, 51(8), 1136–1143. <https://doi.org/10.1177/14034948221089769>

Referenser: studier från nordiska länder

Ahlqvist, G., Larsson, J.-O., Rosen, T., Westling Allodi, M., & Rydelius, P.-A. (2019). The Sävsjö-school-project: A cluster-randomized trial aimed at improving the literacy of beginners—Achievements, mental health, school satisfaction and reading capacity at the end of grade three using an alternative school curriculum. *Child and Adolescent Psychiatry and Mental Health*, 13, 15. <https://doi.org/10.1186/s13034-019-0285-0>

- Bostrom, S., Karlberg, M., Schell, C., & Klang, N. (2024). Evaluation of the Collaborative and Proactive Solutions Model in an Alternative Educational Setting. *Education Sciences*, 14(3), 245. <https://doi.org/10.3390/educsci14030245>
- Chhabra, G. (2021). Social Resilience in the Labour Market: Learning from Young Adults with Visual Impairments in Oslo and Delhi. *YOUNG*, 29(5), 508–528. <https://doi.org/10.1177/1103308820977397>
- Chong, P. W. (2018). The Finnish “Recipe” towards Inclusion: Concocting Educational Equity, Policy Rigour, and Proactive Support Structures. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 62(4), 501–518. <https://doi.org/10.1080/00313831.2016.1258668>
- Dæhlen, M. (2017). Transition from school-based training in VET. *Education & Training*, 59(1), 47–60. <https://doi.org/10.1108/ET-10-2015-0096>
- Ekstam, U., Linnanmäki, K., & Aunio, P. (2015). Educational Support for Low-Performing Students in Mathematics: The Three-Tier Support Model in Finnish Lower Secondary Schools. *European Journal of Special Needs Education*, 30(1), 75–92. <https://doi.org/10.1080/08856257.2014.964578>
- Elgán, T. H., Kartengren, N., Strandberg, A. K., Ingemarson, M., Hansson, H., Zetterlind, U., & Gripenberg, J. (2016). A web-based group course intervention for 15-25-year-olds whose parents have substance use problems or mental illness: Study protocol for a randomized controlled trial. *BMC Public Health*, 16(1), 1011. <https://doi.org/10.1186/s12889-016-3691-8>
- Engell, T., Follestad, I. B., Andersen, A., & Hagen, K. A. (2018). Knowledge translation in child welfare—improving educational outcomes for children at risk: Study protocol for a hybrid randomized controlled pragmatic trial. *Trials*, 19(1), 714. <https://doi.org/10.1186/s13063-018-3079-4>
- Fandrem, H., Tvedt, M. S., Virtanen, T., & Bru, E. (2021). Intentions to quit upper secondary education among first generation immigrants and native Norwegians: The role of loneliness and peer victimization. *Social Psychology of Education*, 24(2), 489–509. <https://doi.org/10.1007/s11218-021-09614-1>
- Foged, M., Hasager, L., Peri, G., Arendt, J. N., & Bolvig, I. (2023). Intergenerational spillover effects of language training for refugees. *Journal of Public Economics*, 220, 104840. <https://doi.org/10.1016/j.jpubeco.2023.104840>
- Gagnon, J. C. (2022). Inclusion in American and Finnish Schools: The Neglect of Youth with Emotional and Behavioral Disorders. *European Journal of Special Needs Education*, 37(4), 603–616. <https://doi.org/10.1080/08856257.2021.1929235>
- Gren-Landell, M., Ekerfelt Allvin, C., Bradley, M., Andersson, M., & Andersson, G. (2015). Teachers’ views on risk factors for problematic school absenteeism in Swedish primary school students. *Educational Psychology in Practice*, 31(4), 412–423. <https://doi.org/10.1080/02667363.2015.1086726>
- Haikkola, L. (2021). Classed and gendered transitions in youth activation: The case of Finnish youth employment services. *Journal of Youth Studies*, 24(2), 250–266. <https://doi.org/10.1080/13676261.2020.1715358>
- Hakkarainen, A. M., Holopainen, L. K., & Savolainen, H. K. (2015). A Five-Year Follow-up on the Role of Educational Support in Preventing Dropout from Upper Secondary Education in Finland. *Journal of Learning Disabilities*, 48(4), 408–421. <https://doi.org/10.1177/0022219413507603>
- Harju-Luukkainen, H., Sandberg, E., & Itkonen, T. (2018). Perspectives on Educational Supports: Two Case Studies of Families with School-Aged Children with Attention-Deficit/Hyperactivity Disorder (ADHD). *Journal of the International Association of Special Education*, 18(1), 23–30.
- Havik, T., Bru, E., & Ertesvåg, S. K. (2015). Assessing Reasons for School Non-attendance. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 59(3), 316–336. <https://doi.org/10.1080/00313831.2014.904424>
- Hedin, G., Norell-Clarke, A., Hagell, P., Tønnesen, H., Westergren, A., & Garmy, P. (2020). Insomnia in Relation to Academic Performance, Self-Reported Health, Physical Activity, and Substance Use Among Adolescents. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(17), 6433. <https://doi.org/10.3390/ijerph17176433>
- Heeramun, R., Magnusson, C., Gumpert, C. H., Granath, S., Lundberg, M., Dalman, C., & Rai, D. (2017). Autism and Convictions for Violent Crimes: Population-Based Cohort Study in Sweden. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 56(6), 491-497.e2. <https://doi.org/10.1016/j.jaac.2017.03.011>

- Helgøy, I., Homme, A., Lundahl, L., & Rönnerberg, L. (2019). Combating Low Completion Rates in Nordic Welfare States: Policy Design in Norway and Sweden. *Comparative Education*, 55(3), 308–325. <https://doi.org/10.1080/03050068.2019.1619328>
- Helms Jørgensen, C., Järvinen, T., & Lundahl, L. (2019). A Nordic Transition Regime? Policies for School-to-Work Transitions in Sweden, Denmark and Finland. *European Educational Research Journal*, 18(3), 278–297. <https://doi.org/10.1177/1474904119830037>
- Heradstveit, O., Hysing, M., Breivik, K., Skogen, J. C., & Askeland, K. G. (2023). Negative Life Events, Protective Factors, and Substance-Related Problems: A Study of Resilience in Adolescence. *Substance Use & Misuse*, 58(4), 471–480. <https://doi.org/10.1080/10826084.2022.2161319>
- Hernæs, Ø., Markussen, S., & Røed, K. (2017). Can welfare conditionality combat high school dropout? *Labour Economics*, 48, 144–156. <https://doi.org/10.1016/j.labeco.2017.08.003>
- Hofer, G., Perry, N. E., Mykkanen, A., & Brenner, C. (2021). Youths' Perceptions of How their Self-Determination was Supported in Alternative Programs. *Journal of Education for Students Placed at Risk*, 26(1), 45–69. <https://doi.org/10.1080/10824669.2020.1801440>
- Holen, S., Lødding, B., Helgøy, I., & Homme, A. D. (2020). Implementing a Targeted, Nationwide Intervention to Promote Upper Secondary School Completion: Does it Have the Potential to Strengthen Students' Achievement? *Scandinavian Journal of Educational Research*, 64(6), 869–885. <https://doi.org/10.1080/00313831.2019.1629623>
- Holen, S., Waaktaar, T., & Sagatun, Å. (2018). A Chance Lost in the Prevention of School Dropout? Teacher-Student Relationships Mediate the Effect of Mental Health Problems on Noncompletion of Upper-Secondary School. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 62(5), 737–753. <https://doi.org/10.1080/00313831.2017.1306801>
- Hynek, K. A., Straiton, M., Hauge, L. J., Corbett, K., & Abebe, D. S. (2020). Use of outpatient mental healthcare services and upper-secondary school completion in young women with migrant background—A population-based study. *SSM - Population Health*, 11, 100631. <https://doi.org/10.1016/j.ssmph.2020.100631>
- Ingólfssdóttir, J. G., Egilson, S. T., & Traustadóttir, R. (2018). Family-centred services for young children with intellectual disabilities and their families: Theory, policy and practice. *Journal of Intellectual Disabilities: JOID*, 22(4), 361–377. <https://doi.org/10.1177/1744629517714644>
- Jahnukainen, M., & Itkonen, T. (2016). Tiered Intervention: History and Trends in Finland and the United States. *European Journal of Special Needs Education*, 31(1), 140–150. Social Science Premium Collection. <https://doi.org/10.1080/08856257.2015.1108042>
- Jarl, M., Andersson, K., & Blossing, U. (2017). Success or failure? Presenting a case selection strategy for studies of school improvement. *Education Inquiry*, 8(1). <https://doi.org/10.1080/20004508.2016.1275177>
- Jarl, M., Andersson, K., & Blossing, U. (2021). Organizational characteristics of successful and failing schools: A theoretical framework for explaining variation in student achievement. *School Effectiveness and School Improvement*, 32(3), 448–464. <https://doi.org/10.1080/09243453.2021.1903941>
- Johansson, S., & Myrberg, E. (2019). Teacher specialization and student perceived instructional quality: What are the relationships to student reading achievement? *Educational Assessment, Evaluation and Accountability*, 31(2), 177–200. <https://doi.org/10.1007/s11092-019-09297-5>
- Jonasson, C., Mäkitalo, Å., & Nielsen, K. (2015). Teachers' dilemmatic decision-making: Reconciling coexisting policies of increased student retention and performance. *Teachers and Teaching*, 21(7), 831–842. <https://doi.org/10.1080/13540602.2014.995484>
- Jonsson, F., & Goicolea, I. (2020). “We believe in you, like really believe in you”: Initiating a realist study of (re)engagement initiatives for youth not in employment, education or training with experiences from northern Sweden. *Evaluation and Program Planning*, 83, 8. <https://doi.org/10.1016/j.evalprogplan.2020.101851>
- Karlberg, M., Klang, N., Andersson, F., Hancock, K., Ferrer-Wreder, L., Kearney, C., & Galanti, M. R. (2022). The Importance of School Pedagogical and Social Climate to Students' Unauthorized Absenteeism – a Multilevel Study of 101 Swedish Schools. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 66(1), 88–104. <https://doi.org/10.1080/00313831.2020.1833244>

- Larsen, T. B., Urke, H., Tobro, M., Årdal, E., Waldahl, R. H., Djupedal, I., & Holsen, I. (2021). Promoting Mental Health and Preventing Loneliness in Upper Secondary School in Norway: Effects of a Randomized Controlled Trial. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 65(2), 181–194. <https://doi.org/10.1080/00313831.2019.1659405>
- Larsen, T. B., Urke, H. B., Kristensen, S. M., & Mathisen, F. K. S. (2023). Caring Climate and Support, Mental Health, and Academic Adjustment: Effects from a Cluster Randomized Controlled Trial in Upper Secondary Schools in Norway. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 20(22), Article 22. <https://doi.org/10.3390/ijer-ph20227033>
- Lassila, M., Nordström, T., Hurtig, T., Mäki, P., Jääskeläinen, E., Oinas, E., & Miettunen, J. (2020). School success in childhood and subsequent prodromal symptoms and psychoses in the Northern Finland Birth Cohort 1986. *Psychological Medicine*, 50(6), 948–955. <https://doi.org/10.1017/S0033291719000825>
- Lindblom, S., Eriksson, L., & Hiltunen, A. J. (2017). Evaluation of the cognitive intervention programme 'A New Direction' targeting young offenders in Sweden. *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention*, 18(2), 176–190. <https://doi.org/10.1080/14043858.2017.1307545>
- Litsfeldt, S., Ward, T. M., Hagell, P., & Garmy, P. (2020). Association Between Sleep Duration, Obesity, and School Failure Among Adolescents. *The Journal of School Nursing*, 36(6), 458–463. <https://doi.org/10.1177/1059840520901335>
- Lund, A., & Trondman, M. (2017). Dropping out/dropping back in: Matters that make learning matter. *Queensland Review*, 24(1), 57–74. <https://doi.org/10.1017/qre.2017.9>
- Majoros Erika, Rosén, M., Johansson, S., & Gustafsson Jan-Eric. (2021). Measures of long-term trends in mathematics: Linking large-scale assessments over 50 years. *Educational Assessment, Evaluation and Accountability*, 33(1), 71–103. <https://doi.org/10.1007/s11092-021-09353-z>
- Malmberg-Heimonen, I., Sletten, M. A., Tøge, A. G., Gyüre, K., & Borg, E. (2018). Research protocol: Systematic follow-up in order to reduce dropout in upper secondary schools. A cluster-randomised evaluation of the IKO model. *International Journal of Educational Research*, 89, 153–160. <https://doi.org/10.1016/j.ijer.2017.11.001>
- Medegård, E., Henrixon, K., & Basic, G. (2022). Successes and Obstacles in the Work of Upper-Secondary Schools with Newly Arrived Students: A Constructivist-Inspired Analysis of Teachers' Verbal Accounts Regarding Their Schools' Organizational and Practical Work. *Journal of Pedagogy*, 13(1), 5–29. <https://doi.org/10.2478/jped-2022-0001>
- Morin, A. H. (2021). The VIP Partnership Programme in Norwegian Schools: An Assessment of Intervention Effects. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 65(7), 1238–1251. <https://doi.org/10.1080/00313831.2020.1791247>
- Mölkänen, J., & Honkatukia, P. (2022). Ambiguous, Affective, and Arduous: Volunteers' Invisible Work With Young Adults. *Journal of Youth Development*, 17(4), Article 4. <https://doi.org/10.5195/jyd.2022.1198>
- Munkhaugen, E. K., Gjevik, E., Pripp, A. H., Sponheim, E., & Diseth, T. H. (2017). School refusal behaviour: Are children and adolescents with autism spectrum disorder at a higher risk? *Research in Autism Spectrum Disorders*, 41–42, 31–38. <https://doi.org/10.1016/j.rasd.2017.07.001>
- Nowak, H. I., Broberg, M., & Starke, M. (2020). Opportunity to participate in planning and evaluation of support for children with disabilities: Parents' and professionals' perspectives. *Journal of Intellectual Disabilities*, 24(1), 5–20. <https://doi.org/10.1177/1744629518756227>
- Oldeide, O., Fosse, E., & Holsen, I. (2021). Local drug prevention strategies through the eyes of policy makers and outreach social workers in Norway. *Health & Social Care in the Community*, 29(2), 376–384. <https://doi.org/10.1111/hsc.13096>
- Outi, I. K., RN, PhD. (2019). Subjective Unmet Needs for School Health Services among Adolescents with Different Disabilities: A Population-Based Study in Finland. *International Journal of Caring Sciences*, 12(3), 1346–1355.
- Petersen, K. B., & Andersen, F. Ø. (2018). A New Education Pathway for Marginalized Youth in the US: A Model for Denmark and Scandinavia? Reflections Based on the Approach of the P-Tech Schools. *Journal of the International Society for Teacher Education*, 22(1), 43–55.

- Pirttimaa, R., & Väliavaara, C. (2018). Educational intervention planning for children in foster care in Finland: A case study. *Education Inquiry*, 9(2), 237–246. <https://doi.org/10.1080/20004508.2017.1328932>
- Pulkkinen, J., Rääkkönen, E., Pirttimaa, R., & Jahnukainen, M. (2019). Principals' views on changes in the provision of support for learning and schooling in Finland after educational reform. *Journal of Educational Change*, 20(1), 137–163. <https://doi.org/10.1007/s10833-018-9334-3>
- Pylväs, L., Rintala, H., & Nokelainen, P. (2018). Integration for Holistic Development of Apprentices' Competences in Finland. In S. Choy, G.-B. Wärvik, & V. Lindberg (Eds.), *Integration of Vocational Education and Training Experiences: Purposes, Practices and Principles* (pp. 125–143). https://doi.org/10.1007/978-981-10-8857-5_7
- Ramsdal, G. H., & Wynn, R. (2022). Attachment and School Completion: Understanding Young People Who Have Dropped Out of High School and Important Factors in Their Re-Enrollment. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(7), 3938. <https://doi.org/10.3390/ijerph19073938>
- Ramsdal, G. H., & Wynn, R. (2024). Do Two Weeks in a Learning Camp after Ninth Grade Make a Difference? Experiences of Demotivated Boys with an Increased Risk of School Dropout. *Behavioral Sciences*, 14(3), 189. <https://doi.org/10.3390/bs14030189>
- Rapp, A. C., Knutas, A., & Eli, S. (2023). Bridging gaps in vocational education and training systems in Norway. *Journal of Vocational Education & Training*, 0(0), 1–19. <https://doi.org/10.1080/13636820.2023.2255992>
- Rasalingam, A., Brekke, I., Dahl, E., & Helseth, S. (2021). Impact of growing up with somatic long-term health challenges on school completion, NEET status and disability pension: A population-based longitudinal study. *BMC Public Health*, 21(1), 514. <https://doi.org/10.1186/s12889-021-10538-w>
- Reiling, R. B., Salvanes, K. V., & Sandsør, A. M. J. (2022). Do welfare counsellors help at-risk upper secondary school students? *Economics of Education Review*, 89, 102271. <https://doi.org/10.1016/j.econedu-rev.2022.102271>
- Schmid, E., & Haukedal, C. L. (2022). Identifying resilience promoting factors in vocational education and training: A longitudinal qualitative study in Norway. *Empirical Research in Vocational Education and Training*, 14(1), 11. <https://doi.org/10.1186/s40461-022-00139-1>
- Schmid, E., Scharnhorst, U., & Kammermann, M. (2021). Developing Two-Year Apprenticeships in Norway and Switzerland. *Vocations and Learning*, 14(1), 55–74. <https://doi.org/10.1007/s12186-020-09254-0>
- Sigstad, H. M. H., & Garrels, V. (2023). Norwegian teachers' efforts in preparing students with mild intellectual disability for working life. *European Journal of Special Needs Education*, 38(6), 788–802. <https://doi.org/10.1080/08856257.2023.2172895>
- Simonsen Inge-Ernald & Rundmo Torbjørn. (2020). The role of school identification and self-efficacy in school satisfaction among Norwegian high-school students. *Social Psychology of Education: An International Journal*, 23(6), 1565–1586. <https://doi.org/10.1007/s11218-020-09595-7>
- Söderholm, F., Lappalainen, K., Holopainen, L., & Viljaranta, J. (2022). The Development of School Burnout in General Upper Secondary Education: The Role of Support and Schoolwork Difficulties. *Educational Psychology*, 42(5), 607–625. <https://doi.org/10.1080/014443410.2022.2054954>
- Söderqvist, F., & Norling, U. (2023). The Solution-focused Intervention for Mental health to promote adolescent mental well-being. *European Journal of Public Health*, 33(Supplement_2), ckad160.271. <https://doi.org/10.1093/eurpub/ckad160.271>
- Solberg, S., & Laundal, Ø. (2024). A place to belong: Student–adult relationship-building activities in a transitional school year program. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 0(0), 1–14. <https://doi.org/10.1080/00313831.2024.2317718>
- Stefánsdóttir, S., Rice, J., Aunos, M., & McConnell, D. (2022). *Appropriate Measures? Supporting Parents with ID in the Context of the CRPD* (1). 24(1), Article 1. <https://doi.org/10.16993/sjdr.820>
- Strandler, O., & Harling, M. (2023). The Problem of “Problematic School Absenteeism” – On the Logics of Institutional Work with Absent Students' Well-Being and Knowledge Development. *European Education*, 55(3–4), 172–185. <https://doi.org/10.1080/10564934.2023.2251018>

Strello Andrés, Strietholt Rolf, Steinmann Isa, & Siepmann, C. (2021). Early tracking and different types of inequalities in achievement: Difference-in-differences evidence from 20 years of large-scale assessments. *Educational Assessment, Evaluation and Accountability*, 33(1), 139–167. <https://doi.org/10.1007/s11092-020-09346-4>

Sundelin, Å., Lindgren, J., & Lundahl, L. (2023). Young People's Stories of School Failure and Remedial Trajectories – Clues to Prevention of School Absenteeism and Early School Leaving. *European Education*, 55(3–4), 202–215. <https://doi.org/10.1080/10564934.2023.2251023>

Sveinsdottir, V., Lie, S. A., Bond, G. R., Eriksen, H. R., Tveito, T. H., Grasdahl, A. L., & Reme, S. E. (2020). Individual placement and support for young adults at risk of early work disability (the SEED trial). A randomized controlled trial. *Scandinavian Journal of Work, Environment & Health*, 46(1), 50–59. <https://doi.org/10.5271/sjweh.3837>

Tvedt, M. S., & Bru, E. (2023). Completion of upper secondary education: Predictions of the psychosocial learning environment and academic achievement. *Learning and Instruction*, 88, 101824. <https://doi.org/10.1016/j.learninstruc.2023.101824>

Urke, H. B., Larsen, T. B., & Kristensen, S. M. E. (2023). Preventing Loneliness and Reducing Dropout: Results from the COMPLETE Intervention Study in Upper Secondary Schools in Norway. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 20(13), Article 13. <https://doi.org/10.3390/ijer-ph20136299>

Övriga referenser

Allodi Westling, M. (2009). Byråkrati, marknad eller lotteri? Organisation och styrning av utbildning: effekter och risker för specialpedagogiska verksamheter. I P. Adolfsson och R. Solli, (red.) *Offentlig sektor och komplexitet: Om hantering av mål, strategier och professioner*. Studentlitteratur (pp. 199–225).

Allodi, M. W. (2013). Simple-Minded Accountability Measures Create Failing Schools in Disadvantaged Contexts: A Case Study of a Swedish Junior High School. *Policy Futures in Education*, 11(4), 331–363. <https://doi.org/10.2304/pfie.2013.11.4.331>

Allodi Westling, M. (2021). Stöd och särskilt stöd i den svenska skolan och internationellt en jämförande analys av policy och praktik för specialpedagogiska insatser och särskilt stöd. I M. Westling Allodi (red.) *Specialpedagogik för lärare. Natur & Kultur*.

Eriksson, S., Hensvik, L. Nordström Skans, O. (2017). *Den svenska arbetsmarknaden och dess utmaningar*. IFAU Rapport 2017: 5. <https://www.ifau.se/globalassets/pdf/se/2017/r-2017-05-den-svenska-arbetsmarknaden-och-dess-utmaningar.pdf>

European Commission, (2021). Utbildningsöversikten 2021. Sweden. <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/ced6f4c8-57df-11ec-91ac-01aa75ed71a1/language-en>

Förskolans arbete med barn i behov av särskilt stöd. (2017). Skolinspektionen. Hämtad 18 september 2024, från <https://www.skolinspektionen.se/beslut-rapporter/publikationer/kvalitetsgranskning/2017/forskolans-arbete-med-barn-i-behov-av-sarskilt-stod/>

Folkhälsopolitikens målområden. Målområde 2: Kunskaper, kompetenser och utbildning. Folkhälso-myndigheten. <https://www.folkhalsomyndigheten.se/om-folkhalsa-och-folkhalsoarbete/tema-folkhalsa/vad-styr-folkhalsopolitiken/nationella-mal-och-mal-omraden/#kunskap>

Fredriksson, P., Oosterbeek, H., & Öckert, B. (2012). *Långsiktiga effekter av mindre klasser* (2012:5). IFAU - Institute for Evaluation of Labour Market and Education Policy. <https://www.ifau.se/Forskning/Publikationer/Rapporter/2012/Langsigktiga-effekter-av-mindre-klasser/>

God och jämlik hälsa – en utvecklad folkhälsopolitik [Elektronisk resurs]. (2018). Regeringskansliet. <https://www.regeringen.se/rattsliga-dokument/proposition/2018/04/prop.-201718249/>

Gustafsson, J.-E., Allodi Westling, M., Alin Åkerman, Eriksson, C., Eriksson, L., Fischbein, S., Granlund, M., Gustafsson, P., Ljungdahl, S., Ogden, T., & Persson, R. S. (2010). *School, Learning and Mental Health: A systematic review*. Kungl. Vetenskapsakademien. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:su:diva-39016>

Halapuu, V. (2021). Effekter av högre behörighetskrav till gymnasieskolans yrkesprogram. IFAU rapport 2021:21. <https://www.ifau.se/globalassets/pdf/se/2021/r-2021-21-effekter-av-hogre-behorighetskrav-till-gymnasieskolans-yrkesprogram.pdf>

- IFAU (2017). Remissvar till En gymnasieutbildning för alla (SOU 2016:17). <https://www.ifau.se/Om-IFAU/Remissvar/en-gymnasieutbildning-for-alla-sou-201677/>
- IFAU (2022). Remissvar till I mål – vägar vidare SOU 2022:34. <https://www.ifau.se/Om-IFAU/Remissvar/i-mal--vagar-vidare-sou-202234/>
- Landgren, V., Lindblad, I., Nylander, L., Gillberg, C., & Fernell, E. (2024). Inability to start or complete upper secondary school strongly predicts unemployment and psychosocial and psychiatric adversities – A register-based follow-up study from southwestern Sweden. *Acta Paediatrica, International Journal of Paediatrics*. <https://doi.org/10.1111/apa.17264>
- OECD (2023). PISA 2022 Results vol. I: The state of learning and equity in education. Chapter 5: Changes in performance and equity between 2018 and 2022. <https://doi.org/10.1787/53f23881-en>
- Persson, S., Ackesjö, H., & Lago, L. (2022). Skolaring och mantrat om tidiga insatser i utbildningen. *Pedagogisk forskning i Sverige*, 27(2), 177–189. <https://doi.org/10.15626/pfs27.02.11>
- Serve and Return. Center on the Developing Child. Harvard University. <https://developingchild.harvard.edu/science/key-concepts/serve-and-return/>
- Skolverket (u.å.) Extern samverkan för att tidigt möta barns och elevers behov. Hämtad 15 september 2024, från <https://www.skolverket.se/skolutveckling/inspiration-och-stod-i-arbetet/stod-i-arbetet/extern-samverkan-for-att-tidigt-mota-barns-och-elevers-behov>
- SKR (u.å.) Tre nivåer av förebyggande arbete. [Text]. Hämtad 15 september 2024, från <https://skr.se/skr/skolakulturfrid/forskolagrundochgymnasieskola-komvux/fullfoljdutbildning/pluginminskarstudieavbrottenpagymnasiet/trenivaeravforebyggandearbete.19327.html>
- Socialstyrelsen & Skolverket. (2023). Satsa tidigt, tänk långsiktigt! Stöd för sociala investeringar i arbetet med barn och unga (Nos. 2023-12-8866). <https://www.socialstyrelsen.se/globalassets/sharepoint-dokument/artikelkatalog/ovrigt/2023-12-8866.pdf>
- Stark, I., Liao, P., Magnusson, C., Lundberg, M., Rai, D., Lager, A., & Idring Nordström, S. (2021). Qualification for upper secondary education in individuals with autism without intellectual disability: Total population study, Stockholm, Sweden. *Autism: The International Journal of Research and Practice*, 25(4), 1036–1046. <https://doi.org/10.1177/1362361320975929>
- Stark, I., Rast, J. E., Lundberg, M., Döring, N., Ohlis, A., Idring Nordström, S., Rai, D., & Magnusson, C. (2024). Completion of Upper Secondary Mainstream School in Autistic Students in Sweden. *Journal of Autism and Developmental Disorders*. <https://doi.org/10.1007/s10803-024-06470-8>
- Stockholms läns landsting (2018). För tidigt födda barn – Vårdkedjan från MHV till Elevhälsan. Fokusrapport 2018.
- Svenska ESF-rådet (2021). Rätt stöd i rätt tid. Svenska ESF-rådet. <https://www.esf.se/rapport/ratt-stod-i-ratt-tid/>
- Sverige. 2015 års Skolkommision (2017). Samling för skolan: nationell strategi för kunskap och likvärdighet: slutbetänkande. Stockholm: Wolters Kluwer.

TABELLFÖRTECKNING

Tabell 1. En sammanställning av översikterna med tema "analyser och insatser på policynivå", inklusive riskfaktorer och datainsamling.	26
Tabell 2. En sammanställning av översikterna med tema "undervisning och lärmiljö".	27
Tabell 3. En sammanställning av översikterna med tema "interventioner och program".	28
Tabell 4. En sammanställning av översikterna med tema "ungdomars uppfattningar och erfarenheter".	29
Tabell 5. En sammanställning av beskrivande empiriska studier: författare, titel och typ av studie.	40
Tabell 6. Interventionsstudier från Sverige: författare titel och typ av studie.	41
Tabell 7. Jämförande policystudier: författare, titel och typ av studie.	43
Tabell 8. Organisatoriska analyser: författare, titel och typ av studie.	44
Tabell 9. Empiriska studier med personers uppfattningar: lärare, föräldrar och ungdomar.	45

FIGURFÖRTECKNING

Figur 1. Olika mönster av faktorer som bidrar till yrkesutbildning (VET) och övergång till arbete för elever i behov av stöd eller med funktionsnedsättning (Framgångsrika förebilder inom yrkes- och lärlingsutbildningar i Europa - för elever i behov av särskilt stöd eller med funktionsnedsättning. Odense, Danmark European Agency of Special Needs and Inclusive Education, 2013, p. 16).....	21
Figur 2. Inriktning för tidskrifterna som de ingående kunskapsöversikterna (N = 21) publicerats i.....	24
Figur 3. Studier från Sverige.....	39
Figur 4. Studier från Norge.....	39
Figur 5. Studier från Finland.....	39
Figur 6. Sammanställning av insatser.....	53

BILAGA 1: METOD

Sökstrategier från olika databaser redovisas här.

EBSCO

Friday, January 05, 2024 11:02:45 AM

#	QUERY	LIMITERS/EXPANDERS	LAST RUN VIA	RESULTS
S10	S7 NOT S8	Expanders - Apply equivalent subjects Search modes - Find all my search terms	Interface - EBSCOhost Research Databases Search Screen - Advanced Search Database - Academic Search Premier;CINAHL;ERIC	1,252
S9	S7 AND S8	Expanders - Apply equivalent subjects Search modes - Find all my search terms	Interface - EBSCOhost Research Databases Search Screen - Advanced Search Database - Academic Search Premier;CINAHL;ERIC	50
S8	TI (systematic review or meta analysis or literature review) OR AB ("systematic review" OR meta-analysis OR "literature review") OR SU ("systematic review" OR meta-analysis OR "literature review")	Search modes - Boolean/Phrase	Interface - EBSCOhost Research Databases Search Screen - Advanced Search Database - Academic Search Premier;CINAHL;ERIC	712,326
S7	((AB student* OR AB youth* OR adolescent* OR teenage* OR AB children) AND (S3 AND S5)) NOT (TX covid-19 OR AB (hospital* OR university OR college) OR AB ("medical student*" OR "higher education") OR AB (maternity OR birth))	Search modes - Boolean/Phrase	Interface - EBSCOhost Research Databases Search Screen - Advanced Search Database - Academic Search Premier;CINAHL;ERIC	1,302
S6	(AB student* OR AB youth* OR adolescent* OR teenage* OR AB children) AND (S3 AND S5)	Search modes - Boolean/Phrase	Interface - EBSCOhost Research Databases Search Screen - Advanced Search Database - Academic Search Premier;CINAHL;ERIC	1,857
S5	AB student* OR AB (youth* OR adolescent* OR teenage*) OR AB children	Limiters - Peer Reviewed Search modes - Find all my search terms	Interface - EBSCOhost Research Databases Search Screen - Advanced Search Database - Academic Search Premier;CINAHL;ERIC	2,721,566
S4	TX covid-19 OR AB (hospital* OR university OR college) OR AB ("medical student*" OR "higher education") OR AB (maternity OR birth)	Limiters - Peer Reviewed Search modes - Find all my search terms	Interface - EBSCOhost Research Databases Search Screen - Advanced Search Database - Academic Search Premier;CINAHL;ERIC	2,648,153

#	QUERY	LIMITERS/EXPANDERS	LAST RUN VIA	RESULTS
S3	(TI "student retention" OR TI "school belonging" OR TI "school success" OR TI "youth activation" OR TI "dropout prevention" OR TI apprenticeship OR TI "support services" OR TI re-engagement OR TI "alternative program*" OR TI "alternative schooling" OR TI "alternative education" OR TI "alternative learning program" OR TI "alternative school*" OR TI "flexible learning program*" OR TI "equality of access" OR AB "student retention" OR AB "school belonging" OR AB "school success" OR AB "youth activation" OR AB "dropout prevention" OR AB apprenticeship OR AB "support services" OR AB re-engagement OR AB "alternative program*" OR AB "alternative schooling" OR AB "alternative education" OR AB "alternative learning program" OR AB "alternative school*" OR AB "flexible learning program*" OR AB "equality of access") AND (S1 AND S2)	Limiters - Peer Reviewed Search modes - Find all my search terms	Interface - EBSCOhost Research Databases Search Screen - Advanced Search Database - Academic Search Premier;CINAHL;ERIC	3,314
S2	TI "student retention" OR TI "school belonging" OR TI "school success" OR TI "youth activation" OR TI "dropout prevention" OR TI apprenticeship OR TI "support services" OR TI re-engagement OR TI "alternative program*" OR TI "alternative schooling" OR TI "alternative education" OR TI "alternative learning program" OR TI "alternative school*" OR TI "flexible learning program*" OR TI "equality of access" OR AB "student retention" OR AB "school belonging" OR AB "school success" OR AB "youth activation" OR AB "dropout prevention" OR AB apprenticeship OR AB "support services" OR AB re-engagement OR AB "alternative program*" OR AB "alternative schooling" OR AB "alternative education" OR AB "alternative learning program" OR AB "alternative school*" OR AB "flexible learning program*" OR AB "equality of access"	Limiters - Peer Reviewed; Published Date: 20140101-20240131; Publication Type: Periodical; Publication Type: Journal Articles Search modes - Boolean/Phrase	Interface - EBSCOhost Research Databases Search Screen - Advanced Search Database - Academic Search Premier;CINAHL;ERIC	14,939

#	QUERY	LIMITERS/EXPANDERS	LAST RUN VIA	RESULTS
S1	TI "school refusal" OR TI "early leaving" OR TI "educational disengagement" OR TI "risk for academic failure" OR TI "barriers to learning" OR TI "school exclusion" OR TI "school withdrawal" OR TI "neurodivergent" OR TI "neurodiversity" OR TI marginalisation OR TI dropouts OR TI "drop-out" OR TI "attendance problem*" OR TI "school absenteeism" OR TI "out of school youth*" OR TI disability OR TI "learning difficulties" OR TI "special needs" OR TI "special education" OR TI "special educational needs" OR TI "school failure" OR TI "early leavers" OR TI "school anxiety" OR TI "at-risk" OR TI NEET OR AB "school refusal" OR AB "early leaving" OR AB "educational disengagement" OR AB "risk for academic failure" OR AB "barriers to learning" OR AB "school exclusion" OR AB "school withdrawal" OR AB "neurodivergent" OR AB "neurodiversity" OR AB marginalisation OR AB dropouts OR AB "drop-out" OR AB "attendance problem*" OR AB "school absenteeism" OR AB "out of school youth*" OR AB disability OR AB "learning difficulties" OR AB "special needs" OR AB "special education" OR AB "special educational needs" OR AB "school failure" OR AB "early leavers" OR AB "school anxiety" OR AB "at-risk" OR AB NEET	Limiters - Peer Reviewed; Published Date: 20140101-20240131; Publication Type: Periodical; Publication Type: Journal Articles Search modes - Boolean/Phrase	Interface - EBSCOhost Research Databases Search Screen - Advanced Search Database - Academic Search Premier;CINAHL;ERIC	1,708,205

SET#	SEARCHED FOR	DATABASES	RESULTS
S1	<pre> ((((noft("school refusal" OR "school withdrawal" OR "school failure" OR "disconnection from educa- tion" OR "educational disengagement") OR noft("early leaving" OR "early school leaving" OR "school exclusion" OR "out of school youths" OR "drop-out") OR noft("barriers to learning") OR subject(dropouts) OR noft(neurodivergent OR "lear- ning difficulties") OR noft("mental health disorders" OR disability OR "special educational needs" OR "special education") OR noft(marginalisation) OR noft("risk for academic failure") OR noft(absente- ism OR "school refusal") OR noft(NEET OR "Not in Education, Employment, or Training")) AND stype. exact("Scholarly Journals")) AND stype.ex- act("Scholarly Journals")) AND peer(yes) AND stype.exact("Scholarly Journals")) AND PEER(yes) AND (((noft("student retention" OR "school belong- ing" OR "school success" OR "youth activation" OR "dropout prevention") OR noft(apprenticeship OR "support services" OR re-engagement) OR noft("al- ternative program*" OR "alternative schooling" OR "alternative education" OR "alternative learning program" OR "alternative school*") OR noft("flexi- ble learning program*") OR noft("equality of ac- cess")) AND peer(yes) AND PEER(yes))) NOT (subt.exact("college students" OR "higher educa- tion" OR "covid-19" OR "colleges & universities" OR "pandemics" OR "older people") AND pd(20140104- 20240104) AND PEER(yes)) </pre>	<p>APA PsycArticles®, APA PsycBooks®, APA PsycInfo®, Coronavirus Research Database, Earth, Atmospheric & Aquatic Science Collection, Ebook Central, Patrologia Latina, Periodicals Archive Online, ProQuest Historical Periodicals, ProQuest One Academic, PTSDpubs, Publicly Available Content Database, Social Science Premium Collection, The Vogue Archive, The Women's Wear Daily Archive</p> <p>These databases are searched for part of your query.</p>	2671

Söksträng i databasen SCOPUS som användes för att skilja studier från nordiska länder från träffarna i övrigt.

Systematiska översikter och litteraturöversikter exkluderades från sökningen eftersom de redan hade behandlats.

```

( AFFILCOUNTRY ( norway OR finland OR sweden OR iceland OR denmark ) ) AND ( ( TITLE-ABS-KEY ( finland OR finnish OR
iceland OR icelandic ) OR TITLE-ABS-KEY ( swedish OR sweden OR denmark OR danish OR norway OR norwegian ) ) ) AND ( ( ( (
TITLE-ABS-KEY ( "school refusal" OR "early leaving" OR "educational disengagement" OR "risk for academic failure" OR barriers
AND to AND learning ) OR TITLE-ABS-KEY ( "school exclusion" OR "school withdrawal" OR "neurodivergent" OR "neurodiversity"
OR marginalisation ) OR TITLE-ABS-KEY ( dropouts OR "drop-out" OR "attendance problem*" OR "school absenteeism" OR "out of
school youth*" ) OR TITLE-ABS-KEY ( disability OR "learning difficulties" OR "special needs" OR "special education" OR "special
educational needs" ) OR TITLE-ABS-KEY ( "school failure" OR "early leavers" OR "school anxiety" OR "at-risk" ) ) ) AND ( (
TITLE-ABS-KEY ( "dropout prevention" OR "student retention" OR "school belonging" OR "equality of access" ) OR TITLE-ABS-
KEY ( "youth activation" OR "protective factors" OR "school success" OR "school completion" OR "re-engagement" ) OR TITLE-
ABS-KEY ( "alternative school*" OR "alternative program*" OR "alternative learning program*" OR "support services" ) OR
TITLE-ABS-KEY ( "alternative education" OR "flexible learning program*" OR apprenticeship ) ) ) AND PUBYEAR > 2013 AND
PUBYEAR < 2025 ) AND ( TITLE-ABS-KEY ( children OR students OR adolescent* OR youth* ) ) AND NOT ( ( TITLE-ABS-KEY
( university OR "higher education" OR mooc ) OR TITLE-ABS-KEY ( college ) OR TITLE-ABS-KEY ( graduate OR undergraduate )
OR TITLE-ABS-KEY ( postsecondary ) OR TITLE-ABS-KEY ( elder* OR aging OR hospitalization OR covid OR pandemic OR
"medical student*" OR "nurse student*" ) OR TITLE-ABS-KEY ( birth OR postnatal ) ) ) ) AND ( EXCLUDE ( SRCTYPE , "p" ) OR
EXCLUDE ( SRCTYPE , "d" ) )

```


www.forte.se